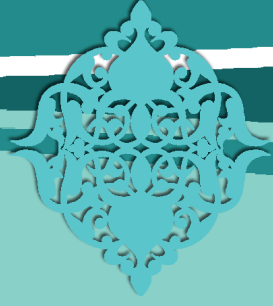

د پوهنې وزارت

پښتو

دولسم ټولگی

پښتو - دولسم ټولگی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل خلیري
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه پان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پښتو

دولسم ټولگی

۱۳۹۸ هـ. ش. کال

د کتاب ځانگړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانگې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اېډیټ ډیپارټمنټ غړي

ټولگی: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې

وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره

قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقراً باسم ربک

د لوی او ښوونکي خدای ﷺ شکر په ځای کوو، چې مور ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراگانې د هېواد د پوهنیز نظام سپرگوني بنسټیز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تاسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. مور په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوبښن وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې گران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولني متمدن او گټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، خو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو گلپونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷺ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وگړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

فهرست

شمېرې	سرليکونه	مخونه
لومړی لوست	د عرفان روښنایي	۱
دویم لوست	نعت	۵
دریم لوست	پښتو او پښتانه	۹
څلورم لوست	سليمان ماکو او دهغه ((تذکرة الالياء))	۱۵
پنځم لوست	پښتو ولسي ادبيات	۲۱
شپږم لوست	د ښکارندوی بولله	۳۱
اووم لوست	په شعر کې قافیه	۳۹
اتم لوست	ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره	۴۵

شمېرې	د لوست نوم	مخونه
نهم لوست	د خوشحال بابا دستارنامه	۵۱
لسم لوست	پښتو قلمي پانگه	۵۷
یوولسم لوست	عبدالحمید مومند	۶۳
دولسم لوست	احمد شاهي شهنامه	۷۱
دیارلسم لوست	د پښتو ادبیاتو اوسنی دوره	۷۷
خوارلسم لوست	غني خان - نه هېرېدونکی شاعر	۸۷
پنځلسم لوست	په بهر کې پښتو پوهان	۹۷
شپاړسم لوست	الف جانه خټک	۱۰۷
اووه لسم لوست	کیسه او ژوند	۱۱۳
اتلسم لوست	شفیق او پښتو لنډه کیسه	۱۲۱
نولسم لوست	د رڼو اوبو ونه	۱۳۱
شل لوست	په پښتو کې ناول لیکنه	۱۳۹
یو ویشتم لوست	ویکتور هوگو - د فرانسي نوميالی لیکوال	۱۴۵
دوه ویشتم لوست	ژوند او چاپېریال	۱۵۱
درویشتم لوست	مقاله څنگه ولیکو؟	۱۵۷
څلور ویشتم لوست	پوهاند حبیبی، لیکوال او څېړونکی	۱۶۳
پنځه ویشتم لوست	د شرابو (الکولو) زیانونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	د شعر په اړه څرگندونې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د ماین، ناچاودو توکو معلولیت رواني اغېزې	۱۸۳
اته ویشتم لوست	ادبي کره کتنه	۱۸۹
	وپیانگه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۲

د عرفان روښنایي

د عرفاني شاعری په هکله څومره معلومات لرئ؟
 په پښتو کې د دعایه شاعری بل نوم څه دی؟
 د دولسم ټولګي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پیلوو. مور او تاسو د هر کار پیل د الله جل جلاله په نوم کوو او له دې څخه مو موخه دا وي چې په کار کې مو خیر او برکت پیدا شي. دولسم ټولګي زموږ د ثانوي زده کړو وروستی ټولګي دی او مور یې د خدای پاک په سپېڅلي نامه پیلوو او هیله کوو چې راتلونکي ته هم د خپل ځان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغاني ټولني او هم د ټولې بشري ټولني لپاره یو خیر غوښتونکی، مهربان او کارپوه انسان راڅخه جوړ شي. په همدې هیله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسیک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې مناجات پیلوو.

نن د زړه دانايي غواړم له وهابه
له دښنورهايي غواړم له وهابه
چې گویا په تسبیحات په مواعظ وي
فرقاني گویایي غواړم له وهابه
په هر بوی چې شم آگاه مولا مې یاد شي
اینچنین پویایي غواړم له وهابه
چې ازاد د دواړو کونو له سودا وي
هسې زړه شیدایي غواړم له وهابه
چې فاني شي بقایي د ابد مومي
د ابد بقایي غواړم له وهابه
چې هېڅ خیز مې په نظر کې حایل نه وي
د وحدت هوایي غواړم له وهابه
معرفت د زړه افتاب زړه یې روشن دی
د عرفان روښنایي غواړم له وهابه
چې په خوی شي بنایسته، بنایسته تل وي
زه خودي زیبایي غواړم له وهابه
گدایي د حق په در لویه شاهي ده
دا مخلص گدایي غواړم له وهابه

د شاعر پېژندگلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنگ له نوميايو شاعرانو او ليکوالو څخه دی. هغه د ابابکر کندهاري شينواري زوی دی. ابابکر د احداد او الهداد د پوځونو يو قومندان و، کله چې احداد او الهداد سره خوابدي شول، نو الهداد (رشيد خان) هندوستان ته لاړ. ابابکر هم د هغه په ډله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او ليکوال و. د «مرآة العارفين» او «سراج العارفين» کتابونو مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب گومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وايي چې هغه به يا په کندهار او يا هم په تيرا کې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنگ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارگنۍ سيمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر يې د بايزيد روښان ((حالنامه)) ده چې په فارسي ژبه يې ليکلې او د پير روښان او روښاني غورځنگ په اړه پکې ډېر مهم او لومړی لاس تاريخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو ديوان يې د ډاکټر پروېز مهجور خويشکي په همت چاپ او خپور شوی دی. يوه منوره رساله يې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پيدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړينې دقيقه نېټه نه ده څرگنده، خو د هغه د ديوان او حالنامې د پېښو له بيان څخه يې د مړينې نېټه د ۱۰۸۰ هـ. ق. حدود اټکلولی شو.

څرگندونه

احداد او الهداد: د بايزيد روښان او روښاني غورځنگ د مبارزو مخکښان وو.

۱- یو یو زده کوونکی دې د دغه مناجات یو یو بیت ولولي. د لومړني زده کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲- یو یو شاگرد دې په خپله خوښه له یو یو ټولگیوال څخه د دغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنا په څنگ کې دې یې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:

دښنه، تسیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدایي، رهایی

۳- د دغه مناجات د عمومي مفهوم په اړه دې پنځه تنه زده کوونکي لنډې لنډې خبرې وکړي.

۴- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

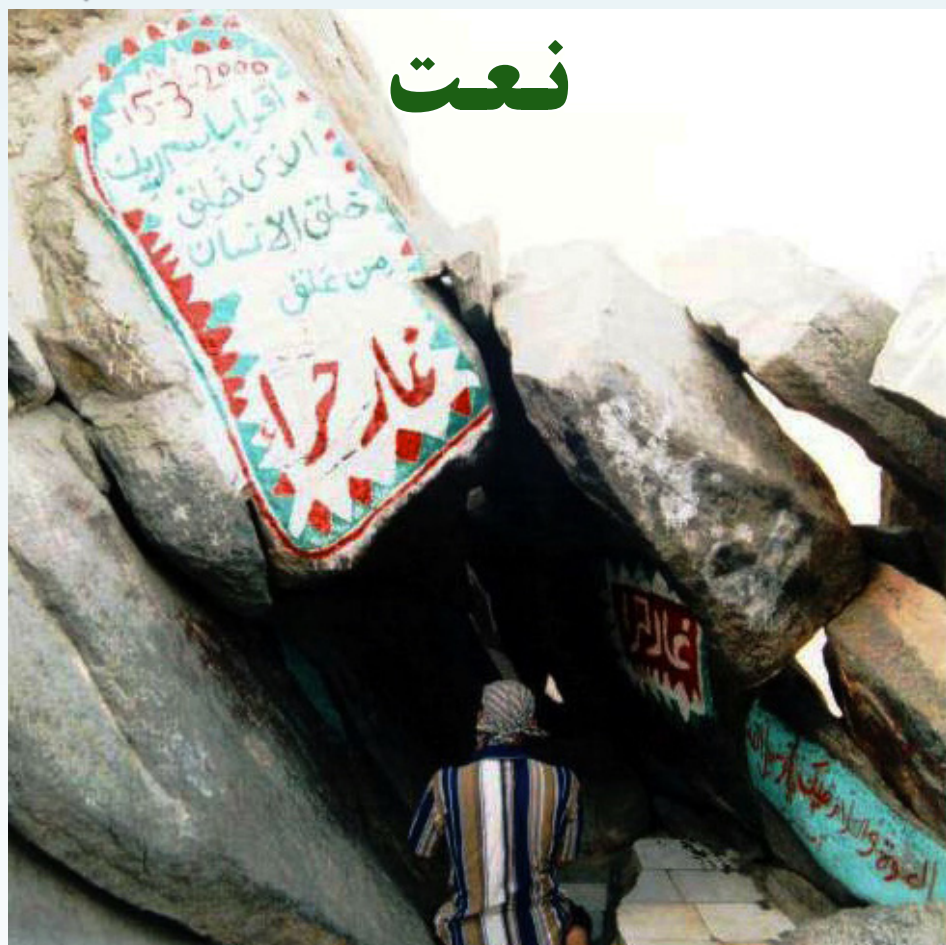
– تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

– د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنگ د کومو شاعرانو نومونه مویاد دي؟

– د روښاني غورځنگ شاعرانو څه ډول شاعري کړې ده؟

زده کوونکي دې په پښتو پخوانیو ادبیاتو کې د تصوفي او عرفاني شاعرۍ په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلي او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمد ﷺ په ستاینه کې زموږ ډېرو شاعرانو د خپلو قلمونو بنایست د خپلو دیوانونو پر پاڼو شیندلی دی. شاعرانو د حضرت پیغمبر ﷺ د ستاینې پر کرښو د خپل شعر دیوانونه متبرک کړي دي.

په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبر ﷺ په ستاینه او یادونه سپېڅلی کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي له دیوان څخه غوره شوی دی.

تر نامه دې سم قربان ستا محمده ﷺ
 هم تر واړه خاندان ستا محمده ﷺ
 چې رضا دې په رضا و خاوند ورکړه
 هر مشکل يې کړ اسان ستا محمده ﷺ
 معرفت دې تر توحيد په پورې تللی
 بل څوک نه وينم په شان ستا محمده ﷺ
 پيغمبران يولک څلېريشت زره وايي
 رب کړه واړه خادمان ستا محمده ﷺ
 که معراج د موسى پاس پر کوه طور و
 رب معراج کړ لامکان ستا محمده ﷺ
 رب منسوخته کړه درې واړه کتابونه
 چې يې راستاوه فرقان ستا محمده ﷺ
 تې (ته يې) سردار په دواړو کونو په قدرت کړې
 هم تابع دې اين و آن ستا محمده ﷺ
 غفلت حرص ورڅخه ولاړ قناعت ونيو
 هم پر زړه باندي مکان ستا محمده ﷺ
 په معنی يې د رموزو پوهولې
 رب په باب کی مهربان ستا محمده ﷺ
 تر ازله به باقي وي تل تر تله
 کمال نه لري نقصان ستا محمده ﷺ
 نور دينونه يې منسوخ کړه همه واړه
 چې ښه دين يې کړ برهان ستا محمده ﷺ
 د توحيد د باغ گلاب يې غوریدلي
 معطر په بوی جهان ستا محمده ﷺ

بل چراغ دې د يقين د وړاندې ونيو
 مخفي راز سو در عيان ستا محمده ﷺ
 و مڪان ته د لويى دې نه رسېږي
 او اللعزم مرسلان ستا محمده ﷺ
 زه يې كله كړم ادا صفت دې كېږي
 پر زمين و پر آسمان ستا محمده ﷺ
 ما "جمعه" دي د باور لاسونه دواړه
 لگولي پر گريوان ستا محمده ﷺ

د شاعر پېژندگلوي:

حاجي جمعه باركزی د پښتو ژبې له نومياليو شاعرانو څخه دی. د كندهار په ماشور
 نومي كلي كې زېږېدلی دی. په پښتانه شعرا كې يې د مړينې نېټه (۱۲۵۹ هـ.ق.)
 ښودلې ده.
 دی د سردار كندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنۍ واكمني په خپلو شعرونو كې
 يادوي. ديوان يې په كابل كې په (۱۳۶۰ هـ.ق.) كال چاپ شوی دی.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې ټول د دې نعت شريف يو يو بيت ولولي، كله چې ټول نعت په لور
 غږ ولوستل شو، بيا دې نو پاتې زده کوونکي يو يو بيت معنا او د هر بيت په اړه دې يو څه
 خبرې وکړي.

۲- هر يو زده كوونكى دې د پښتو د لرغونې او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلې څخه د يو يو نوم واخلي، هېڅوك دې تکرار نوم نه اخلي.

۳- يو شاگرد دې دغه لغتونه پر تختې وليکي او بيا دې يو بل شاگرد تورې درې ته پورته شي، له دغه لوست څخه دې اته نور لغتونه وليکي، بيا دې شپاړس تنه زده كوونكي دغه لغتونه يو يو معنا كړي او دا دې هم وويي چې دا اسم دى كه صفت يا فعل؟
واړه، پاس، منسوڅ، لامكان، غورپدل، باور.

۴- په حمد او نعت كې پر كومو موضوعگانو خبرې كېږي؟
دوه تنه زده كوونكي دې د نورو په مخ كې پرې رڼا واچوي.

۵- د نعت دغه بيت څه معنا لري؟
رب منسوڅه كړه درې واړه كتابونه
چې يې راستاوه فرقان ستا محمده ﷺ

كورنۍ دنده

زده كوونكي دې دغه نعت شريف يو ځل بيا په خپلو كورونو كې ولولي او بيا دې د ټول نعت لنډ مفهوم په نيم مخ كې په خپلو كتابچو كې وليکي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت كې ښوونكى په انتخابي ډول د پنځو تنو شاگردانو ليكنې ټولو ته واوروي.

پښتو او پښتانه

د پښتو ژبې او یا په عمومي توګه د پښتنو په هکله به تاسو خامخایو څه لوستي او اورېدلي وي. یعنې دا چې د پښتو ژبې منشاء او چینه چېرته ده او د ژبو له کومې کورنۍ سره اړه لري؟ یا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟ دغه ډول څېړنو ته اتنولوجي هم وایي چې د توکم یا نژاد تاریخي علمي څېړنه کوي. د ژبې د تاریخي اړیکو په باب څېړنه په ژبپوهنه پورې هم اړه پیدا کوي. په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په اړه دغه لنډه تاریخي څېړنه کوو.

- پښتو ژبه د ژبو په کومې کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آریایانو په اړه مو څه لوستي دي؟

پښتو د نړۍ له پخوانيو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د يو پخواني ټبر په توگه د اوږد تاريخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تر اوسه پورې بېلابېلې نظريې ورکړل شوې دي.

يو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظريه ورکړې وه او دوی يې له آره (بني اسرائيل) گڼلي وو. پښتو يې هم پر همدغې ژبنۍ کورنۍ پورې نښتې گڼلې وه. دغه نظر يوازې يوه افسانوي او له حقيقته لرې نظريه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو يې هندو آريايي يا ايندو-جرمن ژبو په کتار کې يوه پخوانۍ ژبه گڼلې ده. پښتانه يې هم د آريايي توکم مربوط ولس گڼلی دی.

((د افغانستان ژبې او توکمونه)) په نوم د کتاب مؤلف ارواښاد دوست شينواري په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آريايي ژبو زانگو ده. د هغه د څېړنو ځينو برخو ته پاملرنه اړينه ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په گاونډيو نژدې سيمو کې ارکيالوژيکي (لرغونپوهنيزې) پلټنې او څېړنې او د هغو نتيجې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آريايي قومونو زانگو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاريخي پېښو ډېر تياره اړخونه نن د زيار، هاند او فني وسايلو په مرسته روښانه کړي، د نولسمې پېړۍ له پيله دا نظريه ورته پيدا شوې چې پښتانه د بشري لويو کورنيو په لړ کې هندو اروپايي او په هغه کې آريايي باخترې توکم دی. دا نظريه د پښتونخوا د لرغونو تاريخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتو په تاريخي مقايسوي رڼا کې سپينه شوې ده.

مهمه خبره دا ده چې د هر اړخيزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپايي، يا هندو آريايي يا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانگړی ځای لري. څرنگه چې ژبنۍ تاريخي او مقايسوي څېړنې يو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آريايي ژبه گڼل کېږي، نو خپله ولس يې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

ارواښاد پوهاند حبيب الله تری په خپل (پښتانه) نومې کتاب کې په دې هکله د نړۍ د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظرونه راوړي دي. هغه وايي:

هر څومره چې د ژبې تاريخي مقایسوي څېړنې زیاتره د علم حیثیت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقیقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو یوازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو- آریایي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه آریایي ژبه یې وبولي، بلکې غوښتل یې دا هم معلومه کړي چې د دغې لویې کورنۍ له کومې څانگې سره څانگړې اړیکه لري. څرنگه چې په پښتو کې د هندو آریایي ژبو د لویې کورنۍ د دواړو ډلو (ختیځ او لویدیځ) څانگړتیاوې په پراخه توگه شته دي، هغه پوهان چې پښتو یې د هندو اروپایي یا هندو آریایي ژبو په ختیځه یا هندي څانگې پورې اړونده گڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه د یادولو دي: رابرت لېچ، رودولف هورنل او څو نور... هغه پوهان چې پښتو یې د دغې لویې کورنۍ په لویدیځه څانگه پورې اړونده گڼلې، دغه پوهان دي: شیلی ډیور، ماکس میولر او نور...

یو شمېر پوهانو بیا دا خبره په ډېره څرگنده توگه کړې ده چې پښتو د هندو آریایي ژبو په دوو ختیځو او لویدیځو څانگو کې (یا د سانسکریت او اوستا) په څنګ کې خپل یو څانگړی هويت (پېژند) لري او په حقیقت کې د دواړو ترمنځ د اتصال کړۍ ده.

نومیالی ختیځ پوه جیمز ډارمستتر په دې نظر دی چې پښتو له زند یا اوستا سره نژدې اړیکې لري، خو د هندي ژبو یو شمېر څانگړنې یې هم خپلې کړې دي. یو شمېر اوسني ژبپوهان، لکه: د جرمني سبستیان هاینه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانگې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زیات له اوستا سره نژدې ده.

پوهاند عبدالحي حبيبي ((د پښتو ادبیاتو تاریخ)) په لومړي ټوک کې په دې اړه ډېرې زیاتې څېړنې کړې دي. له اوستا (زند) او سنسکریت (ریګویدا) سره یې د پښتو ژبې هر اړخیزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پایلې ته رسېدلې دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړني) اروپایي ژبې څخه راجلا شوې ژبه ده، چې له اوستا او سنسکریت سره اړیکې لري او د دوی ترمنځ واقع ده. په حقیقت کې د دوی د وصل د کړۍ په توگه ارزښت لري.

د متن لنډيز:

پښتو يوه لرغونې ژبه او پښتانه د نړۍ يو لرغونی ټبر يا ولس دی. د هغو هر اړخيزو څېړنو په پايله کې چې کورنيو او بهرنيو څېړونکو مؤرخينو او ژبپوهانو کړې دي، پښتو د هندو اروپايي يا آريايي ژبو د کورنۍ يوه مهمه ژبه ده. په دې توگه نو د دغې ژبې ويونکي هم په همدغه توکم يا همدغه لويه کورنۍ پورې اړه لري. څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړي چې د آريايي ژبو دلويې کورنۍ په کومه څانگه کې د پښتو ژبې موقعيت تثبيت کړي؟ ځينو څېړونکو له سنسکريت او ځينو له اوستا سره پښتو نژدې گڼلې ده، خو يو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آريايي ژبو د ختيځو او لويديځو څانگو ترمنځ واقع ده او د سنسکريت (ريگويدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

څرگندونې

اتنولوجي (اتنوگرافي) د بشر د توکم او نژاد په اړه علمي څېړنو ته ويل کېږي. ارکيالوجي (ارکيالوژي - لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاريخ په اړه، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاريخ او لرغونو نښو نښانو په اړه څېړنې د دې علم موضوع ده.

هندو اروپايي: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلابېلو ژبپوهانو له خوا په بېلابېله بڼه راغلي دي. چا هندو اروپايي، چا هندو جرمن، چا هندو آريايي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو موخه ترې هماغه هندو اروپايي ژبنۍ کورنۍ ده چې د ختيځ او لويديځ هېوادونو او ولسونو ډېرې ژبې پکې راداخلېږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

- ۱- زده‌کوونکي دې د دې لوست په پام کې نیولو سره دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:
- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظریه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
 - د آریایي ژبو په کتار کې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
 - پوهانو پښتو ژبه د آریایي ژبو په کورنۍ کې په کومو کومو څانگو پورې تړلې ده؟

- ۲- په دغو څلورو ځوابونو کې کوم یو سم دی، په نښه یې کړئ:
- الف: پښتو د هندو اروپایي یا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.
- ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه ده.
- ج: پښتو د ترکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.
- د: درې واړه ځوابونه سم دي.

- ۳- زده‌کوونکي دې د دغو درېو موضوعگانو په اړه په وار سره لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آریایي ژبو د دوو لویو څانگو د اتصال د کړۍ په توګه
- افغانستان د آریایانو ټاټوبی

د دې لوست تر يو ځل بيا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دريو نظرونو لنډيز وليکئ چې د آريايي ژبو د کورنۍ په کومو کومو څانگو پورې يې اړونده گڼلې ده.

لا تر اوسه يې ماغزه په قرار نه دي
چا چې ماسره وهلی سر په سنگ دی
لا په خوب کې په لړزه پريوځي له کټه
چې د چا تر غوړ زما د توري شرنګ دی
د خوشحال د زړه د حال ننداره وکړه
که د تخت د پاسه کښېني هم ملنگ دی
(خوشحال خان خټک))

طوطي مې ووت نن له قفسه
خالي کالبد يم زه بې نفسه
رب په غربت کې لکه بېکس کرم
خدای دې څوک نه کا هسې بېکسه
(د پير محمد کاکړ له ديوان څخه))

سليمان ماكو د هغه

«تذكرة الاولياء»

تذكرة الاولياء د پښتو د لرغوني نثريو کتاب دی. تاسو د لسم ټولگي په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغونې دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي وو. د پښتو ادب په لرغونې دوره کې مو د پښتو نثر د پيلامې د آثارو په باب هم يو څه لوستي وو. دا دی په دې لوست کې د سليمان ماكو د تذكرة الاولياء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانگړنو به خبر شئ.

سليمان ماكو د پښتو د لرغونې دورې پياوړې ليكوال دی. هغه د ((تذكرة الاولياء)) په نوم يو ډېر مهم اثر په پښتو نثر ليكلی دی چې له بده مرغه ټول كتاب يې لاس ته نه دی راغلی او يوازې د پيل څو پاڼې يې د ارواښاد استاد پوهاند حبيبي په زيار پيدا شوې او خپرې شوې دي.

سليمان ماكو د بارك خان صابزي ماكو زوی دی چې د كندهار په ارغسان كې اوسېده. نوموړي د پښتونخوا په غرو رغو كې سياحتونه كړي او د خپل عصر نوميالي روحاني او ادبي رجال يې ليدلي دي. دی په خپله وايي چې په (۶۱۲ هـ.) تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سليمان ماكو په دې بريالی شو چې د پښتنو د نامتو لويانو د ژوند په اړه د ((تذكرة الاولياء)) په نوم يوه تذكره وليكي.

د استاد حبيبي په قول: د سليمان تذكره د پښتنو مشاهيرو او ادبي رجالو يو مفصل تاريخ دی. د هر سړي احوال چې بيانوي، د هغه علمي او روحاني مقام بنسبي او بيا يې اشعار او ويناوې رانقلوي. د تذكرې يو څو پاڼې چې پيدا شوې دي، دا ځنې معلومېږي چې د پښتنو مشاهيرو احوال يې په داسې ډول ليكه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت شي چې پلاني سړي څنگه ژوند كاوه، چېرې اوسېده، پلار، نيکه او كورنۍ يې كومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلكو په خولو او زړو كې كومه وينا او كوم شعر پاتې دی.

هغه د خپل دغه كتاب په سريزه كې د دې كتاب د ليكلو موخه او د خپل سفر موخې هم بيانوي.

همدغه برخه به د دې كتاب د نثر د بېلگې په توگه هم ولولئ:

((زه غريب خاورې سليمان، زوی د بارك خان ماكو صابزي چې په ویناله د ارغسان هوسپرم او په دې مزكو پایپرم په سن دولس او شپږ سوه (۶۱۲) د هجري تللی وم او د پښتونخوا په راغو او كليو گرځېدم او مراقد د اولياوو او واصلينو مې پلټل او په هر لوري مې كاملان موندل، چې له دې سفره په كور كښېنستم او تياكې وچاودلې د پښو، بيا پاڅېدلې او له څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو كاملانو وكارم او دوی چې هغه ويناوې پاته كړې دي او پښتانه يې لولي اوس.))

د تذكرة الاولياء په هغو اوو پاڼو کې چې زمور لاس ته راغلې دي، د دغو شاعرانو او ليکوالو احوال پکې راغلي دي:

۱- بيت نيکه ۲- ملکيار غرشين ۳- شيخ اسماعيل ۴- قطب الدين بختيار
تر سليمان ماکو د مخه د پښتو نثر کومه منثوره نمونه مور ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنگه و او څه سبک او ډول يې لاره؟ خو د سليمان د نثر پوځوالی او متانت دا راته څرگندوي چې د دغه عصر نثرونه به داسې پاڅه وو او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متين، پوځ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سليمان ماکو د نثر څو ځانگړتياوې:

۱- دغه نثر روان او خوږ دی، بې له کرکېچ او کرلېچه دی.
۲- د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. يوه جمله په بله پورې نه تړي.
۳- د طبيعي مکالمې او روانو خبرو اترو بڼه لري.
۴- جملې يې غوڅې، څرگندې او واضح دي.
۵- ځينې داسې زاړه تعبيرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تياکې وچاودلې د پښو) چې مقصد يې په خپل کلي کور کې هوسايي ده.
۶- که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زياتره پښتو سوچه او نږه کلمې ليکي، خو بيا هم د چاپېريال د اغېز له مخې يې د دې ژبې د ترکيبونو او لغتونو يو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سپاس، خاک پای، مهربان او نور...

۷- د سليمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او دروند ښکاري او د دې علت هم دا دی چې عربي په دغو وختو کې د پښتنو درسي او ديني ژبه وه او که به چا له علمه سره مينه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنگه چې سليمان يو متدين او تصوف ته ماييل او د ديني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي

دغه اثر يوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له يوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه يې له فارسي نثره گټه اخيستې ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سليمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه څرگند دی.

۸- په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترگو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زيات فعلونه په مکرر ډول راوړي، لکه: (بختيار په پښتو سندرې کېږي، اوښې تويينه، خداى ته نارې کېږي، غلبلي کېږي، پارکي لرينه) په يوه کرښه کې پنځه فعله سره يوځای شوي دي، دوه يې کټ مټ تکرار شوي دي.

۹- دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې يې يو (نه) د وزن او ترنم لپاره نښلولی دی.

پروفیسر افضل رضا د دغه کتاب په اړه ليکي: ((سليمان ماکو د خپل دور په تذکره ليکوالو کې داسې لار اختيار کړه چې يو خوا دا د هغه وخت د پښتنو روحاني مشاهيرو تاريخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبياتو تاريخ دی. د تذکرې د ليکلو په وخت سليمان هم پوخ مؤرخ دی، هم ښه تذکره نگار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب گران بها مجموعه ده.))

د متن لنډيز:

سليمان ماکو د پښتو د لرغوني ادب يوه ځلانده څېره ده. نوموړي د ((تذکره الاولياء)) په نوم په پښتو نثر يو کتاب ليکلی دی چې د پښتنو شاعرانو او اولياوو د ژوند حالات او د کلام نمونې يې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس ته راغلی

کتاب دی چې په (۶۱۲هـ.) کې کینل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نثر د یو بل کتاب یادونه په ((پټه خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو ورمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳ - ۲۹۷هـ.) دی. د هغه کتاب یوازې نوم تر موره رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی. د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یوازې لومړني اووه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. د دې کتاب نثر روان، خوږ او په زړه پورې دی، د پښتو نثر په تاریخ کې دغه کتاب د ځانگړي ارزښت لرونکی دی.

فعالیتونه

- ۱- زده‌کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:
 - _ په تذکرة الاولیاء کې د کومو اولیاوو او شاعرانو د ژوند حالات او د کلام نمونې راغلې دي؟
 - _ تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کې څه ارزښت لري؟
 - _ له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نثر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که یې پېژنئ وویاست چې چا لیکلی او د کتاب نوم څه دی؟
- ۲- په دغو څلورو ځوابونو کې یو یې سم دی، سم ځواب په نښه کړئ:

الف: د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیاء کې یوازې د اولیاوو او علماوو ژوند پېښې راغلې دي.

ب: په تذکرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

ج: په تذکرة الاولیاء کې یوازې د نثر لیکونکو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

د: په تذکرة الاولیاء کې د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

۳- زده کونکي دې دغه لغتونه پر تختې وليکي او له ټولگيو الو خخه دې يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:

مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نگار

۴- د دې لوست ټول (قيدونه) دې هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده کونکي دې دوه دوه قیده ټولگيو الو ته ولولي.

۵- خو تنه زده کونکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نثر يوه يوه ځانگړنه په لنډه توگه ووايي.

کورني دنده

د سليمان ماکو د نثر د ځانگړتياوو په اړه په لنډيز سره يو څه وليکئ او سبا ته به يې د ښوونکي په انتخاب د څلورو تنو ليکنې ټول ټولگيو الو اوږي.

حکایت:

نوشیروان چې په عدل او انصاف مشهور و، یوه ورځ ښکار ته وتلی و، څه یې وژلي وو. کباب یې کاوه. مالگه نه وه. خدمتگار یې کلي ته واستاوه چې ورشه مالگه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وویل: په دا هومره مالگه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنیاد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، په وار وار یې زیاتواوه، تر دې حده ورسېده.

قطعه

که باد شاه د چاله باغه شفتالو په ظلم و خوري د باغ ونې به له وبخه وکاري د ده مریونه که ستم په یوه هویه د غریب بادشاه رواکا سپاهیان به یې چرگان درعیت کا په سیخونه د عبدالقادر خان خټک ((گلدسته))

(د گلستان پښتو ژباړه)

پښتو ولسي ادبيات

ولسي ادبيات د يو ملت د فولکلوري ميراثونو يوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولگيو کې د پښتو په ځينو لوستونو کې د ولسي ادبياتو د ځينو ډولونو، لکه: لنډيو، متلونو او ځينو نورو په اړه يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبياتو په اړه بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به يې تاسو ته در وپېژنو.

پښتو ولسي ادبيات زموږ د غرونو، رغونو، کپرديو، کورونو، جونگرو، کليو، دېرو او حجرو د غرونو، هيلو او ارمانونو انگازه ده. له همدې امله ولسي ادبيات د يو ملت د هيلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي گڼل شوي دي.

که موږ ادبيات په دې لوست کې په دوو عامو څانگو ووېشو، نو دغه دوه څانگې يې (ليکلي يا تحريري ادبيات) او (ناليکلي يا ولسي او شفاهي ادبيات) دي. په ليکلي ادب کې هغه ليکلي او ديواني ادبيات راځي چې وخت په وخت د ځانگړو ليکوالو يا شاعرانو او ناظمانو په قلم ليکل شوي او په ديواني او کتابي بڼه تر موره رارسېدلي دي.

شفاهي يا ولسي ادبيات بيا د هغه ولس غږ دی چې له ليک لوست څخه لرې پاتې شوی دی او دغه سندرې چې په حقيقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبيات دي، سينه په سينه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاريخي ولسي ميراث په توگه تر دې دمه رارسېدلې او يوه برخه يې د راټولونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومي کتاب ليکي:

((د خلکو ادبيات په عمومي توگه په دوو برخو وېشلی شو چې لومړۍ برخه يې د خلکو سندرې (منظوم ادب) او دويمه برخه يې د خلکو روايات، امثال (متلونه) افسانې او نور (منثور ادب) تشکيلوي.))

انگريز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په اړه ويلي وو: ((پښتانه که څه هم ورځپانې او خپرونې نه لري، خو هغه ساده او عاميانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ويل شوي، د دوی تاريخ او ورځپانې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبيات لري. د غرونو، درو او سردرو دغه اوسېدونکي د ولسي ادبياتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبياتو سره د سيالۍ جوگه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: يوه برخه يې (عامې سندرې) او بله برخه يې (ځانگړې يا خاصې سندرې) دي. د لومړۍ برخې ويناوال څرگند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دويمې برخې ويناوال يې څرگند دي او

هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي: د ميندو سندرې: لکه اللو لولو، پيشو- پيشو مه راځه د غرو (پلانکي) جان داسې ویده دی لکه گوډی د رنجو. يا منظوم چيستانونه، د ماشومانو سندرې، د وړو مشاعرې، کيسې، د لویانو سندرې، د اتن نارې، بابولالې، لنډۍ يا ټيپې، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ (يا د کاکړو غاړې) ساندي او نور...

په ځانگړو يا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي: مقامونه، چاريتې، بدلې، بگتې، لوبې، کيسې او داستانونه او يو شمېر نور... ((د خلکو سندرې)) د کتاب ليکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوې دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانيو اشعارو زېږنده ده چې له اريايي شعرونو سره د موضوع او بڼې له مخې ټينگې اړيکې لري، لکه د امير کروړ شعر، د بيت نيکه دعا، د بابا هوتک سندرې او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب يوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غيرت، دود او دستور، خيالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانگړنې رامعلومېږي. د دغو سندرو تشبېهات او استعارې او د افادې ډول، خيال او تصور د پښتو په ولسي او عاميانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عاميانه ژوند تفسيرونه او تعبيرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هر ورو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاريتې ځانگړی مقام لري. چاريتې د ولسي ادبياتو د منظومې برخې په خاصو يا ځانگړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران يې معلوم دي. چاريتې په بېلابېلو تاريخي، حماسي، ديني، عشقي او نورو موضوعگانو کې ويل شوي دي. تاريخي او حماسي چاريتې په دغه لړ کې ځانگړی تاريخي ارزښت لري او په حقيقت کې د تاريخ لپاره ترې مواد برابرېږي. د تاريخي چاريتو يوه برخه فرانسوي ختيځ پوه ((ډارمستېر)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم يې ډېر کلونه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدارنگه د ((تور برېښ)) د کتاب ليکوال هم يو شمېر مهمې تاريخي چاريتې راټولې او خپرې کړې دي، د ولسي سندرو په يو شمېر مجموعو کې هم

دغه ډول چاربيتې وخت په وخت چاپ شوي دي.

د دغو ادبياتو په اړه د تور برېښ په سرريزه کې پوهاند صديق الله رښتين ليکي:

... په دې سلسله کې ټپه يا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون

ولس ډېر لرغوني، پاک او سپېڅلي احساسات پکې په يو اغېزناک او ښايسته ادبي رنگ کې ساتل شوي دي.

په لنډيو پسې وروسته نيمکې، بگتې، چاربيتې او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزانه يوه لويه پانگه ده. په دغو ډولونو کې چاربيته تر ټولو زياته پراخ او خوندور ډول دی.

نوميالی فرانسوي ختيځ پوه ډارمستېر وايي چې چاربيته د پښتنو يو ليکلی تاريخ دی. د دوی د جنگونو او غزاگانو تاريخ په چاربيتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاربيتې له خپلو ويونکو سره يوځای تر تورو خاورو لاندې شوې دي او څه زياته پانگه يې لاس ته نه ده راغلې. څومره چې ښکاره ده چاربيتې زياتره د نالوستو خلکو له خوا ويل شوي دي، خو ځينې اخوندان او ملايان هم پکې ډېره لويه برخه لري.

د ((تور برېښ)) د کتاب ليکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهميت په دغو ټکو کې څرگندوي:

۱- زموږ د تاريخ ډېرې ټپې او نامعلومې پېښې او د دغو پېښو قهرمانان موږ ته معلومېږي او د ملي تاريخ له ليکوالو سره مرسته کوي.

۲- زموږ د ادب ډېره قيمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳- د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژبپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

۴- شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښايسته آهنگونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې واچوي.

۵- له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي.

تاریخي چاربيتې د ولسي سندرو ډېره غوره برخه ده. دا د رشتيني تاريخ د ليكلو لپاره د مهمو خامو موادو په توگه پوره ارزښت لري.

د دغو تاريخي او حماسي چاربيتو زياته برخه د افغان - انگليس د بېلابېلو جگړو ځيني اړخونه مور ته راڅرگندوي. فرانسوي جيمز ډارمستېر د افغان انگليس د جگړو دغه تاريخي چاربيتې خوندي کړي دي. دغه راز يو زيات شمېر دغه ډول ولسي سندري په ((پښتو سندري))، ((تور برېښ))، ((ولسي سندري)) او نورو آثارو کې خوندي شوې دي. له دغو چاربيتو څخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان- انگليس د درېمې جگړې يا د خپلواکۍ د جگړې يوه مشهوره چاربيته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شريف له خوا ويل شوې ده چې يوه برخه يې د بېلگې په توگه دلته راوړو.

امير صاحب ته پريادونه راغله
بېلتون مې نه پرېږدي له ياره سره

* * *

د غزا نيت يې په تلوار وکړ
پروت په ډکه ټينگ يې خيبر کړلو
په هره ورځ راته گودام ورپسې
خلکه حساب له حده تېر و
له انگرېزانو سره کښېوتلې
امير صاحب ته پريادونه راغله
په ډکه يې جوړ کړ دندوکار خلکه
نن مې جگړه ده له کفاره سره

* * *

له هندوستانه کاغذونه راغله
نن مې جگړه ده له کفاره سره

امير صاحب د جنگ اختيار وکړ
سپه سالار يې مقرر کړلو
سپه سالار وتاړه لام ورپسې
پوخ يې کم ميخزين يې ډېرو
په ښکارغلي پلټنې پرېوتلې
ورځ د جمعې وه چې جازونه راغله
يو څو گولۍ يې کړې گوزار خلکه
مړي زخميان پراته بې شماره سره

* * *

سپه سالار يوه چره وخوره خلكه په پونده يې خره وخوره
 په ستنه سپور شو په موټر باندي پوخ يې پرېښود په خيبر باندي

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوې دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف يې په دغو برخو وېشي: تاريخي سندرې، جغرافيايي سندرې، قصصي سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، ټوكي سندرې، وعظيه او اخلاقي سندرې، اړونه او ((تقابلې سندرې)) وړنې، د مينې سندرې د عشق او محبت سندرې.

د ولسي ادبياتو له منظومې برخې څخه چې راټېر شو، منثوره برخه يې هم د پاملرنې وړ ده. په منثوره برخه كې يې متلونه، ولسي نكلونه، حكايټونه، افسانې او نور شامل دي. په پښتنو كې د ولسي نكلونو او كيسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو كيسو كې هم، لكه: د لنډيو او متلونو په څېر د پښتنو د ژوند، هيلو، غوښتنو او ارمانونو انعكاس په ډېره ښه توگه ليدلى شو. موږ په دغو كيسو او نكلونو كې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فكر او نظر، هنر او نورو خواوو ښه مطالعه كولى شو.

په ملي هنداره فولكلوريك اثر كې د دغو ولسي پښتني نكلونو ځينې بېلگې ارواښاد محمد گل نوري خوندي كړې دي، لكه: فتح خان او رايبا، ښادي او بيبو، مرد او نامرد، زبزيانه ښاپېرۍ، موسى جان او ولي جان (يا موسى خان او گللمكى)، مومن خان او شيرينو، جلات خان او شمائله، ملا عباس او گلېشره، ظريف خان او ماڼۍ، خشكيار او شاترينه، قطب خان او نازو، دلى او شهو او آدم خان او درخانۍ.

د پښتو دغه ولسي كيسې لا تر اوسه پورې د ولس په سينو او حافظو كې پرتې دي او له بده مرغه په پوره ډول راټولې شوې نه دي، يوازې يوه كوچنۍ برخه يې راټوله شوې ده. له همدې كبله ښايي ډېرې دغه ډول كيسې او نكلونه هم د راويانو له مړينې وروسته له خاورو سره خاورې شوې وي.

مور ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوريکو ادبياتو دغو ټولو برخو ته پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري ميراث په سترگه ورته وگورو. د دغو ارزښتناکو کلتوري ميراثونو راپولول، خپرول او پرې څېړنې کول د يو ملت د فولکلوريکو ولسي پانگو د خونديتوب په معنا دي. له دغو راپولونو او څېړنو به اوسني او راتلونکي نسلونه د دې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاريخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او څېړونکي به ترې د دې ولس د ژوند او ژواک په اړه نوي نوي ټکي راباسي او د دې ولس په ښه پېژند کې به ترې گټه اخلي.

د متن لنډيز:

ولسي ادبيات، د فولکلور او د يو ملت د کلتوري ميراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبياتو کې منظومه او منثوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبياتو کې عامې او خاصې سندرې دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د ميندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د اتن نارې، بابولالې، لنډۍ، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ، ساندي او نور. خاصې سندرې دا دي: مقامونه، چاربيتې، بدلې، بگتۍ، لوبې، منظومې کيسې او داستانونه او نور... په منثوره برخه کې يې: متلونه، ولسي نکلونه او حکايتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

څرگندونې

فولکلور: يوه لاتيني کلمه ده چې له فولک (خلکو يا ولس) او (لور يا پېژندنې او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې امله فولکلور ته ولسي پوهه هم وايي، فولکلور په خپله څولۍ کې د يو ولس دودونه، رواجونه او عنعنې، انگيرنې او نظرونه، ولسي ادبيات او نور

ډېر ولسي ميراثونه رانغاړي.

د تاريخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاريخ د ليکلو لپاره خام مواد ياد شوي دي. موخه مو ترې دا ده چې کله يو مؤرخ تاريخ ليکي، نو سندونه، مرکې او مصاحبې، فلمونه او تصويرونه ورته د خامو تاريخي موادو په توگه مهم دي چې راټول يې کړي او د همدغو سندونو په رڼا کې د يوې ځانگړې دورې تاريخ وليکي، دغه تاريخي چاريتې چې د هماغه وخت د سترگو ليدلي حالات دي، د يوې دورې په تاريخ ليکنه کې د خامو موادو په توگه تاريخ ليکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره گټه ترې اخيستلی شي.

جيمز ډارمستېر: مشهور فرانسوي ختيځ پوه دی. په ۱۹ عيسوي پېړۍ کې اوسېده. د پښتو تاريخي او حماسي چاريتې يې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په اړه يې نورې څېړنې هم کړې دي چې د ختيځ پوهانو په بحث کې مو درېژندلي دي.

د لالپورې شريف: د ننگرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امير صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختيځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

بنکارغلی: په خيبر کې يوه سيمه ده

ميخزين: وسله، تدارکات

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووايي:

- فولکلور څه ته وايي؟
- ولسي ادبيات په کومو کومو څانگو وېشل کېږي؟

- چاريتې د ولسي ادبياتو کوم ډول دی او کومې ځانگړنې لري؟
- ولسي سندري د موضوع له پلوه په کومو کومو برخو وېشلی شو؟
- فرانسوي ختيځ پوه جيمز ډارمستېر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چاربتې راټولې کړې او خپرې کړې دي؟

۲- زده کوونکي دې (په انتخابي توگه له هر کتاره يو يو تن) په وار سره د خپلو ټولگيوالو مخې ته ودرېږي او يو يو تن دې د دې يوې يوې موضوع په اړه خبرې وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبياتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو يا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو مشور ولسي ادبيات

۳- يو يو زده کوونکی دې په خپله خوښه د دې لوست د يوې يوې اصطلاح په اړه توضيحات وغواړي، يو زده کوونکی دې په خپله خوښه د دې کلمو، موضوعاتو او يا اصطلاحاتو په اړه لنډ لنډ ځوابونه ورکړي. يو څو اصطلاحات يا موضوع گانې دادي:

الف: تحريري يا ليکلي ادبيات

ب: نالیکلي يا شفاهي ادب

ج: فولکلوري ميراث

د: تاريخي چاريتې

ه: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوع گانې دې شاگردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولگيوالو څخه دې د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتنې وکړي.

۴- زده کوونکي دې لکه د يوې کوچنۍ مباحثې يا خبرو اترو په توگه په ادبياتو کې د (استعارې)، (تشبیهاتو)، (خيال) او (فکر) په اړه په خپلو کې په نوبت سره منظمې خبرې وکړي. دوه تنه شاگردان دې دغه جريان د ښوونکي تر نظارت لاندې وڅاري او بيا دې

همدغه دوه تنه شاگردان د ټولو ټولگيوالو نظرونه راغونډ کړي او د دغو گډو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

کورني دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډيز سره معرفي کړي او يا دې د کوم ولسي شاعر کوم شعر يا کومه ولسي سندره يا ولسي نکل په کلي- کور کې له چا څخه وليکي او ټولگي ته دې يې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې يې ټولگيوالو ته واوروي. بنوونکي به دغه ټولې ليکنې او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې څېره پکې وه چې تر اوسه په مطبوعاتو کې نه وي معرفي شوي، د همدغه زده کوونکي په نوم دې کومې مجلې يا جريدې ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لوړو غرو د خدای نظر دی
 په سر يې واورې وروي چاپېر گلونه
 په اصل څوک نه سړي کېږي
 سړی هغه دی چې يې خوی د سړو وينه
 په پت کې تور مسلي بڼه دی
 بې پته يار که شهزاده شي څه يې کرمه

د ښکارندوی بولله

- په پښتو کې مو کومه بولله یا قصیده اورېدلې ده؟
- د لرغوني پښتو ادب څومره شاعران پېژنئ؟
- په پښتو لرغوني ادب کې د ښکارندوی بولله (قصیده) ډېر شهرت لري.
- تاسو د پښتو د نورو ټولګیو په لوستونو کې د لرغوني ادب په هکله ډېر څه لوستي دي. دادی په دې لوست کې د ښکارندوی دغه ارزښتناکه بولله یا قصیده لولئ او د شاعر په اړه یې بشپړ معلومات ترلاسه کوئ.

ښکارندوی د پښتو لرغونې شاعرۍ یوه وتلې څېره وه. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات لیکلي او د هغه بوللې یې په خپل کتاب کې رانقل کړې ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په اړه لولو:

((ډگر د ښکارندوی علیه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کټه متي زي رحمة الله علیه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاريخ سوري)) کې دي چې ښکارندوی مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بۇست کې هم اوسېدلی. پلاريې احمد نومېد او د غور د فېروز کوه کوټوال و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدنیاوالدين محمد سام شنسباني په پادشاهۍ کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند يرغل کاوه، ښکارندوی چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وايي چې ښکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غياث الدين غوري د ستاينې قصيدې لري چې بوللې دي. محمد ابن علي وايي چې ما په بۇست کې د ده د بوللو غټ کتاب وليدئ او له هغه څخه مې دغه بوللې چې د محمد سام علیه الرحمه ستاينه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د ښکارندوی راغلي بوللې (قصيده) دا ده:

د پسرلي ښکلونکي بيا کره سينگارونه
 بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه
 مخکه شنه، لابښونه شنه، لمنې شنې شوې
 طيلسان زمردي واغوسته غرونه
 د نيسان مشاطې لاس د مچېدو دی
 مرغلو باندې وښکلل بڼونه
 د غټولو چنلې خاندي و ريدي ته
 زرغونو بڼو کې ناڅي زلمي جونه
 لکه ناوې چې سور ټيک په تندي وکا
 هسې وگانل غټولو سره پښولونه

مرغلري چي اورو وخنو ليه
 په خلايي شوه رانه خپاره دبتونه
 زرغونو مخکوکي ځل کالکه ستوريه
 چي پر هسک باندي ځلپري سپين گلونه
 سپيني واورې ويلېده کاندي بهپري
 لکه اوبسي د مين په گرېوانونه
 هر پلورني والي بهاندي خاندي
 له خوشيه سروهي له سينگرونه
 هر پلو د گلو ورم دی لونلی
 ته وا راغله له ختنه کاروانونه
 د مسيح په پوبه مرو ژوندون بيا موند
 پسرلي مگر مسيح شو په پوکړنه
 له مرو خاورو يې آغلی گل راويوست
 وچ بيديا او غري يې کړله جنتونه
 سري جاجي چي رامشت کړ رامشتگرو
 گهيخ چوني چي په بن وکارغونه
 په برين چي رغ د چونيو نغورپده شي
 ته وا چندی سره پيودي اشلکونه
 د زلمه تاپی راغلی پر جنديو
 لکه پېغله غوتي کاندي مکپزونه
 د پويلو مخ سور کړي پسرلي دی
 يو د بل په غاړه اچوي لاسونه
 د هندارو په څېر غرونه سپين وړنگن دي
 چي پر واورو باندي ځل وکا لمرونه

په غورځنگ غورځنگ له خولې ځگونه باسي
 لکه شن هاتي شناکاندي سيندونه
 نه به چوني په ستايه د جنابو مور شي
 نه به مور شم د سلطان په صفتونه
 د شنسب د کهاله ختلی لمر دی
 د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
 د بنندو او رو يې درست ایواد زرغون کړ
 له قصداره تر دیبله یې یونونه
 په زابل چې د بري پر نیلي سپور شي
 په لاهور یې د مېراني گوزارونه
 نه یې څوک مخ ته دري د میرخمنو
 نه یې توري ته ټینگې کک ډالونه
 د اسلام د دین شهاب د نړۍ لمر دی
 تور ستهان یې کړ زنا په جهادونه
 هره پلا چې دی پر هند و سند يرغل کا
 رنوي توره نړۍ په شهابونه
 په پسرلي چې یې تېرون په اټک وکا
 غاړه غاړه یې تری شولله زرونه
 نه به ده غوندې روڼ ستوری په هسک ځلي
 که څه پورته شي له غوره ډېر مېرونه
 نه به راولي جگړن د سیند په لوري
 نه به بري څوک دهند خپاره بهرونه
 نه به څوک زلمي د غور سره راغونډ کا
 د داور توري به چېرې کا ځلونه

يو خاوند شهاب الدين دى چې يې وکا
 په هر لوري هر اېواد ته يرغلونه
 په جوړو جوړو جگړن يې هند ته يون کا
 چې د غور بادار همت وکا زغلو نه
 نن په سيند باندي تېرېږي يرغل کاندي
 په پرتم يې زمري رېږدي په ځنگلونه
 خپان سيند يې هم له ډاره ايلايي کا
 پر اوږو وړي د غوريانو بڼه اېرونه
 په هر کال اټک د ده بڼه راغلی کاندي
 غوروي په ځنډو خپل پاسته سالونه
 پښتونخوا بنکلي ځلمي چې زغلي هند ته
 نو آغليه پېغلي کاندي اتونونه
 زرغونې ختې اخيستې وي دې غرونو
 بن بيدا هم پسوللي دي ځانونه
 هرگهيخ چې لمر څرکېږي له خاتيخه
 خو چې يون کا د لويديځه په ځنډونه
 که بريځر وي، که غرمه وي، که برمل وي
 که لرممل، که لمر لوبده، که ترملونه
 د شهاب جگړن به نه کښېني له زغلو
 نه به پرېږدي دا زلمي خپل بهيرونه
 زمري کله کاري ځان له يرغلگريو
 خويې نه کامات متونه ورمېرونه
 يا به جگ کا د بريو رپي هند کې
 يا به پرېږدي هم په دې چاره سرونه

يا به وران كا بودتونونه د بمبڼو
يا به سره كاندي په وينو ايوادونه
په رڼا اوسپې ته تل د دين شهابه
نوم دې تل و پر دريځ په نمزدكونه
خوراڼه شي ستا په توره د هند لوريه
خو چې نشت كړې له نړۍ نه بودتونونه
ستا په زېرمه دې خاونده لوی څښتن وي
مور خو ستا په مرسته يونه خو چې يونه

د پښتو ادبياتو په تاريخ كې د دې قصيدې په هكله ښه بحث شوی دی او داسې ليكل شوي دي.

د ښكارندوی دا قصیده د پښتو ادب يو شهكار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قريحې غښتلوالی او سپېڅلتوب ځنې ښكاري. لومړی مزیت چې په دې قصیده كې لیدل كېږي، د كلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت ادا كوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پكې شته، دا لغات مور ته دا رانښيي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس يې ډېر پخواني كلمات له رواجه لوېدلي دي، لكه: ختيځ، لويديځ، لرمل، برملا او نور... ښكارندوی چې په دې قصیده كې د پسرلي كوم ښكلی منظر تصوير كړی دی، د وطن له ښكليو دښتو او غرو څخه يې الهام اخيستی دی. له دغې بوللې څخه چې د ښكارندوی له ديوانه پاتې ده، مور ته راملومېږي چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو كې هم پوخ و او د ده شعرونه له ښكلو تشبیهاتو او استعارو ډك دي.

د متن لنډيز:

بنکارندوی د غور اوسېدونکی و او د پښتو د لرغونې شاعرۍ یوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدین غوري په واکمنۍ کې یې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له دیوان څخه یې یوازې یوه بولل (قصیده) د پټې خزانې په روایت تر موره رارسېدلې ده.

دغه (۴۵) بیتیزه قصیده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ویل شوې ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس یې خلک نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخیرې او پانگې له مخې هم موږ ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او ښکلاوو له مخې هم دغه بولل د ډېرې ستاینې او ارزښت وړ ده.

څرگندونې

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روایت د شېخ کټه په قلم لیکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي یادېږي، لکه: ((نقل کا زیده الواصلین شیخ کټه متي زی غوریاخېل په خپل کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاریخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورک دی.

تاریخ سوري: ((تاریخ سوري)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روایت له مخې ترې په ((لرغوني پښتانه)) نومي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. لیکوال یې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورک دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدین) له ۵۶۹ څخه تر ۶۰۲ ه.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدین هم مشهور و او ښکارندوی یې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولل یې هم د هغه په ستاینه کې ویلې ده.

سلطان غياث الدين غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ويل کبړي چې
 ښکارندوی يې ستاينه کړې ده، خو هغه غزلې اوس زموږ په لاس کې نشته.
 قصدار: اوس دغه سيمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار يې بولي.
 ديبل: دغه سيمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلته يوه سمندري بندرگاه وه.
 داور: د زمينداور سيمې دي چې دلته يوازې د داور په بڼه راغلی دی.

فعالیتونه

۱- زده‌کونکي دې د ښکارندوی بوللې په چوپه خوله او دقت له ځانه سره ولولي.
 ستونزمن لغتونه او بيتونه دې له ځانه سره يادداشت کړي. بيا دې په نوبت يو يو زده‌کونکي
 خپل ستونزمن لغتونه يا بيتونه خپلو ټولگيوالو ته په لوړ غږ ووايي. د ټولگي له منځ څخه دې
 بل زده‌کونکي په خپله خوبه ځواب ورته وایي. که په ټولگي کې هيچا د ستونزمنو برخو
 ځواب پيدانه کړای شو، ښوونکي به يې ستونزې حلوي.

۲- د ښکارندوی د بوللې درې درې بيتونه دې په لوړ غږ د يو يو کتار زده‌کونکي په
 نوبت سره ووايي، نور به ورته غوږ غوږ وي.

۳- زده‌کونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ښکارندوی د کوم واکمن په ستاينه کې شعرونه ليکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصيده ويونکي پېژنئ، نومونه يې واخلي.

کورنی دنده

د ښکارندوی دغه بوللې يو ځل بيا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه يې دوه
 مخيزه ليکنه وکړئ. په بله ورځ يې خپلو ټولگيوالو ته واورئ.

په شعر کې قافیه

تاسو د تېرو ټولگيو په پښتو او دري کتابونو کې د بديع او بيان د بېلابېلو برخو په هکله يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافیه) په يو څه مفصل ډول درېښنو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصيده، مثنوي او نورو بېلابېلو ډولونو کې (قافیه) د ارزښت وړ برخه ده. يوازې په آزاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسيکو او عنعنوي شعري فورمونو يا چوکاټونو کې قافیه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

مخکې له دې چې د قافيې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولولئ. په غزل کې به په اټکلي توگه د قافيې لټه وکړئ. وروسته بيا د قافيې په اړه له زده‌کونکو سره غږېږو.

د کاظم خان شيدا غزل په دې ډول ده:

د شبنم دانه که تخم شي د گلو	زړه به سوړ په ديدن نه شي د بلبلو
چې پي نشته لکه گل ښه رخسارونه	څوک به څه کا توري زلفې د سنبلو
په څه شان درته بيان سوې طالع کرم	لکه نمر زما جبين دی د داغلو
معطل په عارضه د شام غريب دی	که مې زړه په حلقه بند شو د کاکلو
د آسمان په شانې تيز د فتنو تبغ کړې	صبح و شام گرځې ښکاره په سرو منگلو

د درياب له سرد جوشی د حباب زړه چوي

شيدا قطع د اميد بويه له خپلو

په دې غزل کې يوازې قافيه را تر سترگو کېږي. په غزل کې بايد د لومړي بيت (مطلع) دواړه نيم بيتي هم قافيه وي او د نورو بيتونو دويم نيم بيتي ورسره هم قافيه کېږي. په دې غزل کې: گلو، بلبلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منگلو، خپلو قافيې دي، دې ته د قافيې کلمې هم ويل کېږي. په دې غزل کې له قافيې وروسته، رديف نه تر سترگو کېږي، خو د کاظم خان شيدا په دې بله غزله کې بيا قافيه او رديف دواړه شته دي:

هېڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته	د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته
چې بدل پي په کچکول دمھتاب خوان کړ	اعتماد د زمانې په کمال نشته
نېسلولي زمانې په کوم سبب يم	لکه ژبه خود زما پر ويال نشته
د کجل لکۍ پي گوره شوخې سترگې	په دا هسې خوبې شاخ د غزال نشته
هره لاريې اژدها دی جهان نغري	و بورجل ته يې د هر چا مجال نشته
چې گره يې د کوکب د کار وانه کړه	ولې نه وايې ناخن د هلال نشته
افروخته وي پکې تل د حسن شمع	د خاطر غونډې فانوس د خيال نشته

شيدا گوره هر طرف گلگونې اوښې

هېڅ خدا په دا بهار کې امسال نشته

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خیال او امسال قافیې او ((نشته)) د دې غزل ردیف دی چې په نیم بیتو کې له قافیې سره نښتی او له قافیې وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافیه لازمي ده، خو ردیف لازمي نه دی. قافیه او ردیف غزل، قصیدې او نورو ته آهنگ او موسیقیت ورکوي او د وزن په څنګ کې د دوی شتوالي شاعري په سندرینز بنایست سنباله کړې ده.

خو قافیه څه ته وايي؟

قافیه هغه یو ډول (یا سره ورته) یا همغږې کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافیه کې مهمه خبره د همغږۍ ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافیې کلمې بلل کېږي. په پورتنی لومړني غزل کې: گلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نور... په دویم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافیې کلمې دي.

د قافیې توري بیا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتنی لومړي غزل کې (لو) او په دویم غزل کې (ال) د قافیې هماهنگه (همغږه) برخه ده او له همدې امله یې د قافیې توري بولي.

د (قافیه) لیکوال په دې اړه وايي:

((قافیه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وايي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دورونو له وروستيو هم آهنگيو (همغږيو) څخه بحث کوي. یا په بله وینا د بیت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي، قافیه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافیه د شعر اساسي رکن نه ګڼل کېږي، بلکې قافیه د نظم یو عارضی رکن دی، ځکه مور په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه ګورو چې قافیه نه لري (لکه آزاد او سپین شعرونه)).

د نظم د ((دورونو)) په اړه باید ووايو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، خرڅېندنه، د یوه شي پر خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وايي، په اصطلاح د بیت یا نظم له پیل څخه د لومړۍ هماهنگۍ تر پای پورې یو دور دی، په مصراع او غیر مصراع بیتونو کې دورونه توپیر پیدا کوي.

که د یو بیت هره مسره (نیم بيتي) قافیه ولري، نو دا بیت له دوو دورو څخه جوړ شوی

دی او مصراع بیت دی، که د یو بیت هماغه وروستی مسره قافیه ولري نو دا بیت یو دور لري او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافیې او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغږو (هم آهنگو) تورو او غږونو څخه جوړه وي او معناییز یووالی نه لري، خو ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه لفظي او معناییزه بڼه بیا بیا راغبرگېږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د همغږۍ د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافیې هغه توری دی چې له هغه پرته د قافیې همغږي نه راځي. دا په حقیقت کې د قافیې د همغږۍ د برخې (کلمې) لومړی توری وي. په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو ورپسې نښتی د (و) توری راځي. د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱- مطلق روي: که د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وايي.

۲- مقید روي: که د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وايي.

هغه قافیه چې ردیف ورپورې نه وي نښتی، مجرد قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کارول کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیې کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خواوو ته پام نه اړوي. د داسې منظمو ویناوو په اړه کره کتونکي د دې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافیو د کتارولو او سر پر سر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه د کلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توګه:

– په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بيتي) هم قافیه وي او د نورو بیتونو

وروستني نیم بيتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.

– په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بيتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم

بيتی همدغه قافیه اخلي.

– په مثنوي کې هر بیت خپله خپله قافیه لري، يعنې دا چې د يو بیت دواړه نیم بيتي بايد خپله ځانگړې قافیه ولري، خو په عمومي توگه ټوله مثنوي واحد وزن او خپې لري. د قافيې په هکله د خپل دې بحث په پای کې د پښتو د نوي او معاصر غزل د نوميالي شاعر او غزلبول امير حمزه شينواري يو غزل راوړو. په يو شمېر اوسنيو غزلو کې په قافیه پسې تړلې ردیف يو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنگ او موسيقي ته ښکلا وربښي. د استاد امير حمزه دغه غزل له قافيې سره نښتی همداسې يو ردیف لري:

راشه مروره چې بيا روغه سره وکړو نن ښه ده له دې چې سبا روغه سره وکړه
 زور د مينې گوره، که څو روغه زموږ نه وي يو ناڅاپه موږ په خطا روغه سره وکړو
 بې د زړه، د زړه لپاره چرته آينه وي څه چې له رېباره جدا روغه سره وکړو
 خاندو به سحر غونډې خپه يو که خوشحاله بس لکه تياره او رڼا روغه سره وکړو
 ښکليه د رقيب په خاموشۍ کې مالگه نشته خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو
 پسته به قصې د زړه چاودون لکه د گل کړو څه چې د بلبل په نوا روغه سره وکړو
 اوبنکې د تا اوبنکې زما، بيا دواړه موسکي شو بيا په دې برېښنا او ځلا روغه سره وکړو

برند کتل د تا وو، اسويلي د حمزه ښکليه

څه چې د بلا او بلا روغه سره وکړو

د متن لنډيز:

د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافيه) خپل خاص ځای لري. قافيه هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بيتونو په پای کې راځي او تکرارېږي. د قافيې توري د کلمو هماغه برخه ده چې په يو نظم کې همغږي جوړوي.

په ځينو نظمونو کې قافيه له ردیف پرته راځي او په ځينو نظمونو کې په قافيې پسې د ردیف برخه هم وي. ردیف په يو واحد نظم کې له هرې قافيې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافيه او ردیف د يو نظم د آهنگ او موسيقي د په زړه پورې والي او ښکلا لپاره مهمه برخه ده.

۱- زده‌کونکي دې يو ځل بيا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- د کاظم خان شيدا د لومړنۍ غزلې قافیه کومه ده؟
- د دویم غزل قافیه کومه ده؟
- د قافيې او ردیف له مخې د لومړي او دویم غزل ترمنځ څه توپیر شته؟
- قافیه څه ته وايي؟

۲- ټول زده‌کونکي دې د کاظم خان شيدا او امير حمزه شينواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده‌کونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده‌کونکي چې يې معنا زده وه، لاس به جگوي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تاييد به يې معنا په خپلو کتابچو کې ليکي.

۳- درې تنه زده‌کونکي دې په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسيکو شعري چوکاټونو کې د قافيې ارزښت
- ردیف څه ارزښت لري؟
- قافیه بندي يا قافیه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

زده‌کونکي دې د خپلې خوښې د يو شاعر شعر وليکي او په هغه شعر کې دې قافيې او ردیفونه په جلا رنگونو وښيي. سبا ته دې پرې په لنډيز سره په ټولگي کې خبرې وکړي.

ادبیات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره

د «(ادب)» کلمه بېلا بېلې معناگانې او تعبیرونه لري. چا د نفس تادیب او تهذیب بللی او چا د انساني معارف او تجربو زده کړه. ادب په عام مفهوم د انساني ښېگڼو ټولگې ته ویل کېږي، خو په ځانگړې معنا، ادب یا ادبیات هغه وینا ته ویل کېږي چې په هنري اغېزمن قالب کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو تعبیر وونکې وي. د «(ادب)» کلمه د انساني تاریخ له تگلوري سره یوځای د لوړو، ژورو او ډېر اوږد واټن په وهلو وروستیو پېړیو ته رارسېدلې ده. نن که د چا غور ته د «(ادب)» کلمه رسېږي، نو په عام ډول ترې د «(شعراو نثر)» په برخه کې د انسان د ذهني انځور معنا اخیستل کېږي.

ادب خیر ښېگڼې او ټولو لوړو ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونو څخه د هغه منع کول دي. ښکونکو او ښوکارونو ته پام اړول او په دې لاره تلل د ادب معنا څرگندوي. د اسلام ستر پیغمبر د «(ادب)» د کلمې دريځ په ډېرو خوږو الفاظو بیان او ډېر ښکلی انځور کړی دی: [ژباړه: قرآن د ځمکې پر مخ د خدای تعالی له خوا خلکو ته د ادب (بلنځای) دی. له دې بلنې څخه زده کړه تر لاسه کړئ]. په دې توگه «(ادب)» او «(ادبیات)» د اسلام په قاموس کې لوړ دريځ لري.

د «(ادب)» لغوي معنا پوهه، فرهنگ، معرفت، غوره لاره، ښه خوی ده. د «(ادب علم)» هغې پوهې ته ویل کېږي چې د هغې په لاسته راوړنه یوشخص کولی شي سم او ښه شعر ووايي او ښکلی نثر ولیکي، سمه او ناسمه خبره یوتر بله توپیر کړي.

د پورته تعریفونو له مخې د ادب د ډگر پوهان د ادب په تعریف او مفهوم کې دوه توکي ډېر اړین بولي چې مفکوره او فني چوکاټ یا مضمون او هنري بڼه ده. په دې لوست کې د اسلام د سپېڅلي دين له نظره د ادبیاتو پر ارزښت او اهمیت خبرې کوو.

— ستاسو په اند څرگند بیان او شعر د انسان پر ذهن څه اغېز کوي؟

په اسلام کې د ادب دریغ

یو شمېر لیکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ لید له لوري د ادیب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرگون هنري تعبیر څرگند کړی دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تگلوري او خوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبیات په (شعر، نثر او وینا) کې لوړې پورې ته رسېدلي وو. شعر او وینا پر عربو هغومره زیات ژور اغېز درلود چې پر روح، روان او د ژوند پر ټولو برخو یې برلاسی شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او ادیبانو ته بلنه ورکړه چې د قرآن د یو ډېر کوچني سورت په څېر یو سورت راوړي، خو هغوی په دې کار ونه توانېدل: [ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن یاست چې موږ خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوندې یو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له یوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پیغمبر د رښتینولۍ تأیید او تاکید لپاره د عربو ویناوالو او پوهانو ننگونه وه، له بلې خوا یې اسلام ته د فصیحې وینا او لوړو ادبیاتو ارزښت او اهمیت څرگند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ ته لارښوونه وکړه چې د وینا پر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکینوسره جهاد پیل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد، جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آیت] د عربو په فکري او ټولنیز ژوند کې شعر او وینا زیات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکینو سره د مبارزې او مقابله په ډگر کې د اسلام د ستر پیغمبر شاعران او ویناوال پر خپلو سیالانو برلاسی کېدل. په یوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وینا) کې د تمیم د لویې قبیلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او وې ویل: ((په پوره باور دا سړی (پیغمبر ﷺ) منصور او تأیید شوی دی، ځکه ویناوال یې زموږ د ویناوالو په پرتله څرگند غږېږي او شاعر یې زموږ له شاعر څخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره یوځای د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو.

په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوروسته د راشده خلفاوو په زمانه کې د اسلام د زده کړو او ایماني اخلاقو په سیوري کې پر مخ لاړ. د اسلام د صدر د پېر د ادیبانو او شاعرانو په زړونو کې یې ځای ونیو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصیدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر ویاړنې، د ستر پیغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د شهیدانو په ویر، د الله ﷻ

پر نعمتونو د شکر او نورو ښو وځلېد. په دې پړاو کې د جاهلیت د پېر د شعر او ادب مضمون چې پر مال او شتو، نژاد او قبیلو وپارنه وه او لوڅ او لغړ غزل پکې دود درلود، له منځه ولاړ او ځای یې نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونيو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې څرګند او ښه وځلېد چې په فرهنگي ډګر او فرهنگي زېرمو کې د انساني بریاوو او ویاړنو څه ویل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشوني او ستونزمن کار و. له بده مرغه دې دود او لارې د تاریخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلوری بدل کړ. د اسلامي ادبیاتو د کمزوري کېدو له امله هنر او ادب زیاتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس د دې مهال رارسېدلی چې پر هغې یو ځل بیا له سره غور وشي، ترڅو خپله لاره بیا مومي او په خپلې اصلي څېرې او ښې د هنر او ادب ډګر ته راووځي.

د اسلامي ادب ځینې ځانګړتیاوې:

په راوړوسه پېړیو، په تېره بیا د شلمې پېړۍ په پیل کې د کلاسیک، رومانیک، ریالیستي، لیبرالي ... ادبیاتو په څېر بېلابېل ادبي مکتبونه رامنځته شول. دا ادبي مکتبونه هر یو خپلې ځانګړتیاوې لري، چې د هماغه ډلو تپلو عقېدې او نظریې خپروي، ځکه ادب او هنر د عقیدو او مختلفو فلسفي افکارو د خپرلو وسېله ده.

د اسلامي لیکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبیات هم خپلې ځانګړتیاوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپیر پیدا کوي. دا ځانګړتیاوې له اسلامي عقېدې او فکر څخه سرچینه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادبیاتو صفت پیامومي.

اسلامي ادب زیاتې ځانګړتیاوې لري. یو څو یې لاندې راوړل کېږي.

۱- عقیدوي او اخلاقي مسؤولیت

د اسلامي ادبیاتو لومړنۍ ځانګړتیا د ((مسؤولیت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقیدې پر بنسټ ولاړ دی او انسان، هستی او ښکلا ته د اسلامي نړۍ لید له لوري گوري او همدا فلسفه یې بنسټ جوړوي.

۲- دنده او رسالت

اسلامي ادب څرګنده موخه او هدف لري چې د اسلام له حقیقت څخه سرچینه اخلي. یعنې مسلمان شخص داسې وینا او عمل نه کوي چې په هغې کې د چا ګټه او موخه نغښتي نه

وي. مسلمان اديب نه غواړي خپل وخت خوشې له لاسه ورکړي او يا د بل چا وخت بې گټې تېر کړي.

۳- بشپړتيا او هراړخيزوالي

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخيزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توگه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې يې نيسي چې په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

۴- رښتينولي

اسلامي رښتينولي د لوېديځ د رياليزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د ماديت په تنگ چاپېريال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له ياده باسي. بلکې د اسلامي ادب رښتينولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره يوځای په پام کې نيسي، خو دا حالتونه د لوېديځ ريالستي ادب په څېر تلپاتي نه گڼي. ځکه د اسلامي ادبياتو له مخې د انسان کمزوري او کرلېچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټيزه او مهمه ونډه لري.

۵- رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانگړتيا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعاليت دی. د دې ځانگړتيا اصلي ريښه د اسلام په اصلي مبدي کې نغښتې ده، ځکه اسلام د انسان کمزوري، بنويېدل او گناه کول مني، لکه: چې الله تعالی ﷻ فرمايلي دي: [ژباړه: انسان کمزوری پیدا شوی دی. النساء: ۲۸] خو له دې ټولو کمزوريو او گناهونو سره سره بيا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نيسي او د کمزوری او نهيلی له کندو يې راباسي او د پياوړتيا او نېکمرغی په لور يې بيايي.

ادب د فضيلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرگندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د ټولني د خیر، فضيلت، ښېگڼې، ژمنې او خدمت يوه لار بولي. سپېڅلی قرآن مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرگندو او بې ماهيته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستايي يې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ايمان يې راوړی او ښه کارونه سرته رسوي

او الله ﷻ ډېر يادوي... الشعراء ۲۲۷]

د اسلام ستر پيغمبر د وينا بڼکلا او د شعر حکمت ستايلی او د شعر د اغېز په اړه يې خپل احساسات څرگند کړي دي: [ژباړه: بڼه وينا د سحر په څېر اغېز کوي.] او [ځينې اشعار له حکمت څخه ډک دي]. هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولنې د واکمنۍ او برلاسی لپاره وکاروي. په دې اړه يې حسان بن ثابت رضی الله تعالی عنه ته وفرمايل، چې د مشرکينو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب ووايي.

د متن لنډيز:

لکه څنگه چې څرگنده ده شعر او ادب د يوې ټولنې د وښتيا او بيدارۍ ستر لامل دی. د يوې ټولنې فرهنگ د هغې ټولنې د شاعرانو او ليکوالو په شعرونو او ليکنو کې غبرگېږي. همدا راز شعر او ادب دی چې د يوې ټولنې تگلوری ټاکي. ښو ته ښه او بدو ته بد وایي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېرۍ، پېرۍ راهيسې زموږ د گران هېواد افغانستان په فرهنگ کې ژورې رېښې ځغلولي دي اوزموږ پر ټولنې يې دروند اغېز کړی دی. زموږ په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې ليکوال او شاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشاداتو په رڼا کې يې روان ټولنيز حالت څېړلی، خلکو او ولس ته يې د هغوی د نېکمرغۍ او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم او د حکمرانانو ناروا کارونو ته يې بد ويلی او مظلوم ته يې د ظالم له منگولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او ليکوالو ته لازمه ده، د علم او پوهې په داسې گانو ځانونه سمبال کړي چې دنيوي او اخروي نیکمرغي يې پکې نغښتې وي. د شعر له ليکلو او ليکوالۍ څخه يې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زيانول نه وي، د شعر مضمون او محتوا يې رغنده وي، څرگند پيغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نيولو سره خپله ټولنه د خير او فلاح لوري ته رهنمايي کړي. دا حقيقي اسلامي ادب دی او همدا رغنده لار ده.

فعالیتونه

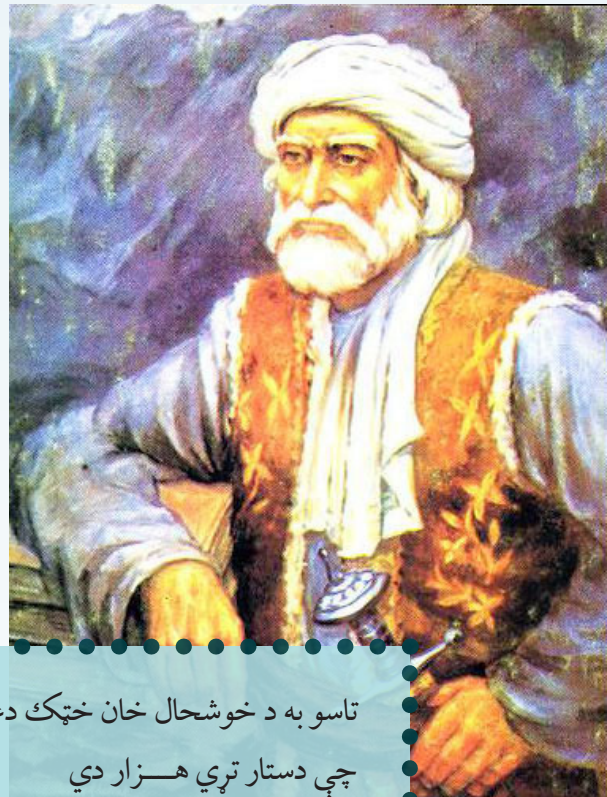
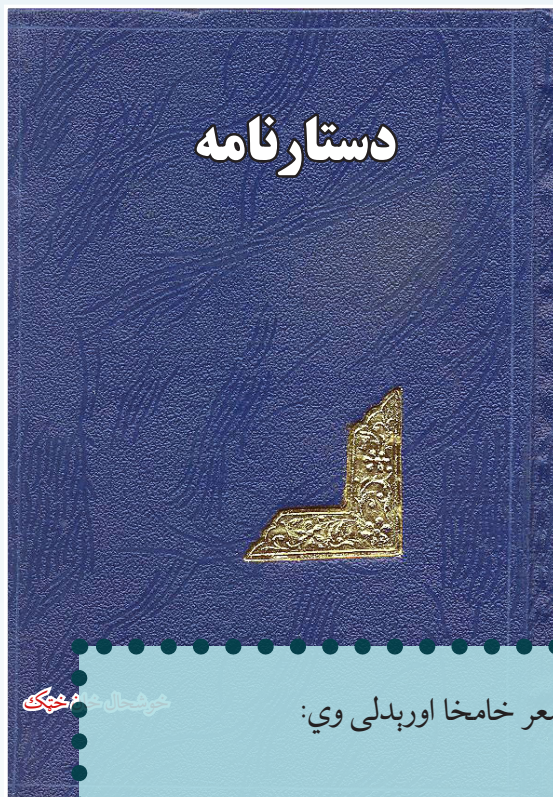
- ۱- زده کوونکي دې د بېلا بېلو ادبي مکتبونو نومونه واخلي او له اسلامي ادبياتو سره دې پرتله کړي.
- ۲- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته راشي او د اسلامي ادبياتو څو ځانگړتياوې دې بيان کړي.
- ۳- درې تنه زده کوونکي دې د ټولنې په وېبښتيا کې د رغنده ادبياتو رول او ونډه څرگنده کړي.
- ۴- مبتذل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.
- ۵- فصاحت او بلاغت په وينا کې څومره ارزښت لري؟ يو تن زده کوونکی دې پرې خبرې وکړي.
- ۶- «(ادب د ادب لپاره)» تيوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې نورو ته خپل نظر څرگند کړي.
- ۷- زده کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبيات (شعر او نثر) او رسنۍ د يوې ټولنې په پرمختگ او سوکالی کې څه ونډه لري. بيا دې خپل نظر په وار نورو ته واوروي.

کورني دنده

زده کوونکي دې د اسلامي ادبياتو د اهميت او ارزښت او د خلکو په وېبښتيا کې د هغه د رول په اړه ليکنه وکړي.

د خوشحال بابا دستار نامه

تاسو به د خوشحال خان خټک دغه شعر خامخا اورېدلی وي:

چې دستار ترې هزار دي

د دستار سړي په شمار دي

پر دغه شعر يو کتاب خبرې کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پرې يو ځانگړی کتاب هم ليکلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په اړه مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامې)) په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کوئ او په پښتو ادب کې يې پر ارزښت خبرېږئ.

_ د خوشحال بابا کوم کوم آثار مو تر اوسه لوستي دي؟

_ د پښتو د پخواني نثر په اړه څومره معلومات لرئ او کوم کوم کتابونه يې پېژنئ؟

خوشحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري دیوان په څنگ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلي دي. د پښتو شعر د ودې او پیاوړتیا د ستر کار په څنگ کې خوشحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکې خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خوشحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر کې لیکلی دی. دغه منثور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رنتبور په زندان کې لیکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنگزېب په امر په رنتبور کې بندي و. خپله خوشحال بابا وايي چې په دې وخت کې دی په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګټه ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استفادې لپاره لیکلی دی. د کتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرې کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بېلتانه

چې د دې کلمو اېجلدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره د یو لړ شرایطو ښودل دي، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لرل لازمي ګڼي. دا د دستار د اېښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سړیزې وروسته په دوو بابو یا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصلتونو یا ځانګړنو لړل تشریح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلته په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د ځان د پېژندګلوی، دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، دریم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تیر اندازې دی، شپږم هنر د آب بازی، اووم هنر د آسب تازی، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یوولسم هنر د معاشرت، دولسم هنر د اولاد د تربیت دی، دیارلسم هنر د تادیب د خدم، څوارلسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اووه لسم هنر د تحقیق د نسب، اتلسم هنر د علم موسیقي، نولسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنر د نقاشۍ د تصویر دی.

د خصلتونو په اړه کې دغه شل ځانګړنې لازمي بلل شوې دي:

اول خصلت د مشورت دی، دویم خصلت د عزم، دریم خصلت د خاموشۍ دی، څلورم

خصلت د راستۍ، پنځم خصلت د شرم د حيا دى، شپږم خصلت د خلقت دى، اووم خصلت د مروت دى، اتم خصلت د عفو و كرم، نهم خصلت د تميز د تانى، لسم خصلت د عدل د انصاف دى، يوولسم خصلت د توكل دى، دولسم خصلت د تربيت، ديارلسم خصلت د خوف د رجا دى، خوارلسم خصلت د ملك د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دى، شپاړسم خصلت د حلم، اووه لسم خصلت د غيرت دى، اتلسم خصلت د حزم د احتياط، نولسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

ارواښاد پوهاند عبدالحى حبيبي د خوشحال خان خټک د دستارنامې په اړه وايي:

خوشحال خان د دستار نامې په ليکنه کې يو مهم کار کړې او هغه دا دى چې ده د پښتو د نثر ليکلو کلک بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ايښى دى. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې مورې پيدا کړې ده، د کندهار د ارغسان د سليمان ماکو د تذکرة الاولياء يو څو پاڼې دي چې د تاليف کال يې ۶۱۲ هـ. دى او دغه ليکوال ډېر روان، روښانه او بې تکلفه نثر ليکلى دى او دا ترې څرگندېږي چې د پښتو نثر د مغولو تر دورې د مخه ساده او روان و. کله چې بايزيد پير روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خير البيان ليکه نو مبهمې او تصنعې جملې يې پکې کارولې او تر ده وروسته بيا نورو ليکوالو (لکه اخوند درويزه او نورو) هم د ده پيروي کوله، څرنگه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او ښايست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر ليکنې هغه ستونزمنه لاره پرېښوده او پښتو نثر يې د ساده، روانې او خوږې پښتو لارې ته برابر کړې.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لياقت او استعداد سمبول گڼي او پگړۍ د ادارې او د اجتماعي ښېگڼې د قوت لپاره يو تعبير بولي. تاريخي روايتونه دا خبره ثابتوي چې د دې سيمې خلکو په اداره، سياست او اجتماعي اخلاقو او جهانداری کې ځينې پاڅه اصول او فکرونه درلودل.

ارواښاد پوهاند صديق الله رښتين هم د خوشحال بابا د نثر په اړه ليکي:

خوشحال خان خټک څنگه چې د شعر په نړۍ کې د لوى نوم او شهرت خاوند دى، دغسې د نثر په جهان کې هم يو تکړه پهلوان گڼل کېږي. په يوولسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و بڼ د قافيه وال نثر کومه څپه راغلې وه او پښتو نثر يې له روانۍ او ساده گۍ ويستلى و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بڼ بيا تازه گي وموندله او د پښتو نثر له منځه د قافېې او سجع تکلف لرې

شو. د دې کار لومړې بېرغ د خوشحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثارونو کې د عادي روان او ساده نثر لیکک ډول بیا میدان ته راوایست او د روښان او درويزه د نیم منظوم نثر سلسله یې وشلوله. لکه څنگه چې خوشحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعرۍ، په تېره د قومي، ملي او حماسي شاعرۍ سرلاری گڼل کېږي، دغسې د نثر په ډگر کې هم د یو لارښود او مؤسس په نامه یادېږي. په دستارنامه کې سیاست، تدبیر، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا ټول یو ځای شوي دي او د پښتو په ښایسته جامه کې یې ځان ښکاره کړی دی. په دستارنامه کې ځای په ځای پښتو شعرونه، پارسي بیتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ثابتوي. دلته د دستارنامې د نثر د بېلگې لپاره د (خلورم هنر د شعر، د نظم) د سرلیک یوه برخه لولو:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جلي طبیعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه یې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنایع، بدایع د شعر زده کا چې طبیعت د شعر جلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جلي طبیعت بویه، هم یې علم د صنایع بدایع بویه چې واره زده کا، سواى تر دا نمک، شیريني د شعر تعلق په درد په محبت لري چې پخته گي یې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وايي، دواړه مصراع د بیت په ټول تللي، په حرفونو سره سمې، عروض قافیه سره جوړ...))

د شعر طبیعت په مثال د توند باد دی. لویې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنیاد محکم نه لري، هغه ونې له ویخه نړوي. قوت د علم بویه چې ویخ یې پرې محکم وي او کنه، بې افت، مضرت به پاته نه شي چې بې علم شعر وایي خو نقصانه لري.

اول خو به یې درست ونه وایي. د شعر د عیب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خدا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدایع صنایع د عروض علم زده کا، قوت یې د نور علم نه وي، خطا به ورځنې واقع شي، ایمان به باى کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده چې تاب یې د مستۍ د علم په زور رانه وړي، مخبط به شي، که له دې واپرو کارونو تېر، کمال یې حاصل، هغه سړی که شعر وایي، هغه علم، حکمت، فضیلت دی، و هغه و ته که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظومو آثارو تر څنګ په نثر هم یو شمېر غوره کتابونه لیکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د یادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنتبور په زندان کې په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال هغه وخت لیکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنگزېب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه وو او دغه مهم اثر یې له خپلې حافظې څخه لیکلی دی. د نورو آثارو بیتونه یې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او ښکلی دی. په دستارنامه کې د پښتو نثر یوه ځانګړې تیره ایښودل شوې ده.

– رنتبور: په هندوستان کې د هغه وخت یو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

– ابجد: د شمېر یو ځانګړی ډول دی. زموږ په کلاسیکه شاعری کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخیستل کېدله. داسې چې هر توری د یو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د یو بیت توري د دغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو یوه ځانګړې نېټه یا کال ترې جوړېږي. د ابجد ټول توري داسې دي: ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضطغ. او شمېر یې داسې دی:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰

ک	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر
۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰	۲۰۰
ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ		
۳۰۰	۴۰۰	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰		

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې د دې لوست یو یو پراگراف په لوړ غږ ولولي. نور زده کوونکي دې ورته غوږ شي. په هر پراگراف کې دې یو بل زده کوونکی یوه پوښتنه جوړه کړي او له همدې زده کوونکي څخه دې یې وکړي چې متن یې لوستی دی. دا کار دې په ټول لوست کې تکرار شي.

۲- گرامري برخه: زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې د دې متن خاص نومونه له ځانه سره وليکي.

ب: دویمه ډله دې عام نومونه یادداشت کړي.

ج: دریمه ډله دې د دې متن صفتونه یادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل خپل لیست وليکي او ټول دې یې په گډه لیست بشپړ کړي.

۳- د ابجد د تورو د شمېر په اړه دې زده کوونکي یو له بله پوښتنې وکړي.

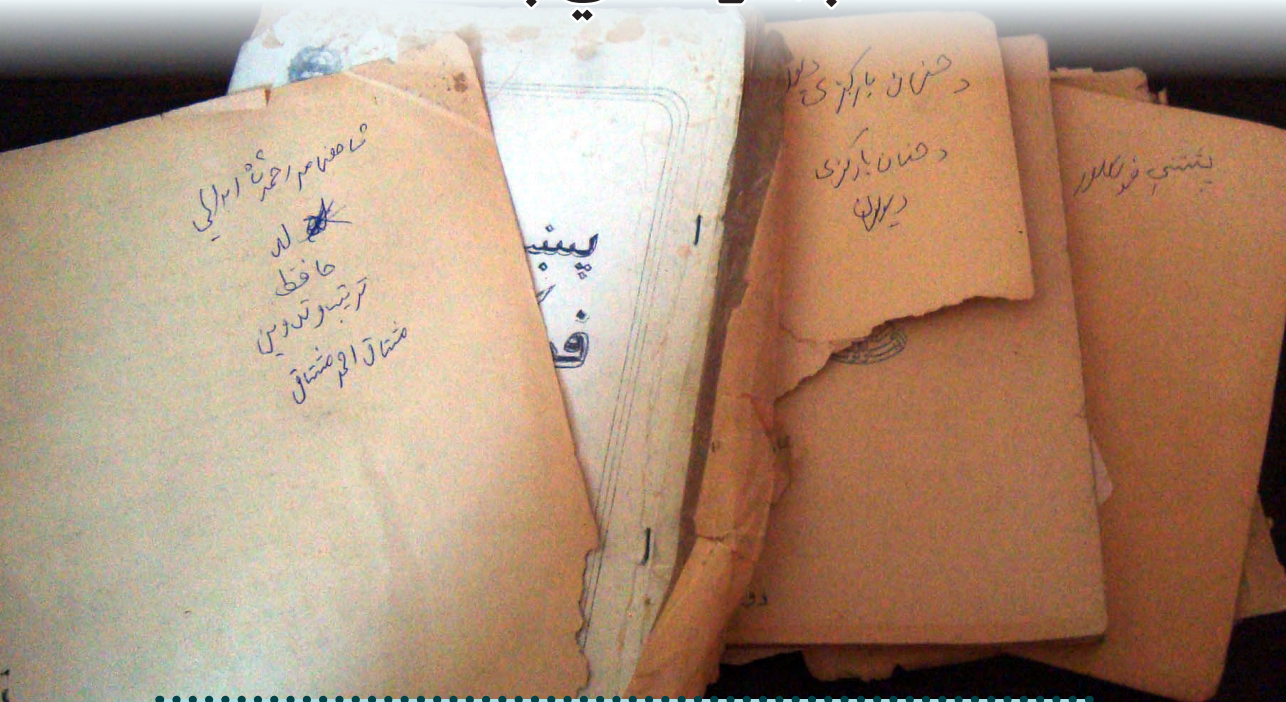
۴- څو تنه زده کوونکي دې د داستارنامې په اړه خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د داستارنامې هغه نثر چې د دې لوست په پای کې راغلی دی، په غور ولولي او بیا دې د شعر او نظم په اړه د خوشحال بابا خبرې په خپلو خپلو عبارتونو وليکي.

پښتو قلمي پانگه

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پانگه زموږ د کلتوري او ادبي میراث یوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکښلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړ کې لیکل شوي، په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو کاتبانو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي او د نړۍ په گوټ گوټ کې په بېلابېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشیفونو او یا د ځینو کسانو په ځانگړو (شخصي) کتابتونونو کې د قیمتي آثارو په توگه ساتل کېږي.

په دې لوست کې په افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو د دغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پانگې په اړه تاسو ته گټور معلومات وړاندې کېږي. د دغې پانگې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر ټکي روښانه شي.

قلمی پانگه هغو نسخو یا کتابونو ته ویل کېږي چې په لاس لیکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه یا قلمی نسخې د دې په څنگ کې چې ځینې یې د خطاطی د هنر ښکلې نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنی غوره پانگه یې هم په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمی پانگې ډېره زیاته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له ځانه سره نه ده ورپې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه څیر شو، نو هغه حالات او شرایط په ښه توګه ځانته څرګندولی شو چې زموږ د دغې مهمې ادبي او کلتوري پانگې ډېره برخه یې تباہ کړې، سوځولې او تر خاورو لاندې کړې ده. دلته ځینو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانگه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تباہی او تري تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱- زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې ټیټوالی د دې لامل شوی چې خپله زموږ خلک خپلې دې پانگې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلک د خپلې ژبې د مهمو قلمی کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت یې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمخو کې یې تر خاورو لاندې کړي او آن سوځولي یې دي.

۲- د کورنیو جګړو او بهرنیو یرغلونو په لړ کې جنګ جګړو هر څه تباہ کړي دي. د دغو جنګ جګړو او زموږ ډېر ادبي او کلتوري میراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمی کتابونه له منځه وړي او تباہ کړي دي.

۳- له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهیرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي میراثونو راټولولو او تنظیمولو ته نه یو پرېښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمی کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه یو خبر، یا به د کورونو، حجرې او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او یا به په قبرونو او سمخو کې خاورو او چینجو خورلې او یا نیمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به یې ترې نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو

ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته یادو شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او یا یې تر اوسه پورې مور ته پته لگېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي پانگو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تر اوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لگېدلی دی، دا د داسې یو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه یې په جنگ جګړو کې تېره شوې او نورې خونړۍ پېښې او تاړاګونه پرې راغلي دي، یوه ویاړلې فرهنگي - ادبي پانګه ګڼل کېږي. د پښتو د دغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زموږ یو شمېر پوهانو او یو شمېر بهرنیو څېړونکو پلټنې کړي او خپرې کړې دي. د افغانستان نوميالي لیکوال څېړندوی حبیب الله رفیع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې وړ کار کړی، خو لا تر اوسه نه دی خپور شوی. په دې لړ کې یو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انگلستان، روسیې، افغانستان او پښتونخوا کې یې یو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زموږ په واک کې دي، تر ټولو زیاتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر یې (۵۲۰) نسخو ته رسېږي. ورپسې د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشيف کې (۱۲۶) نسخې خوندي دي.

په بهرنیو هېوادونو کې تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې د انگلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر یې (۱۶۹) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (۱۴۴) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په یو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زیات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه را تر سترگو کېږي چې یو شمېر یې زموږ د لرغوني او کلاسیک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تالیف له مخې ډېره زړه نسخه د سلیمان ماکو ((تذكرة الاولیاء)) ده چې تر ۶۱۲ هـ. ق. کال وروسته تالیف شوې ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د پیر

روښان ((خير البيان)) ده چې په ۱۰۶۱هـ. ق. کال کې خطاطي شوې ده. د شتو معلوماتو له مخې د پښتو قلمي پانگې په لړ کې هغه اثر چې ډېرې زياتې نسخې يې په لاس کې دي د اخوند درويزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زياتې نسخې يې پيدا شوې دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا ديوان او د سکندر خان ((ليلی او مجنون)) دی چې په سوونو تصويرونه لري. ډېرې نفيسې او هنري نسخې د خوشحال بابا ديوانونه، د مصري خان گکياڼي ديوان، د سکندر خان ديوان او گڼې نورې نسخې دي چې په ښکلي خط کېښل شوې دي. دغه راز ډېرې قيمتي نسخې د خوشحال خان خټک په خپل لاس ليکلی ديوان دی چې پر ۱۰۹۹هـ. ق. کال يې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳هـ. ق. کال کې يې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې يو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوي دي، خو يو زيات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تر اوسه پورې لا د چاپ په گاڼه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبي، علمي او کلتوري پانگه به د ټولو لاسونو ته ورورسېږي.

د متن لنډيز:

پښتو ژبه ډېرې قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په گوټ گوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو او دغه راز د ځينو کسانو په ځانگړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تر اوسه پورې د پښتو د دغې قيمتي پانگې د نژدې درې زره نسخو يا کتابونو پټه لگېدلې ده. دغه نسخې زياتره يې په افغانستان، پښتونخوا، انگلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځايونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسيک ادب يو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خو گڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تر اوسه پورې ناچاپ پاتې دي چې خپرېدل يې د ژبې د شتمنۍ په زياتونه کې مهمه ونډه لري.

۱- د دغه متن یو یو پراگراف دې په وار سره یو یو زده‌کونکي په لوړ غږ ولولي او نور دې ورته غوږ کېږدي.

۲- د متن له لوستلو او اورېدلو وروسته دې زده‌کونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- تر اوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لگېدلې ده؟
 - تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
 - په نورو کومو رسمي کتابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
 - د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو په څنگ کې په نورو کومو ځایونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟
- گرامري برخه:

الف: تاسو د ستاینوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړی صفتونه په نښه کړئ او بیا یې په خپلو کتابچو کې د دغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توګه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زمانې د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))
د صفتونو (ستاینومونو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې قیمتي لاسکېنلې پانګې ډېره زیاته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))
ب: په دې متن کې لس قیده په نښه کړئ.

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لگېدلې وي، په لنډه توګه يې معرفي کړئ. که مو پيدا نه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نیمه پاڼه لیکنه وکړئ او په سبا يې خپلو ټولګیوالو ته واوروئ.

د کاظم خان شیدا خو څلوریزې

په لبرقانع شه خاطر کړه جمع
لرې له زړه کړه د ډېرو طمع
چې قناعت يې په سيم ونه کړ
سر بريدنه شوه په زرو شمع
فروتني کړئ سربلندانو
بهره یو نه وړه خودپسندانو
تل خمیده وي بـاردارې څانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو
واوره له ما نه که شنوا يې
د آزله سته ولې رسوا يې
د رزق په مرسته سرگرداني کړې
که مور تر حلقه لکه آسیایي
په زړه مې گرځي د غرونو څوکې
حملې د بازو د زرکو کوکې
وویسه څه کا د روه نسیمه
گیرا منګولې زیبا مښوکې

عبدالحميد مومند

د پښتو ادبياتو د لرغونې او منځنۍ دورې د نومياليو شاعرانو په اړه مو ځای ځای ځینې مطالب لوستي دي. د پښتو په کلاسیکه شاعرۍ کې ډیر لیکوالان او شاعران تېر شوي خو دلته یوازې درې نوميالی څېرې د پښتنو د باباگانو (لویو ستیو) په توګه تر بل هر چا د زیات شهرت او محبوبیت لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمن بابا او عبدالحمید مومند بابا.

په تېرو ټولګیو کې د خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا په اړه غږېدلي یو، په دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندلیک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د شعر په زړه پورې بېلګې لولو.

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه گڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانیو شاعرانو په څېر یې د زوکړې او مړینې جوتې نېټې نه دي معلومې. د زېږېدو د ټاټوبي په هکله یې هم څېړونکي یوه خوله نه وو، خو وروستیو څېړنو جوته کړې ده چې حمید بابا د پېښور- کوهابټ سرک او بارې رود پر ښۍ غاړه پراته کلي ماشوکگر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانیو څېړنو له مخې یې ژوند تر ۱۱۴۵ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شرعة الاسلام نومي کتاب له پیدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې خو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب یې په همدې کال پای ته رسولی دی. مزار یې د ماشو (یا ماشوکگر) په لویه هدیره کې دی.

د حمید مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تر اوسه پیدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱- دیوان: د حمید دیوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راټول شوی دی. په ادبي کړيو او محافلو کې د (درو مرجان) په نوم هم یاد شوی دی. قلمي نسخې یې زیاتې پیدا کېږي او څو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوی دی. د عبدالحمید مومند وروستی چاپ شوی دیوان تر ټولو بشپړ دیوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصیدې، یو مخمس، یو ترکیب بند او دوې څلوریزې لري چې د ټولو بیتونو شمېر یې (۲۹۳۲) ته رسي.

۲- شاه او گدا: د حمید بابا یو ژباړل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه او گدا په فارسي ژبه د هلالی چغتایي اثر دی. د ژباړې په پیل کې حمید مومند وايي:

چې باعث اخونزاده غلام محمد شو
 وې يې زر شه قلم واخله تكيه خدای كړه
 هلالی كه د هلال په څېر نگار كړه
 غرض دا چې په غوښتو د دې غرض
 پرې مې نه لگېدې هېڅ انې بانې
 چې يې نه شوم له خاطره وتی هېڅ
 لېوني غوندې مې پورې په كور اور كړ
 دې ويلار مې فراغت له زړه ولاړ كړ
 په تكليف سره مې گرم سوړ دكان كړ
 چې په زړه كې مې لرم د دې فكرت و

د نفر په څېر صاحب په خوش آمد شو
 په پښتو، فارسي قصه د شاه گدای كړه
 ته يې مياشت د خوارلسمې په سينگار كړه
 را ته پېښ په هره پېښه شو مرض
 را ته كېښناست مدعي په آستاني
 خواه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېڅ
 په رڼا مې يې روښانه كلی كور كړ
 د بل زړه مې رغاوه خپل مې لتار كړ
 سم له لاسه مې دا تېر پرې پيكان كړ
 سن زر سل اووه دېرش كاله د هجرت و

۳- نيرنگ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اكرم غنيمت په قلم ليكل شوی او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو كړی دی.

۴- شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليكل شوی دی او ليكوال يې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابی بكر الحنفي دی. حميد مومند د حضرت پېغمبر ﷺ د سنتو په اړه دغه كتاب په پښتو خواږه نظم ژباړلی دی. د دغه كتاب بشپړه نسخه چې د اټكل له مخې پنځلس زره بيته ده، تر اوسه نه ده پيدا شوې، خو نيمايي كتاب يې چې تر اوسه تر لاسه شوی دی، د بيتونو شمېر يې (۷۳۶۰) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونكي حميد مومند په پښتو شاعری كې د هندي مکتب يا هندي سبک مخکښ گڼي، دی خپله هم په پښتو شاعری كې د داسې يو ځانگړي سبک مؤسس گڼل شوی دی چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يون كړی دی.

كانديد اكاډميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث كوي چې ځينې برخې يې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو كې لوی شوی دی چې له يوې خوا هندي سبک د خپل عروج لوړې څوكې ته نژدې شوی دی او له بلې خوا د پښتو ادب په هسك كې له ده څخه

مخکې د خوشحال او رحمان بابا په شان راڼه ستوري ځلېدلې وو. د حمید فرهنگي چاپېریال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختیا او نوښتونه لیدل کېږي. حمید د دغه چاپېریال یو پښتون شاعر دی، یعنې د ده په شعر کې د یاد شوي کلتور چاپېریال او د پښتو د ادبي میراث ارزښتونه سره ترکیب شوي دي او نوی سبک یې ایجاد کړی دی. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دی، خو تر یوې اندازې یې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حمید د هندي سبک په اړه ښه پوهېده او د هغه د تقلید پوره وړتیا یې هم لرله، خو ده په ارادي توګه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حمید مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نورې موضوع ګانې د شعر د مضمون په توګه را تر سترګو کېږي.

چې د بل په نامرادی کې مراد غواړې
دا سبب ګڼه د خپلې نامرادی

یا دا چې:

یو قدم چې د بدانو پیروي کړې
دانسته په لوی کمر ځغلي میدان خورې
ماته سره په وینو خوله لېوه لیده شي
چې د ظلم په پیسه پېروی پان خوري

یا:

په خندا خدمت د خلقو کره که مرد یې
جفاکښه نښانه اوسه تیر مه شه
نور قیدونه واړه سهل دي حمیده
خو په غاړه دې د طمعي زنجیر مه شه

د حمید دیوان چې په ((در و مرجان)) هم نومول شوی، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلګې لري. د هغه په دیوان کې د نازکخیالی نندارې ته کښېناستی شو او له همدې کبله

حمید مومند د نازکخیال او موشکاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنگ عشق)) او ((شاه او گدا)) منظومې ژباړې یې ډېرې په زړه پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادي متن ښاغلي ترتیبونکي د دیوان په سرزده کې د هغه د ژباړو ځانگړنې شمېرلې دي:

- ۱- دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دواړو ژبو کې یې لاسبری ځنې ښکاري.
- ۲- د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبیرونو رنگ نه لري، بلکې زیار یې ایستلی دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنگ کې یې ترجمه کړي.
- ۳- د ده ترجمه ټکی په ټکی نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب یې په خپله خوښه په آزاده توگه ژباړلی دی.
- ۴- له ترجمې یې د ژباړې بوی نه راځي او سپری فکر کوي چې دغه وینا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانگړنې لري.

د عبدالحمید مومند له دیوان څخه د هغه د کلام دوه بېلگې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توگه یې لولو:

لومړۍ نمونه:

یاره مه نمانځه رقیب په دشنامونه	هر سفله ته بخښل نه شي انعامونه
یا مې عمر تلوار کړونی دی یا ته یې	چې همپش راڅخه ځې په لوی گامونه
په اواز د اوبو تنده نه ماتېږي	کله سود شي د دیدن په سلامونه
یار له یاره خوا په خوا فایده مومي	اخیستی نه شي بوسه په پیغامونه
کامراني مې له تا هېڅ حاصله نه کړه	ډېر مې وکړه په دا طمع ناکامونه
چې له تاد وفا طمع کړم پوهېږم	بېهوده ږدم و عنقاو ته دامونه
چې معنون غوندې په مینه کې گمنام شي	د هغو په جهان وخبږي نامونه

چې سبا مشت و گربوان وي له خوبانو
که نن وکاندي حمید سل سوگندونه

دويمه بېلگه:

ارزومند ديار د درد په دوا مه شه
 هنگامه د مينې گرمه ده تر حسنه
 که باڼه دي د نگار ټول تېره غشي
 که مې پرېوته سياهي په خاطر باندي
 که بلا په عشق کې ډېرې وي ناصحه
 پروانه غوندي خوله پټه خپسر سپزه

بېگانه د خپلو منځ لره را مه شه
 د مجنون د درگدا شه ليلا مه شه
 يو زما د زړه له نخښې خطا مه شه
 چې له زلفو د دلدار ده رڼا مه شه
 دا بلا واره په ما شه په تا مه شه
 د سپند په خپر شوخ چشم رسوا مه شه

هيڅ دې دم ورباندي نه لگي ناصحه
 دا حميد بلا وهلی ملا مه شه

د متن لنډيز:

عبدالحميد مومند د پښتو په پخوانيو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حميد مومند شهرت او محبوبيت تر نورو زيات دی. د حميد ژوند تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې باوري دی. د شعر ديوان يې د ((درو مرجان)) په نوم شهرت لري او پر ديوان سربېره يې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او گدا، نيرنگ عشق او شرعة الاسلام.

عبدالحميد مومند د خپل ځانگړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو د ده د سبک پيروي کړې ده. هغه په پښتو شاعرۍ کې د نازکخيال او موشگاف شاعر په توگه هم پېژندل کېږي.

هالالي چغتايي: د نهمې هجري پېړۍ د پای او د لسمې پېړۍ د پیل شاعر دی. هالالي چغتايي د پارس په استر آباد کې زېږېدلی او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم یې بدر الدین دی. په ۹۳۶ هـ. ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنیمت د مغولي اورنگزېب د واکمنۍ په وخت کې د لاهور د نواب محمد مکرم خان ندیم او مصاحب و. ویل کېږي چې مولانا غنیمت د محمد مکرم خان د زوی عزیز او د هغه د پي مخي (معشوق) یعنې شاهد کيسه د نیرنگ عشق په نامه په نظم ولیکله.

هندي مکتب یا سبک: دا چې په فارسي یا پښتو ادب او شاعرۍ کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، خپرېونکي بېلابېل نظرونه لري. ارواښاد محمد حیدر ژوبل د هندي سبک ځانگړنې داسې شمېرلې دي:

۱- باریک مضمونونه، پېچلي افکار، غیر طبعي خیالونه، خاصې استعارې، کنایې او تشبیه گانې او ډېره زیاته خیالباڼي.

۲- له ژوند نه شکایت، د ژوند د کرغېړنو اړخونو بیانول.

۳- د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او خپگان خرگندولو ته تمایل.

۴- ویاړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتیا فخر کول.

۵- له حده زیاته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانیو کتابونو او د شاعرانو د دیوانونو د انتقادي متن ترتیب دې ته وایي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه یو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقیقت کې له بېلابېلو نسخو د یوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وایي.

۱- د دې متن یو یو پراگراف دې یو یو زده کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

– حمید مومند له کومو دوو نورو نومیالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبیت له کبله په یو کتار کې یادېږي؟

– د حمید مومند دیوان په کوم نوم یادېږي؟

– عبدالحمید مومند د کوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳- زده کوونکي دې په دغو څلورو ځوابونو کې یو سم ځواب په نښه کړي:
حمید مومند د دغو آثارو څښتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نیرنگ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاریخ مرصع، شاه او گدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او گدا، نیرنگ عشق

د: شاه و گدا، شرعة الاسلام، خیر البیان، نیرنگ عشق.

۴- څو تنه شاگردان دې پر دغو موضوع گانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د هندي مکتب ځانگړنې

- د حمید مومند د ترجمه شوو کتابونو ځانگړنې

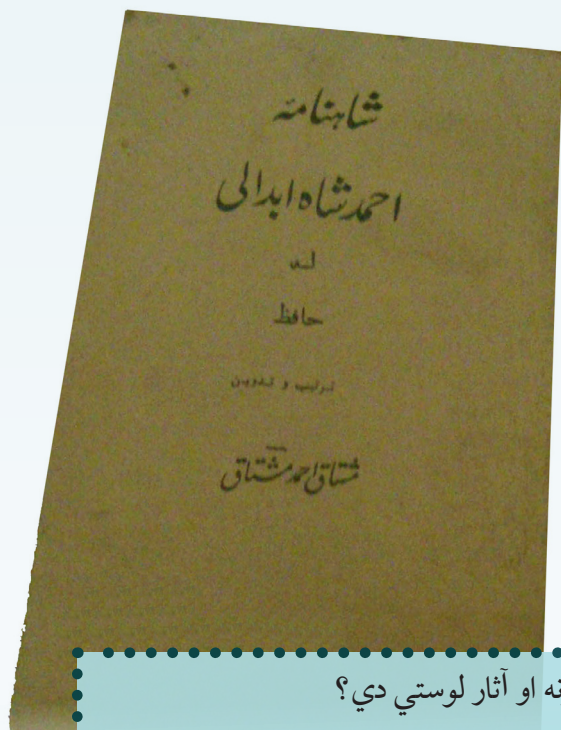
- د حمید مومند آثار

زده کوونکي دې له دې لوست څخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډ څه وليکي او په بله ورځ دې یې په ټولگي کې ولولي.

احمد شاهي شهنامه

د احمد شاه بابا په هکله مو کوم کتابونه او آثار لوستي دي؟
 د احمد شاه بابا خپل شعرونه مو لوستي يا اورېدلي دي؟
 احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکی دی. د هغه په همت له
 افغان هوتکي پاڅون وروسته د نوي خپلواک افغانستان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد
 شاه بابا د دې په څنگ کې چې نوميالی واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصيت هم
 و. له کتاب او علم سره يې د زړه مينه لرله او د واکمنۍ له بوختياوو سره سره يې کتاب
 او قلم هم د بوختياوو يوه برخه وه.
 دلته د دغه افغان واکمن بابا په اړه د ليکل شوې شهنامې په اړه تاسو ته معلومات
 وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کېښل شوې ده.

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پېښو په اړه لیکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ گل محمد مرغزي لیکلی او په ۱۱۷۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر ډېره حماسي بڼه لري، د واکمنانو، امیرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم لیکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پخوانیو ادبیاتو کې شهنامه لیکل دود و.

د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې یوازینی قلمي نسخه د انگلستان په ((بریتیش موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړی په پېښور کې د پښتو اکیډیمي له لوري او په راوروسته کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پېژندنې او تعلیقاتو سره د بناغلي محمد معصوم هوتک په سربزه او همت چاپ شوې ده.

لکه چې ارواښاد استاد رشاد لیکي: ((د حافظ گل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خارپوڅو مېنه (مرغزه) کلی دی چې د پېښور شمال شرقي لور ته د صوابی په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ویلي دي:

د مجلس یاران دې ولاړل رابه نه شي

که تل ژاړې د مرغز په گورستان

د وطن په بېلتانه کې یې ویلي دي:

که مرغز لرم وطن ترې جدا یم په دا تن

دا امید لرم له خدایه که مې بوزي له دې ځایه

که سفر کړې د ختن هېر به نه کړې خپل وطن

په کمند د غم اسیر یم بې وطنه اوس فقیر یم

د ختن د ملک غزال یم اوس بندي د غم په جال یم

حافظ گل محمد په ۱۱۲۶هـ. ق. کال زېږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال

۱۱۷۶هـ. ق. یې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت له

وطنه لرې په پنجاب کې اوسېدلی دی. د هغه له شعرونو ښکاري چې په ډهلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملگری و. ژوند یې تر ۱۱۷۹ هـ. ق. پورې باوري دی... د موجودې شهنامې د ټولو بیتونو شمېر څلورو زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامې پر لومړۍ وقياه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلي دي. يوه یې د بېلگې په توگه را اخلو:

گاه دې صلحه گاه دې جنگ	گاه دې مخ کله دې خنگ
له زړه لېرې کره دا زنگ	اوس خندا کوه خوشحال شه
خوبه پاته شې ملنگ	که دولت درسره ډېر شي
ډېر يوسف غوندي خوشرنگ	تمام لاندې شوتر خاورو
که ته ډېر يې شوخ و شنگ	له اشناسره اشناسه
او بس دا پرېږده آهنگ	حافظ پاخه قلندر شه

احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړيو شپاړسو کالو د پېښو په روښانولو او څرگندولو کې د يو ښه او گټور اثر په توگه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثنوي په بڼه ليکل شوی او د هرې مسرې سپلا بونه يې (اته) او کله کله (نهه) دي. تر ډېره حده يې نظم روان او ساده دی.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سريزه (ديباچه)

پيلوي:

چې بلند شې په دا هوش	ته زما په شعر کره گوش
ښه تازه پرې دا بصر کره	په تنظيم زمان نظر کره
چې مذکور که دکشور	پرې دماغ کره معطر
چې بهار شي ورک شي زاغ	دا دنيا ده لکه باغ
د خوبی ده گنجينه	شاهنامه ده رنگينه
جواهر لري د گنج	په ترازو د عقل سنج
که يې بادشاه شي خريدار	ښه درونه دي آبدار

نه ثاني لري په طوس
 دبډبه لري پر ماه
 په زېبا ښكلي گفتر و
 په جهان دې دا نامه که
 جوړ زېبا در ثمين
 ښه گنجونه دې عيان وي
 چې پرې صاف شي د زړه زنگ
 چې دا سيري يې د جهان کا
 په خپل ځای په قال و قيل
 رنگينه راغله طنازه
 ښه زبایي ښکلې جامه ده
 په قلم کاغذ عيان ده
 خوشنما درونه سنج
 ښه بيان دی افغاني
 پکې حال مې کړ بيان
 په تحرير زمانگار
 بيا مې شعر راغی په جوش
 ښه تازه په سير د باغ
 ډېر شپړينه ډېر آبداره
 دا خواري مې شوه په غاړه
 چې سنگين شي لکه غر
 دا قصه به نور کوبه
 له ما اوږه دا وينا
 چې شيرين مې شي زبان
 چې ترې څاخي انگبين

شاهنامه ده نو عروس
 سزوار ده د بادشاه
 چې فرمان د شهریار و
 چې حافظ دې شاهنامه که
 شاهنامه دې کار نگين
 پکې حال دې د جهان وي
 ښه مذکور دې که د جنگ
 د بادشاه مې حال بيان که
 ما بيان که په تفصيل
 چې شاهنامه کړه ما اغازه
 د طوسي چې شاهنامه ده
 په پارسي ژبه بيان ده
 اما دا وگوره گنج
 په زبمان دراني
 د احمد شاه در دران
 چې کتاب مې شه تيار
 په څو ورځې وم خاموش
 معطر مې شه دماغ
 شاهنامه کړه ماتياره
 پښتنو د پاره واره
 ته پرې وکړه ښه نظر
 مور به نه يو دا به وینه
 یادگاري ده په دنيا
 خدایه ته شې مهربان
 ښه کلام مې کړې شيرين

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زيات مخونه لري. له اصل متن مخکې سرزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعليقات راغلي دي. په دغو تعليقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلې ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصيتونه وو.

د متن لنډيز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ گل محمد مرغزي په قلم ليکل شوی تاريخي اثر دی. دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښودنه ليکلې دی. دغه اثر په مثنوي بڼه نظم شوی، نظم يې روان او له تکلفه خالي دی.

احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۱۷۶ هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. د دغه مهم تاريخي اثر يوازینی قلمي نسخه د انگلستان په ((بريتيش موزيم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مايکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوې ده.

حافظ گل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابی شاوخوا د مرغز په کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهۍ، جنگونو او واکمنۍ نور حالات راغلي دي، په تېره بيا د هغه د واکمنۍ د لومړيو شپاړسو کلونو حالات پکې په پوره تفصيل سره راغلي دي.

څرگندونه

مايکرو فلم: زياتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشیفونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مايکرو فلم جوړېږي. مايکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوې بڼه وي او د يو شمېر تخنيکي وسايلو په مرسته ترې ښه گټه اخيستل کېدای شي.

- ۱- زده کوونکي دې يو ځل متن په چوپتيا سره ولولي، بيا دې د دې لوست د نظمونو برخه زده کوونکي په خپل خپل وار په لور غږ سره ولولي.
- ۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:
 - شهنامه څه ډول کتاب ته وايي؟
 - احمد شاهي شهنامه د چا له خوا ليکل شوې ده؟
 - احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه ليکل شوې ده؟
- ۳- دغو څلور ځوابه پوښتنو کې يو بې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:
 - _ د احمد شاهي شهنامې د مؤلف نوم کوم يو دی؟
 - الف: خانعلوم
 - ب: پير محمد کاکړ
 - ج: حافظ گل محمد مرغزي
 - د: شمس الدين کاکړ
 - _ د احمد شاهي شهنامې يوازينی قلمي نسخه چېرته خوندي ده؟
 - الف: د کابل ملي ارشيف
 - ب: د پېښور پښتو اکاډمي
 - ج: بریتیش موزيم
 - د: د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون
- ۴- دوه تنه زده کوونکي دې پر دغو موضوع گانو پنځه پنځه دقيقې خبرې وکړي:
 - احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکی
 - د احمد شاهي شهنامې تاريخي ارزښت

زده کوونکي دې د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په اړه دوه مخیزه لیکنه ولیکي او په بله ورځ دې بې په پښتو ساعت کې خپلو ټولگيو الو ته واوروي.

د پښتو ادبياتو

لوسنې «معاصر» دوره

په لسم او يوولسم ټولگي کې مو د پښتو ادبياتو د تاريخ دوه مهمې دورې لوستي دي. په لسم ټولگي کې د پښتو ادب لرغونې دوره او په يوولسم ټولگي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستې ده. دغه لوست د پښتو ادب د اوسنۍ (معاصرې) دورې په اړه دی. دغه بحث د ادبياتو د تاريخ بحث دی او د ادبياتو په تاريخ کې د يوې ژبې او يو ولس ادبي - هنري آثار د خپل وخت د تاريخي - ټولنيزو حالاتو په پام کې ساتلو سره او د يو ولس د عمومي تاريخ د پېښو په رڼا کې بايد مطالعه شي. په دغه څېړنه کې د ادب پوهنې د يوې مهمې څانگې په توگه (ادبي تاريخ) مطرح کېږي او ليکل کېږي. په ادبي تاريخ کې د يو ولس ادبي آثار په هر اړخيزه توگه د خپل تاريخي تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري - ادبي ارزښتونه يې څېړل کېږي. د پښتو ادبياتو د اوسنۍ دورې په اړه په دغه لوست کې مو هم دې ټکو ته بايد پام وي.

د پښتو ادب اوسنی یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو ادب اوسنی یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې د دغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې موږ ته به دا هم راڅرگنده کړي چې څنگه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخوا کې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼا کې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنگه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم وو:

۱- د نړۍ له بېلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راڅرګندېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له ښکېلاک سره د نوو ښو نښانو په توګه راڅرګندې شوې. دغو استعماري (ښکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لویدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راواستولې. دغه اغېز پر ختیځو څنډو سربېره، له لویدیځو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو ښو سره راڅرګند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوې بېلګې او څرګونه موږ ته له نورو خواوو هم رارسېدلې دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوي تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰ م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبوعه فعاله شوه. په راوړسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبوعو لازم پرمختګ وکړ. نورې فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېدو په حال کې وو.

استاد حبیبی په دې اړه لیکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنیت صنعتي دوره پیل شوې وه او پر هندوستان باندې د انگرېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنیت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخاني او د کتابونو د خپرولو وسيلې هم ډېرې شوې وې. انگرېزان له دغو خيزونو سره د اباسين غاړو ته هم راورسېدل. دوی د پښتونخوا يو ستر فرهنگي مرکز يعنې پېښور ونيو او په ۱۸۳۹م. کال يې پر افغانستان هم يرغل وکړ.

۲_ په افغانستان کې لومړنۍ معلومه جريده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷۴م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځينې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بيا د پښتو کتابونو د چاپولو بهير لاگړندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جريدو د چاپ دغې چټکتيا پر ادبياتو او د ادبياتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امير حبيب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جريده خپره شوه چې له يوې گڼې وروسته يې د خپرېدو لړۍ بنده شوه. ورپسې د افغانستان د ژورناليزم د پلار، نوميالي ليکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانيه)) د جريدې خپرونې د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳_ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پيل، د نوي ادبي يون لپاره يوه په زړه پورې پيلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبیبی بنوونځی)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل ټولو ولايتونو ته هم وغځېدل. دې کار هم د پرمختگ نوې لارې چارې برابرې کړې.

۴_ د مشروطيت غورځنگ په افغانستان کې د نوي سياسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زبړی له ځانه سره لاره. دغه غورځنگ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپيلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواکۍ د ختمولو او د پرنګي له ښکېلاک څخه د وطن د خلاصون په بنيادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنگ کې شامل زياتره مبارزان

علمي، ادبي او فرهنگي کسان وو، لکه: مولوي محمد سرور واصف کندهاری، کاکا عبدالعزيز الکوزی، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدين افغان، محمد انور بسمل، کاکا سيد احمد لودين، محمود طرزی، عبدالرحمن لودين، عبدالهادي داوی پريشان او يو شمېر نور...

دغه غورځنگ هم زموږ پر اوسنيو ادبياتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بيا له بهرني ښکېلاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې يې زياته ونډه واخيستله. پښتو ادبيات، د دغو او يو شمېر نورو ټکو په پام کې نيولو سره يوه نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو ادب اوسنی يا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقيق ډول له کوم مهال څخه پيلېږي، د پښتو د اوسنيو ادبياتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. نوميالی افغان څېړونکی محمد صديق روهي د دغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پايلې ته رسېږي.

د پښتو معاصر ادب په لره پښتونخوا کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جريدې په خپرېدلو سره پيلېږي. په دغه جريده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه دود شول او راحت زاخيلي، فضل محمود مخفي، عبدالاکبر او نورو ليکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکړل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دويم ځل (۱۹۱۱م.) په خپرېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقيقت کې د شلمې پېړۍ په رابردلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پيلېدو لپاره عيني او ذهني شرايط برابر شوي وو. په دغه وخت کې معاصر ادب د يو متعهد او رسالتمن ادب په توگه د ټولني په خدمت کې په کار واچول شو. ادبيات د يو معنوي مثال په توگه د ذهنونو د روښانولو لپاره استخدام شو. د دغه وخت يو شمېر نامتو شاعرانو او ليکوالو د ادبي تخليقاتو له لارې د ځانځانې، استعمار، خانځانې او استبداد پر ضد چټکه مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسني دورې يوه اساسي ځانگړنه داده چې په دغو شعري او نثري آثارو

کې د موضوع او فکر له پلوه نوې موضوع گانې ور داخلې شوې. د وخت عمده ارمانونه او هیلې د ادبي لیکنو او شعرونو محتوا شوه. د دې په څنگ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم یو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه واوښته، نوي ادبي ډولونه، لکه: لنډه کیسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور ولیکل شول. د پخوانیو چوکاټونو په څنگ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې د دغو کسانو نومونه د یادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاری، غلام محي الدين افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوی، امين الله زمريالی او یو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نوميالی ادبي څېرې دا دي: فضل محمود مخفي، مولوي احمد، منشي احمد جان، مير احمد شاه رضواني، راحت زاخیلی، عبدالاکبر اکبر، عبدالملک فدا، ماسټر عبدالکریم او یو شمېر نور...

زموږ یو شمېر څېړونکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو وېشلې ده او دغه راز په هره سیمه کې یې د ودې او پرمختګ پر ځانګړو شرایطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، لیکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زموږ یو شمېر لیکوالو او شاعرانو په راوړسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په لیکلو سره، نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د اړتیاوو په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پورې آثار ایجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې د دغو کسانو نومونه په خاص ډول د یادولو وړ دي:

عبدالحي حبيبي، قيام الدين خادم، گل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صديق الله رښتين، عبدالشکور رشاد، محمد رفيق قانع، برهان الدين کشککي، عبدالرحمن پژواک، غلام جيلاني جلالی، محمد موسی شفيق، سيلاب ساپی، محمد جان فنا، سيد شمس الدين

مجروح، سيد حسن حسن، بهاؤالدين مجروح، حبيب الله تبری، مستوره شال، ابراهيم عطايي، دوست شينواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم د دې دورې مهمې څېرې د يادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسين مومند، سيد رسول رسا، حمزه شينواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم خټک، رشید علي دهقان او يو شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پيلامې د يوې بېلگې په توگه له «سراج الاخبار افغانیه» څخه د مولوي صالح محمد هوتک يو شعر را اخلو او د دغې دورې د پيلامې د يوې بېلگې په توگه يې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د دري شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې بڼه لري، د ژباړې رنگ پکې نه ښکاري او د وخت يوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سياسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی

يو سحر زما تر غوږ شوله بلبله په قفس کې يې ژړل دا يې ويله
چې بندي شوم د صياد له سخته دله ولې نه پوښتي څوک حال زما يو له بله

ولې نشته بې فغانه کارو بار زما

ولې حبس ابدي راغی په وار زما

نه محرم چې د زړه حال ورته بيان کم نه مې وس چې خبرداره بلبلان کم
نه ملگري چې چمن ته يې روان کم بيا بيان ورته د گل او د ريحان کم

خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم

ټول مرغان د چمنو په ځان حالي کم

چاته وژاړم، پر چا باندي فریاد کم چاته خاورې پر خپل سر باندي باد باد کم
چاته وگورم په څه شي زړگی ښاد کم د صياد له لاسه چاته عرض و داد کم

خه راوشو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېرم په دا بند کې ابدي شوم
ولې زه له خپله سپله راجلا شوم ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
ولې زه په وير اخته په واويلا شوم کور وکلی مې شوپاتې خوار تنها شوم
کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کي
خدای دې ما غوندي اخته په جدایي کي
اوس به زه لکه هانور په هواتلمه په هوس د آزادۍ به نازېدمه
پر غونچو به د گلانو موسېدمه ورځ په ورځ به غورېدمه لوېدمه
چا بندي کړم خدایه تې په ځان اخته کې
په قفس يې د زندان جگر سوخته کې
اوس به گرځېدم آزاد په چمنو کې الوتم به په صحرا او په باغو کې
مست به گرځېدم خوشحال په شگوفو کې ولې اوس يم په غمو په اندېښنو کې
چې بندي دې د قفس کړمه صياده
خدای دې ما غوندي بندي که اې آزاده
الغرض چې ده وهلې دا نارې د قفس له لاسه و په غلبې
چې ناگاه د چمن باد راغی له کبې چې پر ونښت دايې وواته له خولې
مگر دا باد د چمن د خوا راغلی
د شعر وروستی برخه چې سېزېمه: صبر و آرام يې راخځه وړی
په حسرت او په افسوس يې دا ويله وگلشن ته يې کتل بيا يې ژړله
د قفس و دروازې ته يې ځغستله لار يې نه وه وزرونه يې کړپوله
په هوا شو سريې ونښت له قفسه
وينې توی شوې سوړ پور ولوبد له هوسه

سر تر پایه په سرو وینوکې غرقاب و ځان بایللی، زړه زخمي، حال یې خراب و
یا بې هوښه، یا پر هوښ، په اضطراب و چې پر هوښ به شو گویان به په دا باب و:

سر مې بایلو په هوا د آزادی

شکر شکر شوم فدا د آزادی

په افغانستان کې د پښتو د معاصرو ادبیاتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد روحي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبولیکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات څرگندوي او خلک فداکاری ته رابولي. د پوهاند حبیبی په وینا، دا شعر دومره مقبول و چې په کندهار کې حتا د ښځو خولې ته هم ولوېده، خوله په خوله اورېدل کېده او د وطن له مینې به یې ژړل.

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلگه ده. په هغه کې یو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنگ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زاید الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه یې طبیعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصویر بشپړتیا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مریي توب پر ضد اعتراض او د طبیعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه گۍ مهر لگوي.

د متن لنډیز:

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې له لرغونې او منځنۍ دورې وروسته اوسنۍ یا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پیل مې سره پیلېږي. د وخت او زمان نوې اغېزې، د نړۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انگرېزانو يرغل او د دې يرغل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبوعاتو په ډگر کې نوي پرمختگونه او نور بېلابېل عوامل د دې سبب شول چې په ادبیاتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبیاتو موضوع او محتوا ته نوی رنگ ورکړ او هم یې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ یا فورم له پلوه یې هم بدلونونه وموندل. د پښتو د معاصرو ادبیاتو دوره د پښتو په ادبي تاریخ کې د یو نوي بدلون پیلامه ده. په دې دوره کې گڼ او مهم آثار ولیکل شول او د ادبیاتو په بهیر کې نوي پرمختگونه رامنځته شول. د معاصرو ادبیاتو تاریخ یو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړې دي.

محمود طرزي: د افغانستان پياوړې ليكوال، ژورناليست او سياسي مبارزو و. د غلام محمد طرزي زوی دی. په زلميتوب کې يې کورنۍ له افغانستان څخه د امير عبدالرحمن خان په وخت کې تبعيد شوه. هندوستان او ترکيې ته لاړل. د امير حبيب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سراج الاخبار افغانيه په نوم يې يوه مهمه جريده تاسيس کړه چې هم د افغانستان د ژورناليزم په تاريخ کې ځانگړې ځای لري او هم د نوي او معاصر ادب په پرمختگ کې. د غازي امان الله خان خسر، د مشروطيت د غورځنگ يوه مخکښه څېره او د هغه د واکمنۍ په دوره کې د يو وخت لپاره د بهرنيو چارو وزير و. د غازي امان الله خان پر ضد د داخلي اړو دوو په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکيې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو ليکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورناليزم د پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطيت غورځنگ: د افغانستان د سياسي مبارزو په معاصر تاريخ کې د افغانستان د مشروطه غوښتونکو غورځنگ مخکښ مقام لري. د امير حبيب الله خان د واکمنۍ په دوران کې د يو شمېر روڼ اندو پوهانو، ليکوالو او مبارزينو له لوري دغه سياسي ملي غورځنگ تاسيس شو. د دې غورځنگ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنۍ پر ځای د قانون واکمني، د انگرېزانو له ښکېلاک څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سوکالي، تعليم ته پاملرنه او داسې نور اهداف د يادولو وړ دي. دغه غورځنگ د امير حبيب الله خان د واکمنۍ په دوران کې سخت وځپل شو. مشران يې يا اعدام او يا بنديان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورينو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخيستله.

عيني او ذهني شرايط: د اجتماعي او فکري مسايلو په لړ کې په ټولنه کې د عيني او ذهني شرايطو د برابرېدلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دا دی چې د يو کار د پيل لپاره، د يو حرکت، نهضت او پروگرام د پيل لپاره د ټولني شرايط او امکانات څه دي؟ آیا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ د دې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروگرام برابر دی، يا يې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عيني شرايط هم همداسې وگڼئ. آیا د ټولني موجود واقعيتونه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پړاو کې ده؟ عيني شرايط تر ډېره د ټولني د مادي اړخونو په څېړنه او ذهني شرايط يې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پيدا کوي، خو دواړه يو په بل پورې تړلي دي.

کم (کرم): په ځينو شعرونو کې د لیکدود له مخې لهجوي اغېزې راڅرگندېږي، يا شاعران ځينې کلمې هغه ډول ليکي، چې وايي يې. لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړې)، دې (دې) (يې) تې (ته يې) او نورې...

فعالیتونه

۱- د مولوي صالح محمد هوتک د شعر يوه يوه برخه دې بېلابېل زده‌کوونکي په لور غږ ولولي او په سمه توګه دې يې ادا کړي.

۲- زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت څخه پيلېږي؟
- محمود طرزي په کوم نوم شهرت لري؟
- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانيه) څه توپير لري؟
- د افغانستان د مشروطيت غورځنگ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطيت د غورځنگ سياسي او ملي هدفونه کوم کوم وو؟

۳- د پښتو د معاصرو ادبياتو د دورې د يو شمېر مخکښو او نومياليو څېرو نومونه واخلي. هر شاګرد دې يو يو نوم يادوي او د ټولګي يو زده‌کوونکی دې هغه په يو پاڼه کې يادداشت کوي. کېدای شي زده‌کوونکي تکرار شي او نوي نوي نومونه ووايي. که کومو شاګردانو ته د هغو ليکوالو د کتابونو نومونه ياد وو، هغه دې هم يادوي او په پاڼه کې دې يې ليکي. هر هغه شاګرد چې ډېر نومونه او کتابونه ياد کړل، د دې لوست د (ممتاز شاګرد) په نوم دې ونومول شي. کېدای شي شاګردان ځينې څېرې هم يادې کړي چې په دې لوست کې يې نومونه نه دي راغلي.

۴- زده‌کوونکي دې د دغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي:

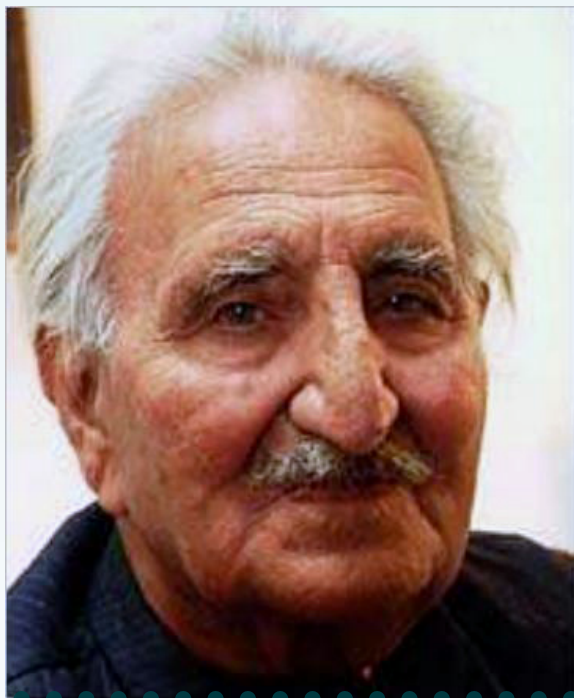
- د افغانستان د معاصرو ادبياتو د دورې ځانګړنې
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

کورنی دنده

زده‌کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بلبل)) په اړه يو مخ ليکنه وکړي او ارزښت دې يې هم څرګند کړي.

غني خان - نه هېرېدونکي شاعر

– د غني خان په اړه مو څه لوستي دي؟

– د غني خان کوم شعر مو ياد دی؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه څښتن دی. تاسو تر اوسه

پورې د معاصر پښتو شعر د ځينو څېرو په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست

کې تاسو ته د غني خان د ژوند او د هغه د شعر د ځانگړتياوو په اړه خبرې کوو. د هغه

د شعرونو څو نمونې هم لولو.

په لوست کې به تاسو ته څرگنده شي چې زموږ دغه وتلی شاعر زموږ د اوسني ادبي

تاريخ په پاڼو کې د کوم دريځ او مقام لرونکی دی؟

عبدالغني خان غني د پښتنو د نوميالي مشر او د پښتنو او د هند د لويې نيمې وچې د خپلواکۍ د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱۴م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږېدلی دی. په پنځه کلنۍ کې يې مور له نړۍ سترگې پټې کړې او پلار يې د ژوند اوږده کلونه د هندوستان د انگرېزي حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغو ناوړو حالاتو سره سره غني خان په دې وتوانېده چې زده کړې پيل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې يې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ترسره کړې. استاد ښووا په دې اړه ليکي: ((پاچا خان ځکه خپل زامن دغه د غربيانو ښوونځي ته واستول چې خلک ونه وايي چې پاچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپير کوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بيايي او د نورو زامن د غربيانو ښوونځي ته استوي.))

غني خان د نورو زده کړو لپاره انگلستان او امريکې ته هم لاړ، خو څرنگه چې مبارز پلار يې بيا بيا د پرنګيانو زنداني کېده، نو زده کړې يې نيمگړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده يې د پاچا خان په لارښوونه د ټاکور په نړيوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې. له زده کړو وروسته يې څه موده د بورې جوړولو په يوه فابريکه کې د انجينر په توگه کار وکړ او بيا يې د خپلو ځمکو سرپرستي کوله.

له سياسي هڅو سره خويې د ژوند له پيله گډ مزل کړی و، د پاچا خان د سياسي نهضت ((خدایي خدمتگار)) د ملاتړ لپاره يې د ((زلمي پښتون)) په نوم د ځوانانو يو نهضت هم جوړ کړ.

په ۱۹۴۵م. کال کې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توگه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بيا وېشلو وروسته غني خان ونيول شو او شپږ کاله يې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نوميالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې يې د سياسي مبارزې په څنگ کې لوړه شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولگې يې چاپ شوې دي:

۱- د پنجري چغار: د غني خان د شعر لومړنۍ ټولگه ده. د زندان له فريادونو يې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې يې دغه مجموعه د هري پور په جيل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵۶م. کال کې په پېښور کې چاپ شوې ده.

۲- د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولني له خوا چاپ شوې ده.

۳- پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنجري چغار)) او پلوشې سر بېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.

۴- د غني کليات: د غني د شاعرۍ کليات په ۱۳۶۴ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نوميالي شاعر په ۱۹۹۶م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترگې پټې کړې. غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د يوه ځانگړي دريځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوې پښتو شاعرۍ کې د يو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت ليکي: ((زه د پښتو په اوسنيو شاعرانو کې څو تنه د گوتو په شمار پېژنم چې هر يو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خيالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلابېلو لحاظونو يو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. يو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راوښلولو کې د يوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خيالات ډېر عالي دي او د چارندانه سندري ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خوښېږي، هغه د فکر او خيال آزادي او له تقليد څخه سرکښي ده.))

د غني خان شاعري د يو شمېر ځانگړنو لرونکې ده چې ځينو ته يې پاملرنه کوو:

۱- له هېواد سره مينه او له خلکو سره يې مينه او له آزادۍ او آبادۍ سره يې مينه د پښتو شاعرۍ په بهير کې يوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاينې وړ ځای لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتونخوا پر خاوره د پرنګي د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنگامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راوښلولو کې خپل ځانگړی ځای لري، لکه چې يو څېړونکی وايي: ((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لويه نيمه وچه او پښتونخوا د پرنګي ښکېلاک خپور و))

د قامي شاعرانو يو مضبوطه ډله لگيا وه، د قام حوصلې يې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نوميالي شاعران شامل وو، لکه: فضل محمود مخفي، عبدالملک فدا، حبيب الله کاکا، فضل الرحيم ساقی، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېړی، الف جانه خټکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې يو داسې شاه زلمی هم شامل و چې د هغه د شاعرۍ يوه ځلانده لاره وه، ځانله رنگ يې و او که زه ووايم چې دغه شاه زلمی شاعر د دغې ډلې سرخېل و نو بې ځايه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونی فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه يو بيت يې د ډېرو ځواب وايي:

چې خازې شنې مې په قبر وې ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکئ پرې لاړې

۲_ د غني د شاعرۍ، يا د هغه د شعري سبک يو بل عمدۀ خصوصيت دا دی چې که هغه هر څه وايي، په صداقت او زيات صراحت يې وايي، غني خان ته که د خپل ځان او يا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پيدا شوی دی، نو په هماغه بڼه يې په څرگنده بيان کړی دی. هغه خپل پلار ته په يو ليک کې ليکي:

زه يې لولم هره شپه دو بار دو باره	ستا خطونه ټول زما سر ته پراته دي
ای زما په بند کې پروت غريبه پلاره	کله خاندنم کله ژاړم لېونی يم
بل ښه زوی به يې وکتلی ستا د پاره	خدای به رحم و په تا باندې لږ کړی
ستا نېکۍ زما بدۍ دواړه بې شماره	چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نشته
زه کور ځغلم لکه او ښه بې مهاره	ته سالار يې د کاروان په نېغه لار ځې
زما زړه وچ کوهی نه وهي يو داره	ستا د زړه فوارې ډکې دي له مينې

د (خانانو) په نوم په يو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وړو، خپلمنځي بديو، ترېگنيو او نورو ناخوالو غندنه يې په ډېره ښکاره توگه کوي.

۳_ د غني د شاعرۍ بله ځانگړنه دا ده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظرياتو څښتن دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړی دی.

۴_ کومه بله خبره چې د غني په شاعرۍ کې د زياتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د شاعرۍ

د «طنز» برخه ده. دا په حقيقت کې هغه برخه ده چې زموږ د دغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زياتوي. دغه ډول شعرونه له ټوکو او خدا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بيا يې د شعر په ښکلا کې نغاړي. هغه د طنز، خدا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځايوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې يې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نيمګړتياوو او ناوړتياوو له امله ورپيدا شوې وي. د غني طنز په شاعري، د هغه د انتقادي شاعرۍ مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لومړنی شعر يې يوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مينې ولولې پکې پرته دي:

اي زما وطنه!

اي زما وطنه د لعلونو خزانې زما
ستا هره دره کې دي د تورو نښانې زما
زه يم ستا د خاورې ته زما د مينې جوړ يې
ته مې د غيرت او د پښتو رنگينې جوړ يې
ته مې د نيکه او د بابا د وينې جوړ يې
ستا زړه کې ويدې دي ټولې تللې زمانې زما
اي زما وطنه د لعلونو خزانې زما
سترګې مې لوګی شه ستا د خاورو د کورونو نه
عقل مې ايرې شه ستا د پاره د فکرونو نه
څار شمه قربان شم ستا د غرونو د سيندونو نه
ستا هره دره کې دي د تورو نښانې زما
اي زما وطنه د لعلونو خزانې زما
ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړم
ته چې خوار و زار يې زه به خوب او راحت څه کړم
ستا سر چې وي ټيټ نوزه به شان او شوکت څه کړم
مسته به دې خاوره کړم په وينه مستانې زما
اي زما وطنه د لعلونو خزانې زما

يا خو به دې سيال کړمه وطنه د جهان
يا به ستا په پښو کې تورې خاورې کړمه ځان
زه به درې ورې شم خو تا به کړم ودان

نریمه پښتون یم تا ته یادې افسانې زما
اې زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دویمه بېلگه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقیقت کې د خپلواکۍ لپاره د بې ټوپکه مبارزې یا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له یو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزینو سره یوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټینګار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورګري یې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا
پاخه علي مرتضى
اې خالده وگوره
دا تماشه ووينه
جنگ له دى منصور روان
توپ او نه تفنگ لري
نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنګ لري

زور د دښمن نه ويني
دار او رسن نه ويني
داسې لېونى روان
دا د مستانو خان
خه بادشاهي رنگ لري
دا د پښتنو ملنگ
جنگ له دى منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

سپين مخ د لیلی ويني
زړه يې د يو ارمانه ډک
سرې د باتور سترگې يې
دشت بيابان نه ويني
غم او ارمان نه ويني
مينه رنگارنگ لري

جنگ له دی منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

تاج يې د اغزوپه سر
نوم د پښتنو گټي
نر دا د نرانو خان
مست لکه مجنون روان
زوی دی د پښتون روان
څه غيرت او ننگ لري

جنگ له دی منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

سريې کېښود خاورو کې
د پښتون د سر صدقه يې
وې هر څه مې د قام دي
مرگ له يې سينه ورکړله
خپله وينه ورکړله
والله هر څه چې ملنگ لري

جنگ له دی منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

اې د پښتنو بچو
سپين سريې د وينو ډک
پروت دی دلته خاورو کې
پاخځی ننگ پرې وکړئ
دا میدان مو هېر نه شي
هغه خان مو هېر نه شي
دا مکان مو هېر نه شي
خداپېرو ډېر په تاسو ننگ لري

جنگ له دی منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرننگ لري

د متن لنډيز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نوميالي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (پاچا خان) زوی او په ۱۹۱۴ م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالۍ لپاره يې په ملي مبارزه کې هم گډون کړی او د ((پښتون زلمي)) په نوم يو غورځنگ يې جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې يې له نوښته ډکې هڅې کړې، پياوړي او ښکلي شاعرانه آثار يې مور ته راپريښي دي. په کتابونو کې يې: ((د پنجرې چغار))، ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعرونو ټوله مجموعه يې ((د غني کليات)) په نوم په کابل کې چاپ شوي دي.

څرکندونې

خدایي خدمتگار: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنگ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملگرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱ م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم يو نهضت جوړ کړ چې د پښتو په بېدارۍ او د پښتني ټولني له بدو رواجونو او بدمرغيو سره يې نه سترې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹ م. کال کې د ((خدایي خدمتگارو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنگ کې يې بيا هم د خپلې ټولني اصلاحي پروگرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادبياتو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پياوړي شاعران او مهم آثار يې رامنځته کړل.

سبک: هغه ځانگړې شپوې يا لارې ته ويل کېږي چې د يو کار د ترسره کولو او د يو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده يې هم گڼلې شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه ځانگړنې دي چې د ادبي او هنري آثارو د بيان، ودې او د ليکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوايي ارزښتونو او نورو په برخه کې يو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقيقت کې سبک د يو اثر او يا يو ليکوال د آثارو د ځانگړنو او مشخصاتو ټولگه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځينو ليکوالو په دې نامه هم ياد کړی دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې يې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د يو ډول لېوني بغاوت بېلگې دي چې فلسفي رنگ هم لري. له همدې کبله ځينو ليکوالو لېونی فلسفي بللی دی.

طنزیه شعر: هغه شعر ته ويل شوی چې د طنز او مزاح رنگ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خندا او ټوکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخې خبرې، په خوږه بڼه کېږي او يا دا چې ترخه وينا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو د دې ډول شعرونو او ليکنو اغېز زيات وي. له څرگندو او ترخو حقيقتونو څخه دغه ډول بيان ډېر په زړه پورې او اغېزمن راځي.

فعالیتونه

- ۱- زده کوونکي دې، د لوست د متن او څرگندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:
 - پاچا خان ولې خپل زوی غني خان، د اتمانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

- ادبي سبک څه ته وايي؟
 - پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدایي خدمتگار)) غورځنگ د کومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟
 - غني خان ته ولې ځينو ليکوالو د فلسفي شاعر او لېوني فلسفي نوم ورکړی دی؟
 - طنزیه شعر څه ډول شعر ته وايي؟
- ۲- د غني خان د شعر مهمې څلور ځانگړنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دې څلور تنه زده کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولگيو الو ته تشریح کړي.
- ۳- د غني خان د کتابونو په اړه دې يو يو زده کوونکی لنډې لنډې خبرې وکړي، يعنې په لنډيز سره دې يې يو يو معرفي کړي.
- گرامري برخه:
- ۴- د دې لوست (لس - لس) صفتونه دې، هر زده کوونکی په خپله کتابچه کې وليکي، له لومړي زده کوونکي څخه دې لوستل پيل شي، دويم زده کوونکی دې تکراري صفتونه نه وايي او همداسې دې تر وروستي شاگرده پورې د لوست د صفتونو (ستاینومونو) لوستل دوام وکړي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنگ له دی منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

او بیا دې د پاچا خان د نه تاوتریخوالي (عدم تشدد) د نظریې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوي او د دې شعر په اړه لږ تر لږه یو مخیزه مقاله وليکي.

په بهر کې پښتو پوهان

د پښتو ژبې او ادبياتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې هم شته دي. له ډېر وخت راهيسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانگړې توگه د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې يې دي.

دغو کسانو چې موږ يې ختيځ پوهان او پښتو پوهان بولو، د پښتنو د تاريخ، ژبې او ادب په اړه داسې څېړنې کړې چې پښتو او پښتانه يې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي کړي او پېژندلي دي.

په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د يو څو نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ختیځ پوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختیځو هېوادونو د ولسونو او د دغو ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژبو او ادب په اړه څېړنې کوي. پښتو پوهان هم د همدغو ختیځپوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاریخ، کلتور او په ځانگړې توگه د پښتو ژبې او ادبیاتو په اړه څېړنې گروېرنې کوي.

په یو شمېر لویدیځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهیسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو هدفونو د بېلابېلو اړتیاوو له مخې یې یا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلابېلو اړخونو په اړه یې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توگه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور په کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو یې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې ځانگړې برخې سره یې لېوالتیا پیدا شوې ده او په همدغه برخه کې یې څېړنې کړې دي.

د ختیځ پوهانو او پښتو پوهانو کار مور ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی. لومړۍ خبره خو دا ده چې د همدوی په وسیله پښتانه پښتو ژبه، پښتني ټولنه او کلتور او د دې ولس ادبیات د دغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په گوټ گوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومیالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړي مزي په توگه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتانه لیکوال دې ته اړ شوي چې د همدغو ختیځ پوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه گټه واخلي.

له پښتو او پښتنو سره د لوېدیځې نړۍ لېوالتیا په لومړي گام کې دغې سیمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په څنگ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تبری د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سریزه کې لیکل شوي.

د شرقي مستعمرو په چلوونکو غربي استعمارگرو کې ځینې داسې کسان هم وو چې د ختیځو ژبو د زده کړې تر څنگ یې د دغو هېوادونو د فرهنگ په باب هر اړخیزې څېړنې

هم وکړې، د شرقي ژبو آثار يې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قيمتي او نويات آثار يې خپلو هېوادو ته يووړل. اوس د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي. د اروپايي ښکېلاکگرو ځواکونو له پرمختگ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي څارانو او د جنوب له خوا د بریتانیا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختيا غوښتونکو تر سترگو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتيژيک موقعيت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو ښکېلاکگرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځينې ټوټې بېلې کړې او اوږده کلونه يې دا هېواد د جگړو د لمبو خوراک کړ، خو ځينو نظامي او ملکي مامورينو يې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنگ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او گرامرونه يې هم وليکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې يې په اروپايي ژبو وکړې.

د اتلسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې پښتو ژبې، ادب، تاريخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (څاري روسيې او انگرېزانو دواړو) پاملرنه را اوښتې وه.

په روسيه کې د پښتو په اړه کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بيا پکې انگرېزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د گولډن شتيت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسيې په پلازمېنه (پایتخت) ((سنټ پترزبورگ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسيه کې د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې شوې دي، لکه:

– د کلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.

– د پروفيسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنگه د پښتو ژبې د گرامر او تاريخ په اړه د

هغه څېړنې، په راوروسته کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سينټ پترز بورگ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوريتونو کې د پښتو ژبې، تاريخ او ادب په اړه ډېرې زياتې څېړنې شوې دي.

د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې هم د ختيځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب

خپل ځای پيدا کړ، لکه: د هغه وخت ختيځ جرمني، پولنډ، چک او نور...

د افغانستان ختيځو او جنوبي خواوو ته د هندوستان په خاوره کې راټوکېدونکي بنکېلاک هم د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زرو اديانو د کتابونو له پښتو ژباړې څخه په دې لړ کې خپل کار پيل کړ. وروسته يې د پښتو ژبې او گرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د گرامر، ادب، لغاتو، تاريخ او جغرافيا پر موضوع گانو يې پوره کار وکړ. تر راورتي وروسته د لوېديځې اروپا په ختيځپوهنه کې د پښتو خوا ته پاملرنه واوښت او په راوروسته کې په لسگونو ختيځ پوهانو په جرمني، انگليسي، فرانسوي او ايټاليایي ژبو د پښتو ژبې، ادبياتو، تاريخ او فرهنگ په اړه مقالې، رسالې او کتابونه ليکلي دي او دا هلې ځلې تر اوسه پورې کله په شور او کله پښه نيولې روانې دي.

د دغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځينو برخو کې به نيمگړتياوې هم لري. د پښتو د فرهنگ او ژبې د پېژندنې او معرفي په اړه چې کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زياترو د همدغو ختيځپوهانو له آثارو گټه اخيستي ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصيتونو او کتابونو په اړه يې معلومات د دغو ختيځپوهانو له آثارو اخيستي دي.

پوهاند ډاکټر حبيب الله تږي هم د ختيځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سرېزه کې په زړه پورې خبرې لري. هغه وايي:

څرنگه چې پښتانه د خيبر درې يا په اصطلاح د پخواني هند د دروازې او د دغې ستراتيژيکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله يې د شرق او غرب ترمنځ په هغو ډغرو کې ډېر مهم موقعيت لرلی دی چې په لوېديځ کې (ستره لوبه) بلل شوې ده. دا ستره لوبه چې تخميناً دوه پېړۍ دمخه پيل شوه، تر اوسه هم په يوه يا بله بڼه دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقيقت کې همدغه د ختيځ او لوېديځ ترمنځ د ډغرو يا سترې لوبې په لړ کې پيل کړل. داسې چې د لوبې لومړني لوبغاړي يعني انگلستان او روسيه دواړه په خپلو ډغرو کې د پښتنو خاص اهميت ته متوجه شول او پښتني مطالعات په تېره بيا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه يې د خپلې سيالۍ ډېره مهمه برخه وگڼله.

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید وویل شي چې نه د ټولو غریبانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بېلابېلو هدفونو پر بنسټ د پښتني ټولني د بېلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نولسمې پېړۍ له نیمایي څخه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. د دغو آثارو یو شمېر یې دومره پاخه او معتبر دي چې تر اوسه یې بیا چا ساری ونه لیکه. د نړۍ په گوټ گوټ کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړي، دلته یې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډه توګه درېژنو.

بوریس اندریویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته یې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانۍ کې د روسیې د دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند تر پای پورې هلته پاتې شو. پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانګو سره زیاته مینه لرله او د لندن او آکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلي وو. په روسیه کې د خارکوف او پترزبورګ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورګ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه. ډورن په پترزبورګ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستره ونډه لرله. د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بېلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متنونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا یې خپاره کړي دي.

هنري جورج راورتي: د ختيځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړ کې انگرېز پښتو پوه جورج راورتي د پښتو ژبې او ادب په لړ کې ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵ م. کې په انگلستان کې زېږېدلی او په ځوانۍ کې يې په هندوستان کې نظامي کار پيل کړ. په دغه لړ کې يې د هغه استعداد له مخې چې لاره يې، د هندوستان يو شمېر ژبې زده کړې او کله چې پښتونخوا ته تبديل شو، خپله ټوله پام يې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او د دې سيمې جغرافيا ته واړاوه. د راورتي په مهمو کارونو کې د هغه لوی پښتو گرامر دی چې څو څو ځله يې چاپ کړی دی. پښتو انگليسي قاموس او د ((گلشن روه)) په نوم کتابونه يې ډېر ارزښتمن دي. په ((گلشن روه)) کې يې له سربزې وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلگې راټولې کړې دي. د يو شمېر نورو کتابونو ليکوال هم دی.

هنري والتر بيليو: په ۱۸۳۴ م. کال په هند کې زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه يې زيات اثار ليکلي دي. ((پښتو گرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) يې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر اثار يې هم ليکلي دي.

تور برن: تور برن په بنو کې د برتانوي هند د حکومت د يو مامور په توگه کار کاوه. وروسته يې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کيسو او سندرو سره ځانگړې مينه پيدا شوه، هغه يې راټول او په ۱۸۷۶ م. کال کې يې د ((بنو - زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جيمز ډارمستېر: دغه نوميالی ختيځپوه او پښتو پوه په ۱۸۴۹ م. کال کې په فرانسه کې زېږېدلی دی. په پاریس کې يې په ادبياتو کې تر دکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸۶ - ۱۸۸۷ م. کلونو کې په هند کې د ژبنيو پلټنو دنده وروسپارل شوه. په بمبئي، پېښور او هزاره کې يې څېړنې ترسره کړې.

د نوموړي مهم اثر ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومېږي چې د انگرېزانو په وړاندې

د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاريخي سندرې او چاريتې يې پکې راټولې کړې دي. د ډارمستېر دغه اثر او د پښتو په اړه د هغه نور ارزښتمن آثار او خپرني د زيات قدر وړ دي. په ختيځپوهانو کې ډارمستېر هغه خپرونکی دی، چې د مقايسوي خپرونو له مخې دې پايلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آريايي ژبو په لويديزه يا آرياني څانگه پورې اړه لري.

پروفيسر مارگن سټيرن: په ۱۸۹۲ م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې يې د هندو اروپايي ژبو د تدريس چارې پرمخ بيولي. د پښتو ژبې د خپرني لپاره يې پښتونخوا او افغانستان ته سفرونه وکړل او د دې ژبې په اړه يې ډېرې په زړه پورې خپرني خپرې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقيق او تدريس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او گرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د يو شمېر نورو پښتو پوهانو په يوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان گورډن لاريمر، ډيوډ لاريمر، روس کيپل، هاول (خلور واړه د انگلستان)، پروفيسر اسلانوف (د پخواني شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتريشي)، ډاکټر برژي بيچکا (د چک جمهوريت)، پروفيسر ليبيديف، پروفيسور دوريانکوف، مېرمن کالينينا، مېرمن گراسيمووا، و. کوشيف، گ. ف. گيرس (ټول د پخواني شوروي اتحاد او اوسني روسيې) ډاکټر ميکنزي (د انگلستان)، منو هرسنگه بټرا (د هندوستان) صولت شاه مېرگن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفیظ غني يف (د ازبکستان) جونز انيوالډسن او فين تيسين (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سيستيان هايڼه (د جرمني ځوان پښتو پوه) او يو زيات شمېر نور...

د متن لنډيز:

د نړۍ په گوټ گوټ او په تېره بيا په لوېديزه نړۍ کې يو شمېر داسې پوهان وو، يا اوس هم شته چې د پښتنو د تاريخ، کلتور، جغرافيا او د پښتو ژبې په اړه يې خپرني

کړې دي. د بېلابېلو اړتیاوو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار مور ته له خو اړخونو څخه زیات ارزښت لري:

۱- دوی د پښتو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړیوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

۲- د پښتو ځینې غنیمت قلمي آثار یې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو کتابتونونو کې یې خوندي کړي دي، کله له مور څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غنیمت آثارو په څېر ضایع شوي او له منځه تللي وای.

۳- د پښتو ادب ډېره ولسي پانگه یې له مرگه ژغورلې ده.

۴- د پښتو او پښتنو په اړه یې ځینې داسې مهم آثار لیکلي دي چې ساری یې تر اوسه پورې نه دی لیدل شوی.

روسي څاران: څار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله یې د څارانو په نامه یادېږي. (څار) د (تزار) په نامه هم یاد شوی، خو اصلي بڼه یې په روسي ژبه کې (څار) دی.

د هند شرقي کمپنۍ: په هندوستان کې د انگرېزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توگه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د بنکېلاک دغه کمپنۍ په پیل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم راننوتله.

ستراتیژیکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سیمو ته کارول کېږي چې د جغرافیایي موقعیت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعیت ته له جغرافیایي پلوه، ځکه د ستراتیژیک موقعیت سیمه ویل کېږي چې د هندوستان - منځنۍ آسیا او چین ترمنځ پرته ده. دغه سیمه ځکه تل د زبر ځواکونو له گواښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سیمې دوی ته ځانگړی ارزښت هم لاره.

ستره لویه: د روسانو او انگرېزانو ترمنځ زموږ په سیمه کې د سیالی هڅې چې د رقابت اورنیو پراوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم یادېږي. د هغه وخت دوه زبر ځواکه (روس او انګلیس) وو او دلته یې د خپلو گټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لویه پیل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نویو زبر ځواکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سیاسي مفهوم کارول کېږي.

۱- زده‌کوونکي دې یو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ غږ د دې متن یو یو پراگراف ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲- د متن له دقیقې لوستنې او اورېدنې وروسته دې اوس زده‌کوونکي دغو پوښتنو ته بشپړ ځوابونه ورکړي:

- د لویدیزوالو له خوا ختیځ پوهنه او پښتو پوهنه په پیل کې د کومو هدفونو لپاره پیل شوه؟
- ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی یې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختیځ پوهانو کارونه موږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳- د ټولګي ټول زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره ولیکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د یو یو پښتو پوه نوم اخلي او سیاله ډله د دغه پښتو پوه د هېواد نوم ورته وایي. بیا دې سیاله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. ښوونکي به په پای کې بریالی یا زیاته بریالی ډله اعلان کړي.

۴- یو یو شاگرد د ټولګي تختې ته راجګېږي او له دغو لغتونو څخه دې یو یو لیکي:

ناویات، مستشرقین، قرینه، مقایسوي

زده کوونکي دې په خپله خوښه د دغو لغتونو معنا کوي او یو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده کوونکی دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې یو څه خبرې هم پرې وشي.

کورني دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې یو ځل بیا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله یې که نور معلومات هم چېرته لوستي یا اورېدلي وي، ښه تر ښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت ولیکي.

خدای دې نه کا چا ته وازې د آزار خولې
دغه خولې دي په معنا کې د ښامار خولې
د یوې خولې له آزاره ووېرېږه
که په عمر دې دعا کاندې هزار خولې
چې پرې راشي د مظلوم د آه سیلی
کاله خاورو ایرو ډکې د مدار خولې
چې خپېرې د مظلوم د آزار وځوري
د دېوال تر سوږې پوچې کا د کار خولې
(حمید مومند)

الف جانہ خټک

– د څو تنو بڼځینه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

– د کومې بڼځینه شاعرې شعر مویاد دی؟

د پښتو ادب په تاریخي څېړنه کې د نارینه وو تر څنګ د بڼځو ادبي هلې ځلې د هېرولو نه دي. په پښتو ادبیاتو کې هم په ولسي برخه کې د بڼځو ونډه که له نارینه وو زیاته نه وي، په هېڅ ډول کمه نه ده. د دې په څنګ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د بڼځو ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسیکو ادبیاتو او اوسني ادب د ځینو بڼځینه څېرو په اړه په بېلابېلو ټولګیو کې یو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د یوې داسې معاصرې شاعرې په اړه غږېږو چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعرونه یې ډېر په زړه پورې دي. شعرونو ته یې، ځکه ځانګړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولنې اوسنیو بدمرغيو ته هم پکې اشاره شوې ده، د کلونو هغه پنځوانۍ خبرې اوس هم زموږ د ټولنې لپاره ډېرې نوې دي او داسې ښکاري چې زموږ ټولنې د ذهنیت او فکر له پلوه له بده مرغه په نژدې اتیا کالو کې د بڼځو په برخه کې هېڅ پرمختګ نه دی کړی.

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷ م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدي بانډه کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولگي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمگړې پاتې شوې. وروسته يې په شخصي توگه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسټرۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه.

الف جانه خټک د وخت له سياسي او ملي موضوع گانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنگ يا د پاچا خان له خدايي خدمتگار تحريک سره له نظري پلوه ملگري وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره له مينې او محبت څخه ډک دی. د پښتنو د زبون حالۍ او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده گي، له علم نه د دوی بې خبري گني. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومي اواز دی او دا يې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقي هغه لوی معراج ته ورسې چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلي دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له خوب راويښوي او د پرمختگ او ترقي په بهير کې د برابرې برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنگ څرگندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتې پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د گمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

پرېوتې قام له ترقي بويه د برق په رفتار
 د هر سحر په مقابل کې خپل ماښام پورته کړه
 د يو شو کسو ترقي ته ترقي مه گڼه
 که ترقي غواړې د قام هر خاص و عام پورته کړه
 فخر افغان نه مې پيغام د ترقي راوړې
 په دواړو لاسو دا پيغام په احترام پورته کړه
 د جهالت الزام په تا باندي په خای لگېږي
 د خپل تعليم انتظام وکړه دا الزام پورته کړه
 د خپلې ژبې ترقي دې چې هم هېره نه شي
 د انگرېزي په شان معيار د خپل کلام پورته کړه
 نر که دماغ وي ستا د قام بنځې يې زړه وگڼه
 که ترقي دې وي مقصد د دې مقام پورته کړه

په دغه نظم کې چې اوس يې تاسو لولئ، الف جانې خټک د خپلې ټولنې يوې سترې
 نيمگړتيا ته اشاره کړې ده.

دا مې مطلب نه دی چې ظلم د خپل پلار وښاييم زروڼه وريسته د خپلو خویندو په انگار وښاييم
 زړه مې دا غواړي چې رانده سماج ته لار وښاييم د رواجي پردې نقصونه تار په تار وښاييم

خدایه د ژبې طاقت د زړه طاقت راکړې

که په غلطه لاره ځم ته هدايت راکړې

صافې اوبه تازه هوا ده د هر چا د پاره نه چې يوازې پيدا کړي خدای دي ستا د پاره
 دواړه څيزونه دي وړيا شاه و گدا د پاره تا پابندي پرې لگولې ده زما د پاره

ته درحمن په خزانو دومره بخیل ولې یې؟
مخ اړوونکی له قرآن، تورات، انجیل ولې یې؟
لاړ شه په جیل کې ته د سپښن د قاتلانو هغه طوق هغه بېړۍ وگوره
کورکې د خپلې ښځې حال یوگړۍ وگوره تنگ نغری، شلېدلی کټ ماته پېړۍ وگوره
وايه ستا ښځې هم د قتل ارتکاب کړې دی
یا دې ځان خپل په مجرمانو کې حساب کړې دی
داسې پرده د زنانه زنانه پن زیاتوي خوشې تعداد د تیار خورو په وطن زیاتوي
ستا او زما په شان بیمار لونه زامن زیاتوي ضعف د بدن زیاتوي وپره د دښمن زیاتوي
نن د بیکارو خلکو ځای په مخ د مزکې نشته
دې بجلی گر ته ضرورت د اور بلکې نشته
یاد لره ستا یو وزر مات دی الوتلی نه شې پښه دې ده گوډه د ترقی په بام ختلی نه شې
قافلې لاړې وریسې ته رسېدلی نه شې شرم اخیستی یې په ځای پاتې کېدلی نه شې
په سمه لاره کې ولاړ حیران پښېمان ولې یې؟
ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس گربان ولې یې؟
ته د مذهب په نوم په ماڅومره ظلمونه کوې ته یې مذهب بولې زما په خیال کفرونه کوې
خدای او رسول باندي د غیر اعتراضونه کوې دین د اسلام بدنناموې ټول رواجونه کوې
راشه چې زه درته د خپل دین حقیقت وښایم
هسې د خولې خبرې نه حدیث آیت وښایم
خلاص کړه قرآن او د قرآن سوره نور وگوره ته د عالم حکیم کلام په حکمت پور وگوره
سرسري مه گوره په عقل په شعور وگوره پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وگوره
ستا په عمل کې له آیت نه تجاوز ولې دی؟
د خدای رسول پر ځای دا ستا حکم نافذ ولې دی؟

د متن لنډيز:

زموږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توگه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارینه وو زیاته نه وي، لږه هم نه ده. د دې په څنگ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم موږ یو شمېر نوميالی لیکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټک یوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهات کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي-اصلاحي حرکت (خدایي خدمتگار) ملگرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعلیم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه یې دغه شعر د زیات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکیب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اورېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتني ټولني د نجونو او ښځو د ژوند هنداره نیسي او ورته وایي چې اوس نو ته انصاف وکړه او د دغو نارواوو، نادودو او ظلمونو ځواب ووايه. موږ ټولو ته د دې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

څرگندونه

وښایم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره یې اصلي بڼه (وښایم) لیکل کېږي، خو دلته د الف جانې خټک په دې نظم کې د شعري اړتیاوو له مخې (وښایم) راغلی دی.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې د مېرمن الف جانې خټک د دغه نظم (ترکیب بند) یو یو بند په وار سره لولي او د بل کتار یو یو تن زده کوونکی دې په وار سره د دغه بند په اړه دوه دقیقې خبرې کوي.

۲- ټول زده‌کونکي دې پر پنځو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې له دغو موضوع گانو يوه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دې خبرې پرې وکړي. هره ډله دې خپل استازی وټاکي او بيا دې پر خپله موضوع ټولگيوالو ته معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د بنځو ونډه
- په زده‌کړو کې د بنځو او نارينه وو برابره ونډه
- خدايي خدمتگار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د بنځو په اړه ناوړه دودونه کوم کوم دي؟
- الف جانه خټک څه ډول شاعره ده؟

۳- يو يو تن زده‌کونکي دې د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه يو، يو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د بنځو له ژوند سره اړه لري: ترقي يافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هديره، ونډه.

کورني دنده

زده‌کونکي دې د خپلو سترگو د ليدلو حالاتو يا په خپل کلي - کور کې د اورېدو له مخې پر نجونو او بنځو د ظلمونو او نادودو يوه يوه کيسه ډوله ليکنه وکړي.

بڼه سړی د چا په بدو نظر نه کا
 که څوک بد ورسره کاندې دی به بڼه کا
 په بـارداره ونه تل ورېـري کـاڼي
 ورته گوره چې بـارداره ونه څه کا
 په کينه په حسد هېڅ د چا ونه شي
 هر سړی چې حسد کاندې ځان اوبه کا
 ((خوشحال خان خټک))

کیسه او ژوند

– کومې کومې کیسې مو لوستي دي؟

– آیا کومه ولسي یا فولکلوري کیسه مو زده ده؟

– له کیسو سره مو ولې مینه ده؟

خامخا به مو ځینې کیسې لوستي یا اورېدلې وي. بنیایي په کور کې مو له نیا، نیکه

یا مور و پلار څخه کیسې اورېدلې وي. د کلي له کومې بودۍ- بنځې یا بودا څخه به

مو هم کیسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولګیو کې ځینې کیسې لوستي او د

کیسو په اړه مو ځینې معلومات ترلاسه کړي دي.

په دې لوست کې هم د کیسو په اړه خبرې لرو. دا چې کیسې له ژوند سره څه

اړه لري؟ یا دا چې کیسې څنګه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې

دي؟

د کيسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کيسه ژوند دی او ژوند کيسه. د دې خبرې معنا دا ده چې کيسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقيقت کې د ژوند د کيسې جريان او تسلسل دی. د دې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بيان او يا د ژوند د پېښو کټ مټ ليکل، دا نو کيسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو يو داسې پرله پسې تسلسل دی چې د کيسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخابېږي.

د ژوند د عادي جريان او کيسې په اړه يو ليکوال وايي.

ژوند بنيادي بې نظمه، بې ترتيبه او کله هم بنيادي بې هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعيتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شيان لکه هماعسې چې دي، تقليد شي، بنيادي هېڅ ډول ټولنيز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ويلاي چې کيسه د ژوند ټکي پر ټکي تقليد دی، بلکې کيسه بايد د ژوند داسې تقليد وي چې د کيسه ليکونکي فکر او عاطفه ورسره ملگري شوې وي او يو بل ډول بدلون يې پيدا کړي وي.

کيسه د ژوند يوه هنرمندانه طرحه ده. د کيسې تاريخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاريخ. کيسه له انساني ژوند سره په يوه موازي کرښه کې روانه ده او همداسې به روانه وي. هلته چې انسان و، کيسه هم وه، هلته چې ژوند و، کيسه هم وه. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولی او کيسې هم په خلا کې نه شي ايجادېدلی.

لرغوني انسانان چې د طبيعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل يې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسبري پيدا کړي. زياتې هيلې او غوښتنې يې لرلې. غوښتل يې چې والوخي، لرې او ناپېژندل شوې سيمې او ځمکې وگوري، د غرونو څوکو ته وختلی شي او د سيندونو تل ته ځانونه ورسوي، څرنگه چې د دغو کارونو له سرته رسولو څخه بې وسه وو، خيال ته يې پناه ورله. داسې افسانې يې جوړولې چې وکولی شي خپلې دغه ډول هيلې پکې تسکين کړي.

په لومړي سر کې افسانې سختې خيالي او له عجايبو ډکې وې. بناپېړيو او ديوانو ته يې پناه ورله، خو انسانانو ورو ورو په کيسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکیه وکړه.

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هر یو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې که له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کیسو تاریخي سیر ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کیسو څنگه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشري د وگړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشري څرک لگېدلی دی، هلته د افسانې څرک هم لگېدلی دی. مور د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور څخه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و، ځکه خو مور ویلی شو چې له تاریخ څخه په مخکې دوره کې هم افسانې له ډولونو څخه په یو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له ډولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنگونه د لرغونو کیسو جوړوونکي، ویونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې مور وکولی شو، لومړنۍ افسانې او کیسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کیسو د تاریخ پر پاڼو هم گردونه وراچولي دي. خیال بخاري په دې اړه وايي:

انسانې ژوند ډېر زوړ دی. د دې په مقابله کې د لیک لوست چل بني آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کیسې له انساني ژوند سره سمې راروانې دي او په هر ملک او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو څوک د کیسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو څو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تیاره ومومي او د تاریخ پاڼې به ورته بالکل سپینې ښکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زړو نه زوړ یادداشت د مصر، هند او یونان دی.

د مصر کیسې له میلاده مخکې نژدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کیسې زیاتره د جادو او ټوټکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیپ (لقمان حکیم) کیسې

ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کيسې هم د زيات شهرت لرونکې دي.

د کيسو په تاريخي بهير کې د زمانې په تېرېدو سره د ښو او محتوا (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبياتو او ادبي روايتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کيسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې ويل شوې او يا ليکل شوې دي، د نن له کيسو سره څرگند توپيرونه لري.

په پښتو ژبه کې کيسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتني ټولنه کې په کليو، بانډو، کورونو، ډېرو او حجرو کې له کيسو سره د عام ولس مينه دا څرگندوي چې زموږ په ټولنه کې له کيسو سره مينه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاريخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کيسې او نکل يا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د يوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د څېړونکو ترمنځ هم پکې اختلاف ليدل کېږي. کله چې موږ د افسانې نوم اخلو، نو بايد دې ټکي ته پام وکړو چې افسانې اوس يو خاص مفهوم پيدا کړی دی. په افسانه کې هر څه په خيالي پېښو او څېرو او شيانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چنداني اهميت نه لري. له يو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنگ څو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنگ ميدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولی شي د وينو رودونه وبهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له يو سر څخه بل سر ته په يوه گړۍ کې ورسوي.

افسانه يوازې د خيالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي، خو نکل بيا داسې نه دی. نکل ته پښتو ولسي کيسې يا پښتو ملي کيسې هم وايو. د افسانو او داستان دواړو ځانگړنې لري. له افسانې سره يې توپير دا دی چې نکل تر ډېره ځايه پورې د چاپېريال او ټولني له مسايلو سره اړخ لگوي او له داستان يا کيسې سره يې توپير دا دی چې هغه د چاپېريال مسايلو، قهرمانان او زمان يا مکان په يو څه مجرده بڼه راوړي.

د دې خبرې معنا دا ده چې نکل ولسي بڼه لري، مور ورتنه ولسي کيسې هم وايو او مجردې مو ځکه وگڼلې چې کله کله د زمان، مکان، قهرمان او کرکټر، ټولنې او چاپېريال ترمنځ منطقي اړيکې نه ليدل کېږي او يا کمې ليدل کېږي.

داستان او کيسې سره ورتنه مفاهيم دي. دلته ټولنه او يا کرکټرونه په هر اړخيزه توگه تشریح کېږي. داستان ليکونکي خپل اتلان له ټولنې څخه ټاکي، په ټولنه کې ژوند پرې کوي او د ټولنې تودې سرې پرې گوري او هرې لورې ژورې ته چې مخامخ کېږي، د يو عادي انسان په توگه ورسره لاس او پنجه نرموي، يا په ډېره لږه (او ممکنه) فوق العاده گۍ ورسره چلند کوي.

کيسې د ټولنيز ژوند منعکسونکې او څرگندوونکې هندارې دي او مور کولی شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټيز مسايل په کيسو کې ولټوو.

د متن لنډيز:

کيسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقيقت کې لکه کيسه داسې ده. د کيسې تاريخ دومره زوړ دی، لکه: د ژوند تاريخ. کيسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کرښه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرک شته دی، کيسه هم شته. په پښتو ژبه کې هم کيسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له کيسو سره د پښتنو په کليو، بانډو، جونگرو، ډېرو او حجرو کې مينه، د ډېرې پخوانۍ لهواتيا څرگندونه کوي. افسانې زياتره په خيالي پېښو، خيالي څېرو او خيالي څېزونو پورې تړلې وي. نکل ته مور پښتو ولسي کيسې يا ملي کيسې هم وايو. د خپلې ټولنې او چاپېريال پېښې را اخلي، خو کله کله يې رنگ افسانوي کېږي. په داستان يا کيسه کې ټولنه او کرکټرونه په هر اړخيزه توگه تشریح کېږي، اتلان له ټولنې څخه ټاکل کېږي. کيسې د ټولنيز ژوند منعکسونکې هندارې دي.

عاطفه: په ادبياتو کې او په تېره بيا په کيسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عظوفت)) ((عاطفي بيان)) ((عاطفي چلند)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. مور کولی شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مينه، محبت، احساس، مهرباني او نور... څرنگه چې دا په ارواپوهنې پورې اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز يا غبرگون دی چې له بهرنيو څيزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي، لکه: محبت، شوق، کينه، قهر او نور...

له تاريخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې ليک يا خط نه و ايجاد شوی. په تاريخي څېړنو کې د دغې دورې څېړل، ځکه ډېر اهميت لري او ستونزمن کار دی چې ليکلي اسناد يې نشته. د لرغونپوهنې په څېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ځانگړتياوو څرگندونه کېږي.

خيال بخاري: ارواښاد خيال بخاري د پښتو تکړه ليکوال و. د پېښور د پښتو اکيډمۍ له نوميايو څېړونکو څخه و. د ژبنيو او گرامري څېړنو په برخه کې يې ډېر کار کړی او يو شمېر لرغونو او ادبي متنونو په اړه يې هم څېړنې کړې دي.

۱- بېلابېل زده‌کوونکي دې له دې لوست څخه په گټه د کيسې او ژوند د اړيکې په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي.

۲- د دغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده‌کوونکي خبرې وکړي.

- له کيسو سره د خلکو مينه څکه زياته ده چې ...
- د پخوانيو او اوسنيو کيسو يو څو توپيرونه ...
- په کيسو کې (عاطفي بيان) څه ډول دی؟

۳- زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

الف: آیا کيسه د ژوند تقليد دی؟ که نه، نو له ژوند سره يې څه اړيکه ده؟

ب: د کومو هېوادونو يا تمدنونو لرغونې کيسې ډېرې مشهورې دي؟

ج: د افسانې، نکل او داستان يا کيسې توپيرونه کوم کوم دي؟

۴- په ټولگي کې دې دوه تنه زده‌کوونکي په خپله خوښه يوه يوه کيسه او يا حکايت په لنډيز سره واوروي چې يا يې چېرته لوستی يا يې له چا اورېدلې وي. يو يو تن زده‌کوونکی دې د دغې کيسې د ټولنيز ارزښت يا له ژوند سره د دې کيسې په اړه لنډې لنډې څرگندونې وکړي.

هر زده‌کوونکی دې يوه يوه کيسه له خپله ځانه په کتابچه کې وليکي. کيسه يې بايد دغه شرايط ولري:

۱- کيسه بايد له خپل ځانه وليکي.

۲- د يوې داسې پېښې په اړه يا د يو داسې چا په اړه دې يې وليکي چې د هغه په اړه

ښه معلومات ولري.

۳- پېښه يا هغه شخص يا کړکټر د کيسه ليکنې ارزښت ولري.

۴- کېدای شي دا پېښه يې خپله ليدلې وي، که هېڅ داسې پېښه يې نه وه ليدلې، بيا دې يې د داسې يو چا يا پېښې په اړه وليکي چې له چا يې اورېدلي وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

يادونه:

کيسې به په پرله پسې توگه په ټولگي کې اورول کېږي او درې غوره کيسې به ترې انتخابېږي او دغه درې کيسې به د ښو کيسو په توگه د ټولو له خوا ستايل کېږي او بيا به د لېسې په ديوالي جریده او يا چاپي جریده او مجله کې چاپېږي.

تورته ځمه سپين ته ځمه زېرته ځمه
د جانان د کور پوښتنه ترې کومه
هر يو ماته در د خپلې ليلې ښايي
اوس په منځه لار کې ناست کرم رېبمه

دا د ژوند کړې وړې او اوږدې لارې
چې په هر قدم کې ډېرې خطرې دي
خو چې مخامخ د پت، مينې منزل وي
نوله ټولو شېرنيونه خوږې دي
اجمل خټک

شفيق

او پښتو لنډه كيسه

– د پښتو د کومو لیکوالو لنډې کيسې مو لوستي دي؟
 – په پښتو ژبه مو د لنډو کيسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او يا يې نومونه پېژنئ؟
 د پښتو د اوسني يا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسی شفيق نوم اورېدلی دی. شفيق د پښتو کيسه ليکنې په لړ کې هم د يادونې کار کړی دی او د دې په څنگ کې چې شاعري يې کړې ده، په زړه پورې لنډې کيسې يې هم ليکلې دي.
 د تېرو ټولگيو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کيسې پر تاريخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پياوړي ليکوال (محمد موسی شفيق) د لنډو کيسو په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

د دېرشمو هجري شمسي کلونو په بهير کې (د شلمې پېړۍ په درېمه لسيزه کې) په هېواد کې څو داسې ليکوال راميدان ته شول چې د پښتو لنډې کيسې په برخه کې يې يو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې يو شمېر يې د نړۍ له داستاني ادب سره زيات او يو څه يې تر يو حده آشنا وو. دوی د پښتو کيسه ليکنې په برخه کې نوي گامونه اوچت کړل.

محمد موسی شفيق په همدغه ډله ليکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم يا زياتې لنډې کيسې ونه ليکلې او يا يې مور ته ټولې لنډې کيسې راونه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توگه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفيق د لنډو کيسو يوه ټولگه د ((عقربان)) په نوم په ۱۳۴۶ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په دري ژبه د هغه يوه لنډه کيسه د ((عقربان)) تر سرليک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کيسې خپرې شوې دي: ((هفته کودک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تمې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کيسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې ليکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کيسه د خپل يون په ډېرو لومړنيو پړاوونو کې وه. شفيق او د دغه وخت يو شمېر نورو ليکوالو د پښتو لنډې کيسې د بهير يون ته نوې ولولې ورکړې. د شفيق دغه کيسې په داسې وخت کې ليکل شوي چې نوموړي په مصر او بيا وروسته په امريکا کې زده کړې ترسره کړې. د نړۍ بېلابېلې برخې يې وليدې. له عربي او انگليسي ادبياتو سره آشنا شو او دغه اشنایي به هم د هغه د آثارو په پياوړتيا کې لاس لرلی وي. د محمد موسی شفيق د دغو لنډو کيسو د ځانگړتياوو په اړه بايد دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱- د هغه وخت د ډېرو پښتو ليکوالو په تناسب او پرتله، د شفيق د کيسو نشر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د يو شمېر کيسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او مطبوعاتي نشر اغېز پرې نشته چې د ژباړل شوي نشر گومان دې پرې وشي.

۲- طنز، د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده. د طنز مالګه د هغه په ټولو کیسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالګه د هغه کیسو ته لا په زړه پورې بڼه ورکړې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په نوم د هغه د کیسې ځینو برخو ته په دې اړه پاملرنه کوو: ((دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آینه وېرې اخیستی و چې ناڅاپه ورنه د هوسۍ ترور پوښتنه وکړه:

– ډاکټر صاحب! ستا معاینه خانه چېرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب ځان ځواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واره پوښتنې وکړې: – د ورځې څو مریضان درته راځي؟ یعنې د ورځې ګټه دې څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکریې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شول چې د هوسۍ د ترور له یوې وقفې نه استفاده وکړي او ووايي:

– صاحب وېښۍ زه د طب ډاکټر نه یم.

– ماته خو ټولو ویلي وو چې ته ډاکټر یې!

– ډاکټر یم، مگر د طب نه.

– یعنې اشنایان دې درته هسې په ټوکو ډاکټر وایي؟

– نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

– نو څنگه ډاکټر یې چې معاینه خانه دې نشته او د ډاکټرۍ شهادتنامه لرې؟

– زه د ادبیاتو ډاکټر یم.

– یعنې چې څوک په ادبیاتو باندې پوهېږي او زموږ د دې سندرغاړي غوندې ښه ښه

شعرونه یې یاد وي، یوازې د هغوی ډاکټري کوي او د بل چا نه؟

– نه صاحب، زه په ادبیاتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

دلته هوسۍ مداخله وکړه او خپلې ترور ته یې د ادبیاتو د ډاکټرۍ د امکان په اړه توضیحات

ورکړل او ورته یې وویل: په نوره دنیا کې د نورو شیانو ډاکټران هم شته.

د هوسۍ ترور هماغسې په تعجب کې وه، غټه جټکه يې خوړلې وه، مگر له ډاکټر نه يې بيا هم پوښتنه وکړه:

– ښه څو کاله سبق دې ويلی دی؟

– تقريباً شل کاله.

– څو کاله په يورپ کې وې؟

– اته کاله.

– اوس دلته څه منصب لرې؟

– استاد يم.

– استاد يعنې معلم يې؟

– هو!

د هوسۍ ترور په يو داسې عصباني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پټول يې گران کار و...))

دا كيسه په همدې توگه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوړه کړو وړو انځورگري پکې د خدا او ټوکو په بڼه شوې ده. په حقيقت کې د ښاري ټولني کمزورۍ او نيمگړتياوې په ژوره توگه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالگې سره يوځای او په زړه پورې کوي.

۳- په دغو لنډو کيسو کې د هغه وخت د افغاني ټولني د ژوند د ځينو حالاتو دقيقه څېړنه شوې ده. پر ډېرو اړخونو يې انتقاد شوی دی او دغه برخې د وعظ او نصيحت يا وچ اجتماعي انتقاد په توگه نه دي راغلي، د داستاني بياني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کيسه کې يې د يو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعليم يافته وو (لوستو کسانو) پر ذهن د پرديتوب زياته غلبه او اغېز ډېر بڼه تصوير کړی دی:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه اوس زيات و کم درې مياشتې تېرې شوې دي. چې په يورپ کې و نو د خپلو وروستيو پنځو کلونو په استوگنه کې ورته دا ضرورت ډېر زيات محسوس شوی و چې بايد د خپل هېواد له ثقافت څخه پوره خبر وي. ده هلته وليدل

چې په خلکو دې خبرې چندان تاثیر نه کاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره کې څه ویلی شول، یا به یې ورته د یورپ د فلاسفه وو نومونه صحیح تلفظ کولی شول او د هغوی په اړه به یې ورته صحیح معلومات ورکولی شول. دا خبرې هغوی ته له ده څخه ښې یادې وې. هغوی غوښتل چې د ده د وطن د تاریخ، جغرافیې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په اړه، د خپلو معلوماتو خزانه زیاته کړي. هغوی د لامارتین له قصیدو څخه پوره خبر وو، مگر د جامي او خوشحال خان په اړه یې دومره څه نه وو اورېدلي چې تنده یې پرې ماته شي.

هلمته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاگرد) په دې پېښمانه شو چې ولې یې د پښتو او دینیاتو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و ایښی چې د غرب د فلسفې ښوونکي مستر او پروفیسور ته یې ایښود. د ډاکټر صاحب ښه په یاد دي، یوه ورځ یې له خپلو همزولو او ملگرو سره په پوهنځي کې خبرې کولې او خبره په وارداتو او صادراتو راغله. ده د انگلستان صادرات او واردات چټک وښودل، مگر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او پخ راغی او چې بحث په ښارونو شو، نو د یورپ مشهور بندرونه او ښارونه یې په یوه سا حساب کړل، مگر د خپل ملک ورته فقط یو څو مشهور مشهور معلوم وو او نور یې څه ونشو ویلی. د دې نیمگړتیاوو د پوره کولو لپاره ډاکټر صاحب د یورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او گویا د لاس غوټه یې په خوله ایله کوله...

دا زموږ د یو شمېر روښانفکرو او تعلیم کړو ځوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې ښایي په هغه وخت کې به ورته له شفیق پرته ډېر لږ کسان متوجه وو.

۴- کوم بل ټکی چې د شفیق په کیسو کې خپل ځان ښکاره کوي، هغه د کیسو توصیفي اړخ دی. هغه د خپلو کیسو څېرې (کرکټرونه)، پېښې، فضا او چاپېریال په ډېره ښه توگه توصیفوي. د توصیف له پلوه دغه کیسې خاص ارزښت لري.

د یوې نمونې لپاره ((دمې کاروان)) په نوم د کیسې یوې برخې ته پام را اړوو:
 ((د یوې وړې کوټنې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوټې

دریمه برخه یې نیولې ده. نمر پرېواته او قطبي خواوو ته یې د دیواله پورې یو شو داسې سرې چوکۍ پرتې دي چې د خرمنې پوښ او د نرو لرگو بازوگان لري. د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې د خرمنو لاندې اوچته ښکاره کېږي.

د مېز پر سر باندې د بانجانې وړیو یوه شایله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه یو دیوات، یو قلم، یو جاذب، یو ټېلفون او یوه جنتري پرته ده. د میز شاته په یوه پراخه بازوډاره چوکۍ باندې یو زور سرې ناست دی چې یوه عمودي شان خندا یې په بیرو شونډو باندې لکه د کاني د کرښې ښکل ده. د سرې پر سر توره پگړۍ ده چې د یوې تورې بخملي خولۍ نه ښویه تاوه شوې اود تندي د منځ په برابر یې د گلاب د یو دوه ورځني غوړېدلي گل هومره شمله پرېښې ده. د زاړه سرې په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د گونجی گونجی ورمېر په غاړه له ورايه ښکاري...))

داسې انځوریز نثر د ارواښاد محمد موسی شفیق د لنډو کیسو نثر ته ځانگړې ښکلا ورکوي.

۵- د شفیق د کیسو بله ځانگړنه دا ده چې د کیسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرگندولو ته یې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کیسې هم ژورې کړې دي او هم یې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او څېرو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پیدا کوي.

د شفیق کیسې او د هغه د کیسو موضوعات زموږ د لنډې کیسې د تاریخي بهیر یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفیق د پښتو لنډې کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی. هغه نه یوازې داسې لیکوال دی چې زموږ د کیسه لیکنې د تاریخ په لومړنیو کسانو کې راځي، بلکې یو داسې لیکونکی دی چې پښتو کیسه یې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

د متن لنډيز:

محمد موسی شفیق د پښتو لنډې کیسې یوه مخکښه څېره ده. د (عقربان) په نوم د لنډو کیسو یوه ټولگه یې خپره شوې ده. په دغه داستاني ټولگه کې راغلې کیسې د کیسه لیکنې د هنري معیارونو له مخې په ټول پوره کیسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کیسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني ځولې کې رانغاړي. د موسی شفیق د لنډو کیسو په ځانگړتیاوو کې دغو ځانگړنو ته تم کېدای شو:

- ۱- په زړه پورې داستاني نثر. ۲- د طنز او خندا په بڼه د ژورو موضوع گانو ځایول.
- ۳- د افغاني ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ۴- کیسې یې دقیق داستاني تصویرونه جوړوي. ۵- د کیسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرگندونه.

محمد موسی شفیق: د افغانستان نوميالی عالم، لیکوال، سیاستوال، سیاستپوه او شاعر و. د ننگرهار د کامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلی دی. له لومړنيو او ثانوي زده کړو وروسته یې په شرعياتو، حقوقو او سياسي علومو کې په مصر او امریکا کې د ماسټرۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په بېلابېلو لوړو څوکیو یې کار وکړ او د معین، سفیر، وزیر او صدر اعظم دندې یې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ. ش. کال د ثور په کودتا کې شهید کړای شو.

دغه آثار یې چاپ شوي دي:

- ۱- پیغام (د شعرونو ټولگه).
- ۲- عقربان (د لنډو کیسو ټولگه).
- ۳- د ننگرهار شاعران.

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسیکو ادبیاتو نومیالی څېره ده. بشپړ نوم یې نورالدین عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران یې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې یې د شعرونو پر دیوان سربېره بهارستان زیات شهرت لري.

رواني حالات: په کیسه لیکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په یو خاص موقعیت او چاپېریال کې د یو کرکټر د ځانگړي رواني او روحیاتي حالت څرگندونه په ادبي – داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

فعالیتونه

- ۱- هر زده‌کونکی دې د دې لوست یو یو پراگراف په لور غږ ولولي.
- ۲- زده‌کونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:
 - په پښتو لنډه کیسه کې محمد موسی شفیق د کوم دریخ او مقام لرونکی دی؟
 - په عبقریان نومي کتاب کې د شفیق څومره کیسې راغلي دي؟
 - له محمد موسی شفیق پرته مو د کومو لیکوالو لنډې کیسې لوستي دي؟ د لیکوال نوم او د کیسو نومونه یې واخلئ.
- ۳- یو یو زده‌کونکی دې د شفیق د لنډو کیسو یوه یوه ځانگړنه تشریح کړي، پنځه تنه زده‌کونکي به پنځه ځانگړنې ووايي، که کومه برخه ترې پاتې شوې وه، بل زده‌کونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به یې ووايي.

۴- محمد موسی شفیق د دې په څنگ کې چې نومیالی شاعر او لیکوال و، دغه لورې دندې یې هم ترسره کړې: (سم ځواب په نښه کړئ):

- الف: د افغانستان سفير، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.
- ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.
- ج: صدر اعظم، سفير او بیا د مالیې وزیر و.

۵- موسی شفیق د دغو کتابونو لیکوال دی: (یو ځواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

- الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننگرهار شاعران.
- ب: پیغام، عبقریان، د ننگرهار شاعران.
- ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.
- د: د ننگرهار شاعران، عبقریان، د زړه خواله، شرنګ.

۶- گرامري برخه:

جمله څه ته وایي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وایي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

- الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:
- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.
- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.
- د یوې وړې کوټې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

- د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د گونجې گونجې ورمپړ په غاړه له ورايه ښکاري.

- شفيق د پښتو کيسې له مخکښو ليکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سيخونو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

کورنی دنده

دغه ټول لوست يو ځل بيا ولولئ او د محمد موسی شفيق او د هغه د کيسو په هکله يوه مقاله وليکئ چې له يوه مخه کمه نه وي.

د موسی شفيق دوه څلوريزې:

پاکې کړې لارې د خپل قوم خادمانو لره
د وفا لاس ورکړې د صدق خاوندانو لره
د نوي عصر نيرنگونو بل افسون راوړی
سترگې په بريد پرانيستې ښايي افغانانو لره

که دا يو چې په همدې شانې اوسېږو
نو په مړو او معدومو به شمېرېږو
راځئ هلې چې لاسونه سره ورکړو
گوندي دا سيلاب چې راغی لاهو کېږو

د رڼو اوبو ونه

– تاسو تر اوسه څومره لنډې كيسې لوستي دي؟
– د پښتو د لنډو كيسو كوم كوم ليكوال او د كيسو كومې كومې ټولگې پېژنئ؟
– د لنډو كيسو كوم بهرنی ليكوال هم پېژنئ؟
په دې لوست كې تاسو ته داسې يوه ليكنه وړاندې كوو چې د اوبو د ارمان او په حقيقت كې د ژوند د ارمانونو يوه هنداره ده. دغه كيسه د هندوستان نامتو كيسه ليكونكي كرشن چندر ليكلې او قلندر مومند لنډه او پښتو كړې ده. لا نوره لنډه بڼه يې اوس ولولئ.

زموږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خاته طرف غرونه خو بالکل سور اړ دي او پکې د مالگې درنگ دی. لويديز طرف ته د غرونو پرمخ د کيکر او پلوڅې ونې دي. د دې غرونو کاني تک تور دي، خو د دې تورو کاپو ترمنځه د خوږو اوبو دوه ښکلې چينې دي او د دې دواړو غرونو ترمنځه زموږ کلی دی.

زموږ د کلي اوبه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی يم، نو اسمان مې تل له گرمۍ نه لوغړن ليدلی دی. زموږ د کلي د کورونو او خواوښا د ځمکې رنگ بالکل خړ دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنگ هم خړ نه چې لا تور بخن دی. همدغه شان رنگ زموږ د کلي د مزدورانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وړوکتوب نه زما يادداشت هاپو له اوبو نه شروع کېږي. د اوبو درد، د اوبو موسکا، د اوبو موندل، د اوبو ورکېدل، غرض دا چې زما سينه د اوبو د فراق له تمهيد او د وصال له تاثير نه ډکه ده.

زما ښه يادېږي چې زه وړوکی وم، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوږ ته کوزېدم. ادې به مې چې نمري ووينځل، نو ما به د وچولو لپاره د خوږ پر غاړه غوړول. په خوږ کې لږې لږې اوبه وې، مړې مړې اوبه يې وې، سپينې سپينې ورو ورو روانې وې، بس لکه زموږ د گاونډي پاينده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوږو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالگې درنگ کې نوکري کوي.

زما ياد دي چې دا خوږ به د کال شپږ مياشتې وچ و، چې د چيتر مياشت به په تېرېدو شوه، نو خوږ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ويساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بيا به د ده په تل کې يا تش شنه شنه کاني پاتې شول يا نرمه نرمه خټه. چې سړی به پرې گرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د وړېښمو په غاليچو قدم ږدې. يو څو ورځې پس به د خوږ دا خټه هم وچه شوه او په مخ به يې تش د درزونو او گونځو يو جال شان پاتې شو. ما ته ښه ياد دي چې ما په وړومبي ځل د دې خوږ وچوبی ليدلی و، نو په هغه شپه مې له غمه سترگه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کيسې وويلې، خو د ادې په غږ کې ماته ټوله شپه د خوږ په کاپو د اوبو ورو ورو ښوېدل، د کاپو منځ کې تېرېدل او په څنگ تېرېدل وړاندې

وراندې کېدل، لکه چې کله کله به بانو له غوسې نه د کوچې د گوت پير نه په تېزۍ تاوه شوه،

اوس دا اوبه وچې وي. ما ته چې دا خبرې رايادې شوې نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

— ادې! دا زموږ خوږ چيرته لار؟

— ځمکه کې ننوتو بچي!

— ولې ځمکه کې ننوتو؟

— د لمر د وېرې.

— ادې دا خوږ له نمر نه ولې يرېرې؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!

— لمر يو نه دی، ښه بچي! لمرونه دوه دي، يو د ژمي لمر وي، بل د اوږي لمر. د ژمي

لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اوږي لمر ډېر تېز او غوسه ناک وي، بچي. دا دواړه وار په وار

زموږ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زموږ خوږ ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوږي ظالم

لمر راشي، نو زموږ له خوږ نه ورو ورو جامې وکښل شروع کړي...

ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

— ادې! دا د درنگ اوبه ولې تروې دي؟

— بچي دا لا بله کيسه ده.

— نو ووايه کنه ماته.

— نه بچي اوس ويده شه، ناوخته دی.

— نه نه، ماته ووايه کنه ژاړم.

— ښه ښه نيکه! وایم پې درته، خو چغې مه وهه.

— ښه

— ښه نو، دا درنگ دی کنه، دا په پخوا زمانه کې ښاپېری وه او دغه د خوږو اوبو د چينو

غر اول ديو و، دا ښاپېری د دې ديو ښځه وه.

— نو بيا!

— نو بيا يو ځل د ديوانو جنگ شو او د دې ښځې خاوند هم پکې لار برتي شو او ښځه

ترې پاتې شوه، ده ورته ويلي وو چې تر خو زه نه يم راغلي، ته کور ناسته اوسه چېرته څه راځه مه. دې بنځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند يې راغی. آخريوه ورځ يو سپين ديو راغی او په دې مين شو. سپين ديو ورته ډېر درواغ مرواغ وويل چې ستا خاوند د ديوانو جنگ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بيا يوه ورځ هغه بودا ديو راغی او چې دوی دواړه يې وليدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه يې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاني شوي دي. د هغه مخامخ غر اوبه ځکه خوږې وي چې هغه خپلې بنځې سره د رښتياوو مينه کوله او د دې بل غر دا اوبه ځکه تروې دي چې دا د هغې بنځې اوبنکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا اوبنکې وچې شي نو مالگه ترې جوړه شي.

کيسی ختمه شوه او زه ویده شوم، ما به په خوب کې هغه درنگ لیده چې پلار مې پکې مزدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته ډوډۍ وړله، نو پلار به مې د مالگين تالاو پر غاړه ناست اکثر دا ويل:

- يره! دلته گوره څومره اوبه دي، خو بيا هم چرته اوبه نشته. زړه مې وايي چې چرته د خوږو اوبو تالاو ولټوم او پکې بڼې غوږې ووهم چې دا ټوله مالگه مې له وجود نه لرې شي.

- اوبه... اوبه!!

خلکو اوبو پسې فرياد کاوه، خو اوبه نه وې او که وې هم نو يا به په پورې غاړه غر کې وې او يا په خوږ کې، خو دا خوږ هم شپږ مياشتې وچ و او بيا يوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلميتوب واقعته ده. زموږ له کلي نه ډېر لرې هغه د زرگونو جريبو جاگير خاوند اکبر علي زموږ د کليوالو د خوښې خلاف د خوږ مخه بدله کړه، خپل پټي يې پرې خړوب کړل او زموږ او د خواوشا نور کلي يې تنډې ته پرېښودل. د کلي خلک داسې اوتر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوږ مړ شو او د هغه اوبه هم او موږ تربته شو. زما بڼه په ياد دي چې د کلي خلکو سرکار کې په اکبر علي عريضي وکړې،

خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالګې ټيکه هم د هغه وه، نو نتیجه یې دا شوه چې د کلو خلکو خوږ خو رایيا نه کړو، خو د مالګې مزدوری یې بایلودې.

زه چې وړوکی وم نو په دغه مخامخ غره کې ایګي یوه چینه وه، خو لږ چې لوی شوم، دغلته یوه بله چینه هم وخوټکېده. دا هم یوه په زړه پورې کیسه لري چې زما پلار د کلي د خلکو په ټینګار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله یې بله چینه پیدا کړه نو د خلکو د ګډاګانو او سندرو یو شور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، ما بنام به ستړی ستومانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به خړیکه وهله نو زه به په درنګ ورننوتی وم. له څو شپو راسې مې بانو نه وه لیدلې. یوه ورځ ما بنام چې له کار نه را تللم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته یې وویل:

– نن راشه بڼه، کار مې دی درسره.

– زه ډېر ستړی یم نشم درتلی.

– نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه بڼه.

او چې زه له پيشنمي نه مخکې چینې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټینګ نه کړای شو.

– څه چل دی آخر، وایه کنه!

– زه درنه روانه یم!

– زما زړه درز پرېوتو. ما ویل که چینه وچه شوه، زما مری خپه شوې وه. ما په سخته

ووویل:

– چرته؟

– زما واده دی.

زه بې اختیاره شوم:

– ستا واده؟

– هو! ما د تره زوی ته ودوي. هغه له کالام نه راغلی دی. کوهاب کې دی، صوبه دار

دی. هغې دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سوچونو په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

– دا رښتیا دي چې وایي چې کوهات کې ډېرې تېرې اوبه دي. خو خو چینې دي پکې. بمبې دي پکې، چې کله دې زړه غواړي، تاو یې کره او منگی ډک کره، هه... د هغې اواز له خوشحالی نه ریږده. زه ورته ورنژدې شوم. سترگو ته مې یې وکتل. د هغې په سترگو کې زما له مینې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې محسوسه کره چې مینه یوازې صداقت، اخلاص او جذبه نه غواړي، لږې لږې اوبه هم غواړي. مور دواړه چوپ وو. بانو منگی ډکولو، منگی یې ډک کړ او لاړه.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب ولید چې زموږ خور بیا ډک ډک راغلی دی. د مالګې غر کې هم د خوږو اوبو چینې راخوټکېدلې دي او زموږ د کلي په منځ منځ کې یوه لویه ونه ده. دا ونه ټوله له رڼو اوبو نه جوړه ده. د ونې جرړې، ښاخونه، گلونه، مېوه او پانې ټولې د اوبو دي او له دې ښاخونو او پانو نه د اوبو ویالې روانې دي او په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوې دي. خلک لګیا دي، کروندې کړي، ښځې نمرې وینځي. ماشومان د گلونو امیلونه په لاس له ونې نه ګرچاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې اغوستي او ما ته وایي:

– اوس خو زموږ کلي کې د رڼو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېچرته نه ځم. څومره ښه خوب و، خو چې ما مې پلار ته ووايه، نو هغه راته وویل:

– بل چا ته خو دې نه دی ویلی؟

– نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

– خوب دی، خو عجیبه خوب دی!

– نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه لیدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنگ خو لکه د اوبو په شان و، خو دا ده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې غونډې ښکارېدې چې له هغې نه اوبه بهېدې.

– هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پولیس واورېدو، نو تابه هم داسې

بوڅي لکه چې هغه مزدوران يې بوتلي وو.

زما ښه ياد دي چې د پلار له وېرې ما څو ورځې دا خوب چاته ونه وايه. ما چې د درنگ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وخنډل:

– دا خوب، خو دلته ډېرو کسانو ليدلی دی! دا خوب به رښتيا کېږي که خدای کول! ما خو ورومبی د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوه شوی يم چې زموږ دا خوب به خامخا رښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زموږ په کلي کې زرغونېږي، تش جامونه به ډکېږي، خیرن نمري به وينځل کېږي، جل وهلي زړونه به تازه کېږي او ټولې شاپې ځمکې به ودانېږي.

فعالیتونه

- ۱- د کیسې یوه یوه برخه دې زده‌کونکي یو ځل بیا په وار سره ولولي.
- ۲- په کیسه کې دغه پنځه لغتونه دې یو یو زده‌کونکي معنا کړي؟ بیا دې نور زده‌کونکي له کیسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو ټولګیوالو دې یې معنا وپوښتي.
لوغړن، باجره، جرړې، نمړی، خوږ
- ۳- زده‌کونکي دې په دريو برخو ووېشل شي، یوه برخه دې د دې کیسې نومونه له ځانه سره په کتابچو کې وليکي، دویمه ډله صفتونه او دریمه فعلونه. بیا دې ټول خپل لستونه ټولګیوالو ته ولولي.
- ۴- یو تن زده‌کونکي دې په خپله خوښه او یو یو زده‌کونکي دې د ښوونکي په خوښه د دې کیسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توګه خپلو ټولګیوالو ته څرګند کړي.

هر زده کونکی دې د خپل کلي يا خپل ښار اړوند يوه په زړه پورې پېښه د لنډې کيسې په توگه وليکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نيولې تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلی

د غره په ذهن کې خوره شوه شپېلی
 په سرو ممانو مېلمنه شوه شپېلی
 دا د کېردی پلو خو واروئ لږ
 تللي کوچی وه راستنه شوه شپېلی
 وري زلمي شول، اوبښې پېغلي شولې
 لکه خپری په غرونو شنه شوه شپېلی
 ستورو جامې د اټن واغوستلې
 د هسک د دښتو ترانه شوه شپېلی
 ((اسحاق ننگيال))

طامع همیش وي په انتظار کې
 آب یې د مخ ځي په هر دیار کې
 گنج چې د صبر پیر محمد بیاموند
 توانگر باله شي په دا دیار کې
 ((پیر محمد کاکړ))

په پښتو کې ناول لیکنه

- تاسو تر اوسه کوم ناولونه لوستي دي؟
- کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې؟
- د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې وکړو.
- ناول انگلیسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایټالیایي (نویلا) څخه اخیستل شوې چې د (نوي یا کوچني) په معنا دی، خو په نورو اروپایي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح کاروله کېږي. مور دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاح گانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول یا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً اوږد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې شخصیتونه (یا شخصیت) د پېښو په یوه پرله پسې لړۍ کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. له دېرش څخه تر څلوېښت او پنځوس زره کلمو پورې یې ورته کم حد ټاکلی او تر دې هر څومره زیاتېدلی شي. هر ناول او رومان د ژوند د پېښو روایت دی او په هغو کې کرکټرونه، د پېښو کرکېچ، صحنې، اړیکې او نور شامل دي. د څېړونکو په نظر: ناول هغه خلاق منشور روایت دی چې په لازمه توگه د پېښو تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې یو شمېر شخصیتونه (کرکټرونه) په ځانگړو صحنو او پېښو کې گډون لري. که لنډه کیسه یوازې یو ساز ته ورته وي (د ساز یوې آلې ته)، نو ناول او رومان یوه سمفوني یا ارکسترا او د سازونو یوه ټولگه ده.

ناول لومړی زموږ ادبياتو ته د ژباړې په بڼه راغلی دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول ولیکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځینې ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړ کې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د یادولو وړ دي: نقش نگین یا ((مرآة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نوميالي لیکوال او شاعر ډیپتي نذیر احمد خان په قلم لیکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نگین)) په نامه د ارواښاد میا حسیب گل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د ارواښاد میا محمد یوسف کاکاخیل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډیپتي نذیر احمد خان د هند د نیمې وچې له مخکښو ادبي شخصیتونو څخه گڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنیز انتقاد روح ډېر پیاوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول لیکونکی گڼل کېږي.

د ډیپتي نذیر احمد خان دغه یاد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نگین له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰۴م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د پیاوړي لیکوال سید راحت زاخيلي په قلم د ((نتیجه عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتونخوا کې د کوم ناول د لیکلو پته نشته. بیا نو په بېلابېلو وختونو کې دغه ناولونه ولیکل شول:

– په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادریس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.

– په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني لیکلی ناول د ((زرکې سترگې)) په نوم خپور شو.

– په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شینواري ((نوې چې)) نومې ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنیو ناولونو سره سم او ترې راوړوسته دغه نور پښتو ناولونه هم چاپ

شوي دي:

– د رشيد علي دهقان: ((د سرو تعويد))

– د محمد ابراهيم شبنم (خوابني او نرور)

– د سيد رسول رسا دغه پنځه ناولونه: مفرور، شمی، خودکشي، مامونی او ميخانه.

– د ډاکټر شير زمان غمژن طایزي دغه پنځه ناولونه: گل خان، امانت، رحمان کورونه،

غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اوس يو زيات شمېر

ناولونه ليکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پيل شوې ده. هغه لومړنی ناول چې

په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نوميالي ليکوال ويکتور هوگو

(بيوزلان) نومې ناول دی. دغه ناول د استاد عبدالحي حبيبي په قلم ژباړل شوی او په

۱۳۱۰هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جريدې په پاڼو کې په پرله پسې توگه

خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنی ليکل شوی ناول د برهان الدين کشککي په قلم ليکل شوی او

په ۱۳۱۷هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې د دې ناول پر څنډه ليکل شوي

چې اصلي موضوع يا سوژه يې له بهرنيو مطبوعاتو څخه اخيستې ده، خو خپله د ليکوال

په قلم ليکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي ليکوال يو بل ژباړلی ناول په همدغه وخت کې

خپور شو چې ((په پټه د پټو پلټنې)) نومېږي، دا يو په زړه پورې پوليسي ناول دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو ليکوالو ناولونه چاپ او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې په وروستيو کلونو کې يو شمېر نور ناولونه هم ليکل شوي او اوس زموږ

ځوانو ليکوالو هم د هنري ادبياتو دغې برخې يا ژانر ته ځانگړې پاملرنه کړې او په زړه پورې

ناولونه يې ليکلي دي.

د متن لنډيز:

په كوزه پښتونخوا كې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه ((مرآة العروس)) يا ((نقش نگين)) او ((توبة النصوح)) دي. لومړنی ناول د سيد راحت زاخيلي په قلم په ۱۹۱۰م. كې ليكل شوی او ((نتیجه عشق)) يا ((ناول د ماه رخې)) نومېږي. په افغانستان كې لومړنی ژباړل شوی ناول د ويكتور هوگو (بېوزلان) دي. ليكل شوی پښتو ناول د برهان الدين كشككي ((پټه مينه)) ده. په كوزه پښتونخوا او افغانستان كې تر دغو لومړنيو آثارو وروسته گڼ شمېر ناولونه ليكل شوي چې شمېر يې لسگونو ته رسېږي.

فعالیتونه

۱_ زده‌كوونكي دې په وار سره د دې لوست يو يو پراگراف ولولي او نور ټولگيال دې غور ورته ونيسي.

۲_ زده‌كوونكي دې دغو پوښتنو ته ځواب وويي:

- په افغانستان كې په پښتو ژبه لومړنی ناول كوم يو دی، ليكوال او ژباړونکی يې څوك دی؟
- په كوزه پښتونخوا كې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د ليكوال او ژباړونكو نومونه يې واخلي؟
- د سيد راحت زاخيلي په قلم ليكل شوی لومړی پښتو ناول څه نومېږي؟
- د برهان الدين كشككي د يو ليكلي او يو ژباړلي ناول نومونه واخلي؟

۳- خو تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولگيوالو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

- الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړيکې دي؟
- ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول ليکنې تاريخي بهير
- ج: په افغانستان کې د ناول ليکنې تاريخي بهير

۴- زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې په پښتو ژبه د ليکل شوو ناولونو د يو يو نوم اخلي او د بلې ډلې يو تن دې د دغه ناول د ليکوال نوم يادوي. زده کوونکي کولی شي چې په دې لوست کې د يادو شوو ناولونو نومونه واخلې او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته ياد وي يا يې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخيستلی شي.

زده کوونکي دې د يو داسې ناول په اړه لنډ معلومات وليکي چې لوستلي يې وي. دغه معلومات دې په دوو مخونو کې وليکي او دغو ټکو ته يې پام ضرور دی:

۱- د ناول لنډه پېژندنه، نوم، ليکوال، يا ژباړونکی، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲- د ناول د کيسې يا موضوع لنډه معرفي.

۳- په ناول کې يې څه شی خوښ شوی او کومه برخه يې نه ده خوښه شوې او ولې؟
په بله ورځ دې يې خپلو ټولگيوالو ته واوروي او يا دې پرې په ټولگي کې د خپلو يادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

حکایت

حاتم طایبی چا وپوښته چې له ځانه دې هم بلند همت څوک لیدلی دی،
یا دې اورېدلی دی؟
وې ویل: یوه ورځ مې څلورښت اوسنان ذبح کړي وو.
اسیران مې د عربو او فقیران بللي وو. ناگاه مې په صحرا یو څارکش
ولیده، د لرگیو گېلې په سر. ورته مې وویل چې په مهمانی د حاتم ولې نه ور
درومې؟ خلک پرې جمع شوي دي، دعوت یې عام کړی دی.
وې یې:

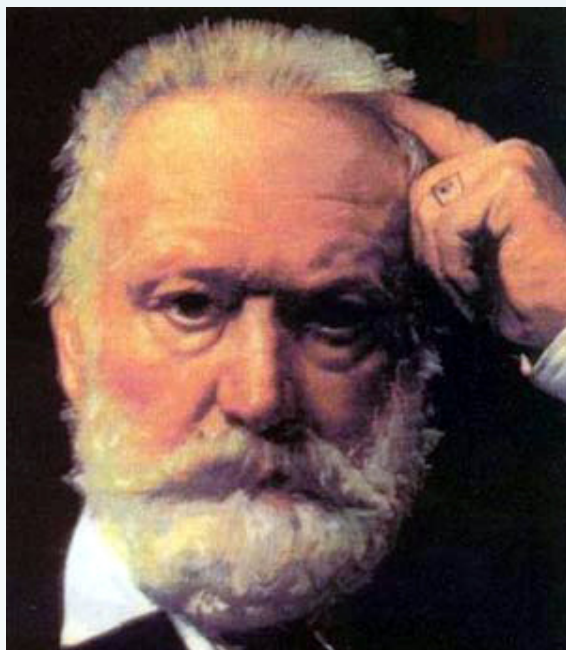
هر چې خوري د خپل منت روتی
څه به کاندي د حاتم د اوبن بوتی

هغه شخص مې په همت په جوانمردی تر ځان هسک ولیده.
(گلدسته))

اندینه که په غره کښېږدي
غربه هم لکه وښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا
(خوشحال خان خټک))

ویکتور هوگو د فرانسی نومیالی لیکوال

- د نړۍ د خومره لیکوالو نومونه موزده دي؟
- آیا د کومو نړیوالو لیکوالو کتابونه مو لوستي دي؟
- د ویکتور هوگو نوم مو اوربدلی، یا مو د هغه کوم کتاب لوستی دی؟
- د نړۍ د ادبي خپرو په لړ کې ویکتور هوگو خپل ځانگړی ځای لري. هغه په نولسمه پېړۍ کې د فرانسی او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.
- په دې لوست کې د نړۍ د دغه نومیالی شاعر او لیکوال په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

ویکتور هوگو په ۱۸۰۲ م. کال د فرانسې په ختیځ (بیزانسون) کې وزېږېد. نیکه یې د یو داسې بزگر زوی و چې د (نانسي) په ښار کې یې ترکانې هم کوله. پلار یې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپلیون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوگو مور د یو بېړۍ وان لور وه.

هوگو په وړوکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هېچا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ویکتور دې گوندې ژوندی پاتې شي، خو هغه ژوندی پاتې شو او داسې ژوندی چې ژوندیتوب او د ژوند یادونو او ویاړونو یې تر مرگ وروسته هم دوام وکړ.

لومړی یې په پاریس کې زده کړې پیل کړې او څه وخت وروسته یې په ریاضي، شعر او لاتیني ژبه کې بې ساری پرمختگ وکړ او خپلې زده کړې یې بشپړې کړې. څرنګه چې د ویکتور هوگو پلار د جنرالۍ په دنده کې کله په یوځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوگو ژوند هم ټول یا زیاتره په سفرونو کې تېر شو. بېلابېل ښارونه او هېوادونه یې ولیدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره یوځای پاریس ته لاړ او هلته یې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوگو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاریس کې له استوګنې سره سم دوی له یوې بلې پوځي کورنۍ سره اړیکې پیدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له یوې نجلی سره یې مینه پیدا شوه او په پای کې یې ورسره واده وکړ.

هوگو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته یې خپل لومړني شعرونه وویل. لومړنیو شعرونو یې د ښوونځي جایزه وگټله. د فرانسې د هغه وخت یو نومیالي شاعر او لیکوال ((شاتوبریان)) هغه ته د یوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل ورور سره یې یو ځای یوه پنځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې یې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبي او ان سیاسي محافلو پام وړ شوې. نوموړې د همدغې مجلې په پاڼو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاینې یې هم وکړې او د پاچا له لوري یې شعرونو ته جایزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه یوه دنده هم وروسپارل شوه.

له دې وروسته د هوگو ادبي هلې ځلې زیاتېږي. په ادبي مجالسو کې له لیکوالو او

شاعرانو سره اړیکې پیدا کوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته یې ملاتړ شکمن کېږي یا مشروطه بڼه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پیدا کېږي چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بریالیتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم یوه ډرامه او د ډرامې سریزه لیکي. دغه ډرامه او سریزه یې دومره اهمیت پیدا کوي چې په فرانسه کې د رومانټیزم د ادبي مکتب پیل ګڼل کېږي.

ویکتور هوګو په خپل ژوند کې له زیاتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، اولادونه یې په پرله پسې توګه مړه شول او د یوې لور مړینې دومره وځور او وچې شو کاله یې قلم له لاسه وغورځېد.

په ۱۸۴۱م. کال کې هوګو له درې ځلې ماتې وروسته د فرانسه د اکاډمۍ په غړیتوب ومنل شو. د فرانسه پاچا (فلیپ لویي) له هوګو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي سناتور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸۴۸م. کال په فرانسه کې کورنی اړ و دوړ شروع شو. ولس د بدمرغۍ په لمبو کې سوزېده. هوګو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سیاست ته وروډانګل. د هغه وخت یو بل نامتو شاعر ((لامارتین)) د هوګو په همکارۍ وړاندیز وکړ چې یو موقت حکومت دې جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزیر په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دوړ روان و. هوګو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې څخه یې د فرانسه له پاچا ناپلیون سره دښمني پیل شوه.

هوګو به د بې وزلو خلکو پلوی کوله، ویناوې به یې کولې او زیات محبوبیت یې پیدا کړ، کله چې ((لویي ناپلیون)) د فرانسه پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل یې چې د خپل واک د ټینګښت لپاره یو ځواکمن ګوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوګو د ناپلیون سخت مخالف پیل کړ. ناپلیون بریالی شو، د هوګو په ګډون ۸۴ تنه د عامه امنیت د تخریبوونکو په نوم معرفي او د فرانسه له خاورې څخه تبعید شول. هغه لومړی بروکسل او بیا انگلستان ته لاړ او هلته یې د ((ژرسي)) او ((کرنسي)) په جزیرو کې د تبعید عمر تېراوه. د تبعید په

وخت کې يې خپل په زړه پورې آثار وليکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعید وروسته فرانسې ته راستون شو، خو ځله د خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توگه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ويکتور هوگو په ليکل شوو کتابونو کې ((بېنوايان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زيات نړيوال شهرت لري، خو يو شمېر نور مهم کتابونه يې دا دي:
هغه سپرې چې خاندي، د خزان پانې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارگران او يو شمېر نور...

((د يو محکوم سرگذشت)) د هوگو له وروستيو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي. په دې داستان کې د يو داسې انسان د محکوميت غبر اورېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې بنځې ته خپل سرگذشت ليکي. په دغه ویر لړلي سرگذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځينې اړخونه او واقعيتونه را تر سترگو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسې پر ضد ليکي، هوگو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانيت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ويکتور هوگو نه يوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او ليکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو ليکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د بنوونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

د متن لنډيز:

د نړۍ د نومياليو شاعرانو او ليکوالو په لړ کې ويکتور هوگو زيات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو ليکوال او شاعر دی. هغه د رومانيزم د ادبي مکتب له بنسټ ايښودونکو څخه گڼل کېږي. د ځينو مشهور آثارو نومونه يې دا دي:

بېنويان يا (بېوزلان)، کرمول، د يو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندي، مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندري کارگران او يو شمېر نور...
ويکتور هوگو د خپل ژوند ډېر کلونه له (ناپليون) سره د مخالفت له کبله په تبعيد کې تېر کړل.

خرگندونه

د رومانتيزم ادبي مکتب: د نړۍ په ادبي مکتبونو کې ځينې مشهور يې دا دي: کلاسیسیزم، رومانتيزم، سمبولیزم، ریالیزم او نور... د رومانتيزم ادبي مکتب د اتلسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې په اروپا کې راڅرگند شو. مخکښان يې په انگلستان کې: ویلیام بلیک او کالریج، په جرمني کې: گوېته او شیلر او په فرانسه کې ويکتور هوگو، شاتو بریان او لامارتین دي. رومانتيزم په حقیقت کې يو انقلابي غورځنگ و او شعارونه يې تر ډېره حده د روڼ اندۍ د دوران فلسفي او سياسي بڼه لري، د انسان د آزادو احساساتو بیان او د فردي حقوقو تأیید يې د شعارونو لومړنۍ کړنې وې. دغه ادبي مکتب د کلاسیزم د ادبي مکتب د چوکاټونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو لیکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په ټوله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځينو کسانو د رومانتيسیزم په بڼه هم لیکلې ده چې دواړه د يو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانتيزم په حقیقت کې د کلاسیکو منل شوو زرو ادبي قوانینو پر وړاندې د بغاوت رنګ لري. د دوی په نظر د کلاسیزم د مکتب وچ او زاړه چوکاټونه نور د نوي عصر فلسفي او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي ویلی. څېړونکو ۱۸۳۰م. کال د ادبي انقلاب کال گڼلی دی. په دې کال کې ويکتور هوگو او ملگرو يې رومانتيزم د هنر او شخصیت د آزادۍ د مکتب په عنوان معرفي کړ. رومانتيک هنرمند او لیکوال د خپل روح غوښتنو او اړتیاوو ته زیات ارزښت ورکوي او ځانگړي احساسات پکې خپل ځای لري.

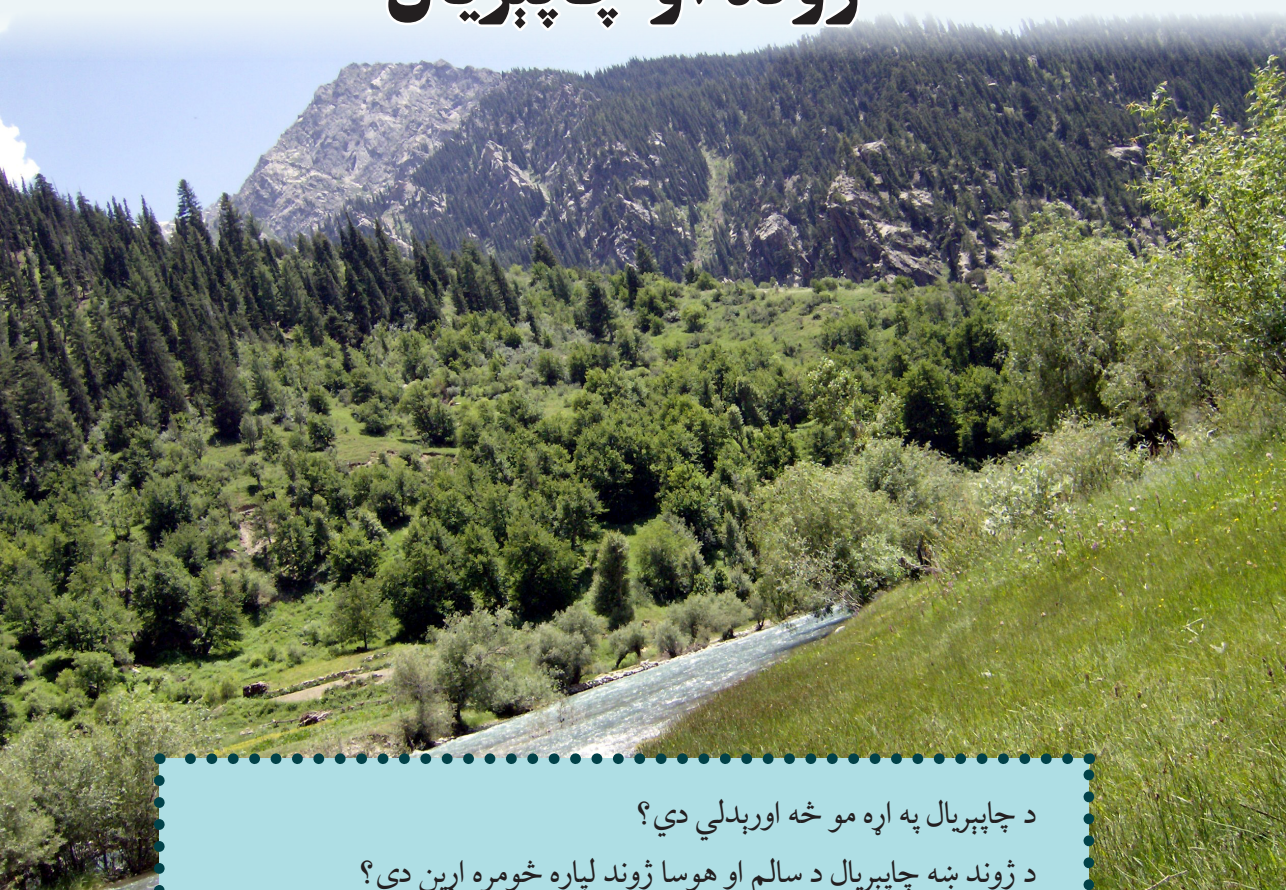
- ۱- زده کوونکي دې په نوبت سره د لوست یو یو پراگراف په لور غبر خپلو ټولگیوالو ته ولولي.
- ۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:
 - ویکتور هوگو په کومه پېړۍ کې په کوم هېواد کې اوسېده؟
 - د هوگو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟
 - ویکتور هوگو د کوم ادبي ښوونځي یا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟
- ۳- زده کوونکي دې دغه څلور ځوابه پوښتنه کې سم ځواب په نښه کړي:
 - ویکتور هوگو د دغو کتابونو یا اثارو لیکوال دی:
 - الف: بڼویان (یا بېوزلان)، دیو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندي
 - ب: دیو محکوم سرگذشت، رومیو او ژولیت، بڼویان (یا بېوزلان)
 - ج: هغه سړی چې خاندي، گیتانجلي، اتللو
 - د: بڼویان (یا بېوزلان)، جگره او سوله، هغه سړی چې خاندي.
- ۴- څلور تنه زده کوونکي دې د لوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو ټولگیوالو ته ووايي.

زده کوونکي دې د نړۍ د یو داسې لیکوال یا شاعر په اړه یا د هغه د کوم اثر او کتاب په اړه یو مخ لیکنه وکړي چې پېژني یې، که یې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په اړه دې معلومات ولیکي او که د شاعر او لیکوال په اړه یې څه لوستي وي، هغه دې په خپل قلم ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې یې ټولگیوالو ته واوروي.

ژوند او چاپېريال

د چاپېريال په اړه مو څه اورېدلي دي؟
 د ژوند ښه چاپېريال د سالم او هوسا ژوند لپاره څومره اړين دى؟
 په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپېريال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپېريال
 څه اثر لري؟ يا دا چې چاپېريال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوع
 گانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهميت لري او بايد جدي پام ورته وشي. په تېرو
 لوستونو کې مو د چاپېريال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې په ځانگړې توگه
 د ژوند او چاپېريال پر اړيکو تاسو ته ځينې مطالب وړاندې کوو.

ژوند او د ژوند چاپېریال په ډېرو برخو کې یو له بل سره نژدې اړیکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېریال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېریال هم د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخیز اثر غورځوي.

مور ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپېریال ته تل پام وکړو، دغه کار نه یوازې دا چې زموږ د ځان لپاره گټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره گټور دی. د چاپېریال د پاک ساتلو، د چاپېریال د ارزښت، د چاپېریال د اړتیاوو او نورو موضوع گانو په اړه باید نه یوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته یې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که مور خپل چاپېریال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره دا ده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېریال د ککړتیا له ستونزو سره لاس او گربوان ده. هوا ککړه شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي له امله د څښاک او خوراک د موادو د کمښت په څنگ کې د ژوند چاپېریال هم له گڼو گواښونو سره مخامخ دی. د چاپېریال او هوا ککړتیا پر اقلیم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د تودوخې کچه د لوړوالي خوا ته درومي. له دې کبله د نړۍ د یخونو سترې سمندري زیرمې د ویلي کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته یو ستر گواښ دی.

د هوا د ککړتیا له امله بېلابېل رنځونه راپیدا کېږي، لکه: د وینې پر نښوالی، د تنفس بېلابېلې ناروغۍ، حساسیتونه او نور... د دغې ککړتیا لاملونه ډېر زیات دي او هرې برخې ته یې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېریال ته او د هوا او اوبو ککړتیا ته ډېر گواښونه ورمخامخ دي. له یوې خوا بېلابېل گازونه او لوگي، د سون توکي او نور پر هوا ورگډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حیواناتو سږو ته ورداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان وراړوي. ان چې پر نباتاتو، وښو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې د دغو لوگیو او گازونو د تصفیې لپاره لارې چارې نه دي لټول شوي او له همدې کبله یې نړۍ ته زیانونه په پرله پسې توگه مخ پر زیاتېدو دي.

اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهمیت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حیاتي ارزښت لري، یعنې

دا چې د ټولو موجوداتو ژوند وربورې تړلی دی. ویل کېږي چې د نړۍ ۹۸ په سلو کې اوبه مالګینې او تروې دي، دوه په سلو کې خوږې او په سلو کې یوه برخه یې زموږ لپاره د گټې وړ دي. انسانان نه یوازې د څښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعالیتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوبو اساسي زیرمې ډېرې کمې شوې دي. د زېرمو د کمېدلو په څنګ کې له بده مرغه دغه اوبه د بېلابېلو عواملو له امله ککړې شوې دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زیاتېدو له امله، د نفوسو د زیاتوالي له امله، د کانالیزاسیون د نه لرلو له امله، د روغتیايي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکۍ زیاتې شوي او اوبه ککړې شوې دي.

د څړ ځایونه، ځنګلونه، بڼونه او چمنونه له گواښونو سره مخامخ دي. زیاتره خلک پر خپل سر ځنګلونه وهي او څړ ځایونه له منځه وړي، له همدې امله د باران کمښت، د اوبو لږوالی، د اقلیم تودوخه او د چاپېریال ککړتیا ناوړې پایلې رامنځته کوي. موږ باید دغو ټولو خواوو ته غور وکړو چې د ژوند چاپېریال مو له دې زیات خراب نه شي. زموږ خلک د کثافاتو او فاضله موادو د راټولولو، په یو ځای کې د جمع کولو او یو مناسب ځای ته د وړلو، بنځولو یا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتیاوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناوړې پایلې لري، په تېره بیا زموږ ښارونه یې ډېر چټل کړي او له کثافتو ډک کړي دي. د گڼو ناروغیو لپاره دغه کثافات د مکروبونو او ناروغیو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنگونه نور هغه لاملونه دي چې د چاپېریال لپاره لوی گواښ گڼل کېږي. د باروتو خپرېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرېماني او د ټانکونو، شوبلو او الوتکو لوګي او د تېلو لگښت چاپېریال سخت زیانمنوي او خطرناک رنځونه زېږوي. زموږ په گران هېواد افغانستان کې له سپېڅلي جهاد راوړسته کورنیو جگړو، نه یوازې دا چې هېواد یې لوټې لوټې کړی او انسانان یې وژلي، بله ستره بدمرغي یې دا رامنځته کړې ده چې زموږ د ژوند چاپېریال ته یې گڼ شمېر زیانونه اړولي دي. له همدې امله د سولې د کونټرول وتل، د هېواد

د نیکمرغی او د ژوند د چاپیریال د نیکمرغی زیری هم له ځانه سره لري. اوس نو راځو دې ته چې د چاپیریال د بڼې ساتنې لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱- په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲- د چاپیریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په اړه باید هم خپل ځان وپوهوو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همېشني بڼه غوره کړي.

۳- موږ باید د خپل چاپیریال په اړه بې پروا ونه اوسو او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سرک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته بې پام وړ وګرځوو.

۴- هر څوک باید ځان د ټولني پر وړاندې مسؤول وګڼو. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسؤولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاگردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور په کار دی. زده کوونکي کولی شي چې هم د ښوونځي په چاپیریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپیریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزولو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمي مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زمونږ د ګډ کور یوه څنډه ده او موږ ته یې پاک او سوتره ساتل یو ملي مسؤولیت دی.

۱- دغه لوست دې په څلورو برخو ووېشل شي. څلور تنه زده‌کونکي به یوه یوه برخه ولولي، خو د هر تن د متن له لوستلو وروسته به یو بل شاگرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په اړه خپل خپل نظر وایي، یا به خپله خپله تبصره وایي.

۲- زده‌کونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ژوند او چاپیریال څه اړیکې سره لري؟
- که چاپیریال ته پام ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
- د چاپیریال د ککړتیا عمده عوامل کوم کوم دي؟
- اوبه څنگه ناپاکې یا ککړېږي؟
- د ژوند پر چاپیریال څه اغېز لري؟
- د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳- څلور تنه زده‌کونکي دې په نوبت سره دې پوښتنې ته جلا جلا ځواب ووايي چې مور د خپل چاپیریال د ښه ساتنې لپاره باید څه وکړو؟

۴- دوه تنه زده‌کونکي دې د دې لوست د جملو د جوړښت په اړه خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

زده‌کونکي دې (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي یا ښار او یا هم د ښوونځي د چاپیریال په اړه یو مخ لیکنه وکړي، دا دې په نظر کې ولري چې:

- ۱- اوس یې چاپیریال څنگه دی؟
- ۲- څه باید وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپیریال بدل شي؟

۳- مور ته به د ښه چاپېريال گټه څه وي؟

۴- پر دې سربېره چې مور به خپله په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسوولیتونه لرو؟

۵- دا مو په نظر کې وي چې د ځنګلونو پالل او د شنو سيمو پراخولو ته مو په ليکنه کې پوره پام کړی وي.

لوړې ژورې مې په سترگو کې دي
کنډې کپرې مې په سترگو کې دي
ستا د نظر هرې ادا ته رسي
داسې وزرې مې په سترگو کې دي
عشقه فطرت دې د نگهت راکړې
گنې کمري مې په سترگو کې دي
پاس چې اغيار راته کتلی نه شي
جوړې بمبرې مې په سترگو کې دي
وايم په زړه کې ورنژدې به شمه
څه لري لري مې په سترگو کې دي
حمزه په طمع لري نه شوې چرې
څه ستري ستري مې په سترگو کې دي
(امير حمزه شينواری)

مقاله څنگه وليکو؟

تاسو د څه ډول مقالو له لوستلو سره مينه لرئ؟
تاسو خپله تر اوسه کومه مقاله ليکلې ده؟ که مو نه وي ليکلې، غواړئ چې يو څه وليکئ؟

اوسنۍ زمانه د رسنيو او په تېره بيا د برېښنايي رسنيو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جريدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. اوس د دې په څنگ کې په راډيويي او تلویزيوني خپرونو سربېره په ويبپاڼو او ويبلاگونو کې هم ډول ډول ليکنې او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هيلو او غوښتنو تر ټولو نژدې لار د همدغو مقالو ليکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو څېړنو او گروېږنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه ډول ليکنو او مقالو ليکل او خپرول دي. په تاسو کې کېدای شي ځينې کسان د مقالو له لوستلو او ليکلو سره مينه ولري. د دې لپاره چې تاسو د مقالو ليکلو ته نوره هم ليوالتيا پيدا کړئ، موږ به په دې لوست کې د مقالو په اړه درسره خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د ليکلو لارې چارې د روښيو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د ليکلو غوره لارښود مخې ته رږدي. پوره دقت ورته وکړئ.

مقاله، لیکنې ته وایي، خو هغه لیکنه چې نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چې لیکونکي یې د یوې ځانگړې موضوع او مطلب د څرگندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر وړ ټکي بیانوي او غواړي چې نور خلک یې ولولي او د ده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (یا کتابگوټي) سره له دوو اړخونو څخه توپیر لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه _ تنگه ده. بله خبره دا ده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبین او مینه وال زیات دي، ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځینې یې ډېرې عامې وي چې نژدې د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع یې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانگړې یا تخصصي بڼه نه لري. ځینې مقالې بیا ډېرې ځانگړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زیاتره مخاطبین د هماغې څانگې یا برخې مینه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې گټه اخیستلی شي.

مور به تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. دوه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي:

عادي یا اخباري مقاله: د دې مقالې لوستونکي زیاتره عام مینه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مینه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه ورځپاڼه، جریده، مجله یا ویبپاڼه کې خپره کړئ، نو له لیکلو مخکې باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱_ یوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه باید باوري شی چې یو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲_ د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ ځان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ

د خپلې همدغې موضوع په لیکلو کې یې مطرح او څرگند کړی. د دې موضوع له لیکنې مو خپل هدف باید ځانته څرگند کړی وي. د هدف لپاره مو باید سندونه، فکتونه او حقایق له ځانه سره یادداشت کړی.

۳- لومړی هڅه وکړئ چې له لیکلو مخکې خپلې مقالې ته یو چوکاټ وټاکئ. په چوکاټ کې به په یو کاغذ کې د خپلې مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ ولیکئ بیا به پرې فکر وکړئ او په لیکلو به یې پیل وکړئ.

۴- موضوع ته اوږدې سربزې مه ورکوئ، مخامخ خپل مطلب ته راشئ، لومړی د خپلې موخې په اړه وغږېږئ، بیا یې تفصیل ولیکئ او په پای کې ترې پایله ترلاسه کړئ.

۵- له یوې موضوع څخه بلې او بیا بلې موضوع ته تړپونه مه وهئ. یوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره ښه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولی شئ بله موضوع ورسره یاده کړئ. له خپلې اصلي موضوع څخه مه بهر کېږئ. بیا لوستونکي درسره تنگېږي او فکر یې پاشل کېږي.

۶- خبرې باید ډېرې ژوولې او کرکېچنې نه وي. په هر څومره اسانۍ سره چې کولی شئ، خپل مطلب بیان کړئ. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ ښه بیان کړئ، خپلې موضوع ته دلایل راوړئ او داسې یې په پېچلې او ژوولې ښه مه مطرح کوئ چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پیدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او یا دې ته اړ شي چې بیا بیا یې ولولي.

۷- د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې لیکنې او خبرو تسلسل درڅخه گټور نه شي. کوشنې وکړئ چې هر څه په ترتیب سره بیان کړئ.

۸- په لیکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه گرځئ. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وایي او تاسو باید هڅه وکړئ چې له لفاظۍ څخه ځان وساتئ. موضوع د بیان په ډول یا الفاظو کې داسې مه رانغاړئ چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړلې راشي. نه! په دغو مقالو کې غوڅه خبره غوره ده.

۹- کله چې لیکنه مو بشپړه کړه، یو ځل بیا یې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون پکې راولئ، بیا یې هم د لوستونکي په توګه په انتقادي نظر ولولئ او هر کله چې ډاډه شوی چې په لیکنه کې مو خپل هدف ته رسېدلي یاست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسولی شئ، بیا یې نو د خپرېدو نیت وکړئ.

علمي او څېړنیزه مقاله:

د علمي او څېړنیزو (تحقيقي) مقالو لپاره د یوې موضوع په اړه د ډېرو زیاتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي.

علمي او څېړنیزې مقالې زیاتره ځانګړې او تخصصي بڼه لري او له همدې امله یې د لیکلو او لوستلو ساحه ځانګړې (یا تر یوه حده محدوده) ده، د تخصص کسان یې لیکي او زیاتره یې له یوې ځانګړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لېواله وي. که تاسو هم کله غوښتل چې په یوه موضوع کې علمي او څېړنیزه مقاله ولیکئ، نو لازمه ده چې دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱- له پرله پسې لوستلو (مطالعې) او لټون وروسته باید ځانته داسې یوه موضوع وټاکئ چې ستاسو په نظر نوې وي او په دې برخه کې ډېرې څېړنې نه وي شوي. که څېړنې شوي دي، نیمګړتیاوې لري او تاسو غواړئ د دې موضوع په اړه نوي ټکي څرګند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زیات لټون غوښتنه کوي.

۲- ټول هغه کارونه چې د همدې موضوع په اړه تر تاسو د مخه ترسره شوي، په دقت سره ولولئ او په لازمو برخو کې ترې یادښتونه واخلي. له دغو یادښتونو څخه به په خپله مقاله کې ګټه اخلي. یادښتونه به په یو جلا کاغذ کې لیکئ. پر پاس څنډه به د یادښت موضوع لیکئ. بیا به یادښت لیکئ او په پای کې به یې د کتاب نوم، لیکوال، د چاپ کال او وخت او د یادښت د مخونو شمېره لیکئ. دغه لیکنه، ځکه په کار ده چې تاسو به بیا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن لیکونو کې خپلې دغه د ګټې وړ منابع لیکئ. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابتونونو ته لار شئ او یا له هغو کسانو سره اړیکې پیدا کړئ چې د دې موضوع اړوند کتابونه لري او یا د منابعو او اخځونو په اړه لارښوونه درته کوي.

- ۳- د یادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړئ. کوم کوم ټکي غواړئ چې په پرله پسې توګه یې بیان کړئ، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړئ، پر چوکاټ بیا ځلي نظر واچوئ.
- ۴- خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکئ.
- ۵- خپله لیکنه بیا ولولئ، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پر خپله لیکنه ډاډه او باوري شوی نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنیو ته وسپارئ.

د متن لنډیز:

مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوتې او کتاب سره دا توپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي. د مقالو په اړه باید ووايو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړی عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هڅه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. د داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولي او ډېره تخصصي او ځانګړې بڼه نه لري.

علمي او تحقيقي مقالې، تخصصي لیکنې او څېړنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي څانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

څرګندونې

وېبپاڼه: د برېښنایي رسنیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي. وېبلاک: د ځانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنۍ په توګه کار ورکوي. وېبلاک داسې وي، لکه: د یو ځانګړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- مقاله څه ته وايي؟
- د مقالې او رسالې توپير په څه کې دی؟
- د يوې اخباري مقالې د ليکلو په وخت کې مو بايد کوم ټکي په پام کې وي؟
- علمي او څېړنيزه مقاله څه ځانگړتياوې لري؟

۲- په اوسنيو اخبارونو، مجلو او ويبپاڼو کې مو د کومو کومو ليکوالو مقالې تر اوسه لوستي دي؟ يو يو زده کوونکی دې د يو يو تن ليکونکي نوم واخلي.

۳- دوه تنه زده کوونکي دې، په دغه موضوع لنډې خبرې وکړي:

- ښه مقاله هغه ده چې
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه گټه لري چې

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه لوست يو ځل بيا په کورونو کې ولولي او د همدې په رڼا کې دې د خپل شاوخوا يا د دغو ورځو د يوې مهمې موضوع په اړه يوه لنډه مقاله وليکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونيول شي.

پوهاند عبدالحي حبيبي

ليکوال او څېړونکی

– د پښتو د معاصر ادب د کومو نومياليو له نومونو سره اشنا ياست؟

– د پښتو کوم مشهور تاريخ ليکونکي او څېړونکي پېژنئ؟

پوهاند عبدالحي حبيبي د افغانستان لوی ليکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققينو او ليکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبيبي سره برابري وکړای شي.

هغه له يوې خوا د گڼ شمېر ادبي تاريخي او علمي آثارو څښتن دی او له بلې خوا يې ليکنې ډېرې پخې، هر اړخيزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په اړه رڼا اچول کېږي.

د پښتو ادبیاتو په مخکښو معاصرو څېرو کې د پوهاند عبدالحي حبيبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي. د پښتو د معاصر ادب د نومياليو ستورو په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د گوتو له شمېره د کمو مؤرخینو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو یوه پیاوړې څېره ده.

عبدالحي حبيبي په ۱۲۸۹هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځیو کې یې لومړنۍ زده کړې وکړې. بیا په کندهار کې د «طلوع افغان» جریدې مرستیال او ورپسې د دې جریدې د مسوول چلوونکي په توگه وټاکل شو. لس کاله یې دغه جریده وچلوله. په همدې وخت کې «طلوع افغان» بشپړه پښتو شوه. د دې په څنگ کې چې له ژورنالیستیک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جریدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبيبي د «طلوع افغان» د مسوول مدیر په حیث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل ریاست مرستیال او د پښتو ټولني مشر شو. دلته یې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټیز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي له تاسیس سره سم یې نوموړی لومړنی رئیس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرگې غړی شو او د وکالت دوره یې لا پای ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده یې په کراچۍ کې سیاسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بیا بېرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاریخ ټولني رئیس او د صدراعظم فرهنگي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته یې د ژوند تر پای پورې دوام ورکړ.

پوهاند عبدالحي حبيبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترگې پټې کړې او په «شهادی صالحین» کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبيبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې ډېرې مقالې، رسالې او کتابونه

ولیکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او څېړنه کې یې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو یې زیات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته یې د ځینو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، نومورکي مؤرخین، جنبش مشروطیت در افغانستان، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، د افغانستان پېښلیک، تاریخ مختصر افغانستان او گڼ شمېر نور...

د دې په څنګ کې پوهاند حبیبی شاعر او د ادبي-داستانی نثرونو لیکوال هم و. د شعرونو د بېلګې په توګه یې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرلیک لاندې د یو نظم ځینې برخې لولو:

د پښتون بهار له تاوه	اې مېړه نره سرداره
تا پښتو ده ژوندی کړې	له خټک تر کندهاره
پښتانه تایدوینه	ننگیالی بناغلی پلاره
چې پر مرگ دې هېره نه وه	د پښتون د ننگې لاره
تا ویل پس له مرگه هلته تاسې بنڅ کئ مړ خوشحال	
د مغولو د پښو گرز یې چېرې نه کي بیا پایمال	
نه یې مړ ته خو ژوندی یې	اې ادیبه ننگیالیه
دا ښه نوم دې دایمي دی	په ابد ژوندون ژوندیه
ته زموږ ملي پېشوا یې	د پښتو پلار توریالیه
پښتونواله دې ژوندی کړه	د پښتون لوی بریالیه
تا و موږ ته وښودله، د پښتو دا سمه لاره	
ستا په توره به نازېږو د پښتو پښتونه پلاره	

د پښتون بېړۍ چپه وه
د غوري لويي وه ورکه
د لودين جنه نسکوره
د مغولو طالع لور وو

د غزني دوران و تللی
د سوري قام و نتلی
د قطب الدين په زړه داغلی
د اورنگ توغ رپدلی

يو خو ستا د سوز نارې وې چې پښتون يې راولاړ کئ

که نه ژر وو چې خپل کور يې د مغول په لاس و بجاړ کئ

ارواښاد پوهاند حبيبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم ليکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبيبي په قلم کښل شوې ده. دغه کيسه (چې د نندارې ځانگړنې هم لري) د ((تورپالۍ پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((تورپيکۍ)) په نوم په اوسني ليکوال نومې کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبيبي د ليکنې يوه برخه د هغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توگه وړاندې کوو او وینو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره د کار خبرې لري: ((په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم ټوک دغه متلونه دي چې په لنډو ويناوو کې حکمتونه او دگټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتونو د روحياتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځينې پوهان وايي چې تر شعر لا متلونه د ملتونو پر عقليت ښه دلالت کوي، ځکه چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تفکره حکايت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وگړو ږغ گڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتو نتيجه دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

د پښتو متل دی: (جنگ په وسله کېږي او ننگ په غله) له دې متله لاندې خبرې استخراج کېدلی شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له ځان څخه دفاع، دویم یو له بله سره په روغه ژوند کول، په دې متل کې اول ته جنگ او دویم ته ننگ ویل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکتو کې او د ننگ جذبات په خپلوی او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی و. دې اجتماعي اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاڅول، نو یې په اخلاقو کې زراعتي روحیه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحیه که څه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه څرگندوي، مگر په پښتونوالي کې خو دغه زور روح بل راز شو او د پښتنو له روحیاتو سره سم د ننگ لپاره یوه وسیله شوه او له دې څخه موږ ته څرگندېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننگ)) و، نو د ننگ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کیفیت د پښتونخوا وگړي اکثر کرونکي او زراعت پیشه کړل.))

((پر پچه و خوت کشمیر یې ولید)) دا بل متل دی او دا رښکاره کوي چې پښتنو پر عین ملي غرور او د ځان په ولسا کې خپل حد نه ورکاوه او بې ځایه تکبر یې نه کاوه. ((د ډېرو لرگی د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرگندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې گرانې خبرې هم راغلي او دا ښيي چې د پښتنو عقلیت، سوچ، بدوي او غرنی نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مگر طبیعي رنگ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صیقل نه وه لې. ارواښاد پوهاند حبیبی د افغانستان له لویو پوهانو، ادیبانو او مؤرخینو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي میراث یوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختاني خدمتگار په وینا: ((استاد پوهاند عبدالحی حبیبی زموږ د زمانې هغه ستر افغاني لیکوال او مؤلف دی چې زموږ د هېواد او سیمې د ادب او تاریخ د تیاره گوټونو په روڼولو کې یې ستر خدمتونه سرته رسولي دي، د ده له آثارو، لیکنو، ویناوو او مشورو څخه زموږ د نسل لیکوالو، پوهانو او محققانو زیاته استفاده کړې ده او په دې برخه کې د ده د استادۍ

حق ثابت دی. سرېره پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدایي ښوونځي معلمي، د پوهنتون استادي، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نوموړي پوهاند د استادۍ مقام رسماً ثبتېږي.)

د استاد حبيبي پر دغه څلوریزه د دې لوست لمن رانغاړو:

مړ ملت د مرگ له خوبه راویښېږي
چې مېړونه په رښتیا ورته غږېږي
د مسیح په دود احیا کاندې، مېړونه
په اواز یې ولسونه ژوندی کېږي

څرگندونې

اوسني ليکوال: دا د پښتو د معاصرو ليکوالو يوه غوره تذکره ده. د ارواښاد عبدالرؤف بېنوا په قلم ليکل شوی دغه مهم کتاب په دريو ټوکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د ليکوالو او شاعرانو ژوند ليک او د آثارو بېلگې پکې خوندي شوې دي.

اوستا: اوستا د آريايي زرو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوې ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم ياده شوې ده. څرنگه چې د زردبښتي دين، مذهبي کتاب اوستا نومېږي او دا د نوموړې ژبې او دين په اړه يوازينی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم ياده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نژدې ده.

۱- یو ځل دې ټول زده‌کوونکي د استاد حبيبي ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوله ولولي. بیا دې یو زده‌کوونکی په خپله خوښه دغه شعر د ټولگي په مخ کې په لوړ غږ د دکلمې په توگه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقیقه توگه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه وو، یا ترې د کومې کلمې دقیق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده‌کوونکی دې یې سمه ښه ورته ووايي. د غلطیو له نیولو وروسته دې یو بل زده‌کوونکی همدغه شعر په لا دقیقه توگه په لوړ غږ د ټولگي په مخ کې دکلمه کړي.

۲- زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- استاد حبيبي د ژورنالستیک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په اړه د پوهاند حبيبي نظر څه دی؟
- استاد حبيبي کومه لومړۍ لنډه کیسه لیکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرگه کې د استاد حبيبي د غږیتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جریده په کوم ځای کې خپرېدلې؟
- (اوسني لیکوال) د پښتو د کوم پیاوړي لیکوال په قلم لیکل شوی او خو ټوکه دی؟

۳- یو یو زده‌کوونکی دې د استاد حبيبي د لیکل شویو کتابونو له ډلې څخه د یو یو نوم اخلي. که کوم زده‌کوونکی د استاد حبيبي د داسې کتاب نوم واخیست چې په دې لوست کې یې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ووايي.

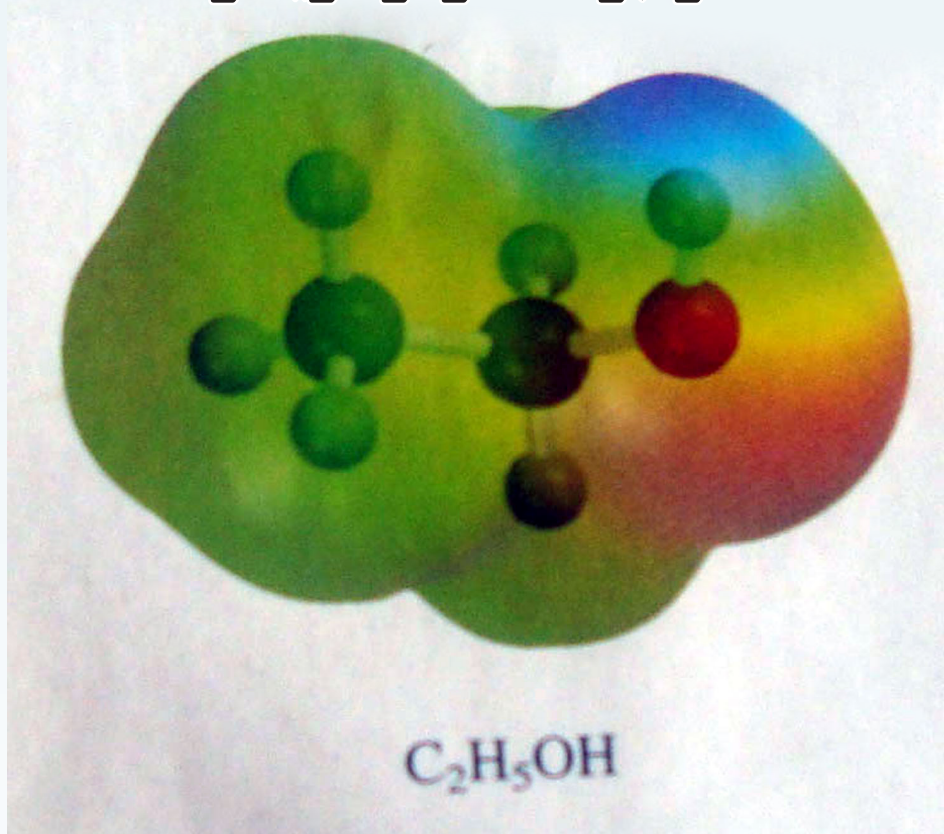
زده کوونکي دې د دې لوست د دغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې وليکي او بله ورځ دې يې خپلو ټولگيوالو ته ولولي: مؤرخ، متل، هويت، تعاون، دکلمه، ويسا.

د اشنایۍ په لېونتوب مې قسم
لېونۍ نه يم چې پردو پسې ځم
راځه چې څو د عشق نغري وننگو
زړه زه په بلو انگازو پسې ځم
سپينو وېښتو راکۍ پیغام د تلنې
زه خو زلمیو ارمانو پسې ځم
(پوهاند عبدالحی حبيبي)

راشه وغږوه سترگې
د جهان ننداره گوره
چې بنایست لري په ستورو
د آسمان ننداره گوره
د دې خپل وجود په باغ کې
په هرشان ننداره گوره
چې هرگل وته نظر کړې
د باغوان ننداره گوره
(شمس الدین کاکړ)

د شرابو (الکولو) زيانونه

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولگيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هلې ځلې روانې دي، د دې لامل دا دی چې بېلابېل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ور رسوي. په دې لړ کې د شرابو (الکولو) د زيانونو په اړه خبرې سره لرو.

د نشه يي توکيو يا مخدره موادو په لړ کې شراب پوره زیانونه لري. اوس پوهان او ډاکټران ټول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودې، ذهني او فکري ثبات ته زیات تاوان ور رسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده گڼي او بشریت ته يې زیانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته ور داخلېږي، د اعصابو د تحرک سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زیات تحریک يا راوهڅول شي، بیا نو له حرکته پاتې کېږي او له سکون او وقفې سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېرته له منځه وړي.

امپندوارو بنځو ته د شرابو څښل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې امپندوارې دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدونکو ماشومانو لپاره په ځانگړې توگه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نیمگرو او (غیر نورمال) ماشومانو د پیدایښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر امپندوارو میندو شوي دي، دا جوتوي چې په ۳۲۲ نوو پیدا شوو غیر نورمال او نیمگرو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی میندو د امپندوارۍ په وخت کې په ډېره زیاته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوین کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنگټن کې د شراب څښلو پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وويل:

((د شرابو په لږه کچه کارول هم کېدای شي چې د زیاتو مغزي زیانونو او ضایعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب څښي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقیقت کې هغوی د خپلو مغزي ضایعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجرې نابودوي.))

نوموړی ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او څښل په وینه او رگونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پایله کې يې مغزي حجرې د اکسیجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لږ وروسته بيخي له منځه ځي.

کله چې دغه حجری له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي. هغه وخت چې وینې ته شراب ور داخل شي، د وینې جریان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وینې د پرنه کېدو سبب کېږي.

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغیو درملنه ډېره گرانه او ستونزمنه ده چې لامل یې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او یا هر الکولي څښاک استعمال دغه ناوړه پایلې لري.

۱- د هاضمې په سیستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.

۲- دینې یا ځیگر د سرطان سبب کېږي.

۳- د خټې (معدې) پرسوب رامنځته کوي.

۴- د زړه ټکان زیاتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.

۵- اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.

۶- د انسان عمر لنډوي.

۷- بې اشتهايي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هویتگر چې خپله هم یو حاذق طبیب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وایي: «شراب د انسان طبیعي عمر کموي. یو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه یې څلوېښت کاله وي، خو د یو روږدي کس د منځني عمر اندازه ۲۸ یا ۳۰ کاله وي.»

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوځي، نو د هغې ځانگړتیا له مخې چې شراب یې لري، د بدن لوندوالی جذبوي او د بدن په غړو کې یو لږ بدلونونه راولي. د دغو بدلونونو له امله د بدن یو شمېر غړي خپلې دندې په ښه توگه سرته نه شي رسولی. په دغه وخت کې د زړه ټکان زیاتېږي او د وینې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي گډوډیو سبب کېږي او په پای کې یوه غولوونکې مستي او لپونتوب رامنځته کېږي. همدغه غولوونکې مستي انسان د مرگ تر پولې هم رسوي.

څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همپشه څښل د تريخي د کڅوړې اختلال، د معدې او کولمو ټپونه او نور بېلابېل رنځونه زېږوي.

له دې امله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه يي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې امله ده چې د اسلام په مبارک دين کې هم د الکولي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:

الکولي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي چې انسان ته بېلابېل ځاني او روحي زيانونه ور اړوي، لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغۍ، د معدې تېب، سرطانونه او نور بېلابېل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دين کې د الکولو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او بریاوو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوته کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بېلابېلو رنځونو د زېربدلو په څنگ کې په اوسنۍ پېړۍ کې د جرمونو او جناياتو يو لوی لامل هم دی.

فعالیتونه

۱- زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست يو يو پراگراف ولولي. نور ټولگيوال دې په پوره چوپتيا دغه برخې واورې. په پای کې دې دوه تنه زده‌کوونکي د دې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲- درې تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولگيوالو ته لنډې لنډې خبرې

وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره يې اړيکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکولي مشروبات ټولني ته کوم لوی لوی زيانونه رسوي؟

گرامري برخه

۳_ زده‌کونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي.

الف: لومړۍ ډله دې د دغو کلمو مترادف پيدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

دندې

ب: دويمه ډله دې د لاندې کلمو متضاد پيدا کړي:

ناوړه

ستر

زيان

ورځ

ماشومان

بريا

۴_ دغه لغتونه په لاندې تشو ځايونو کې په سمه توگه وليکئ. جملې په خپله کتابچه

کې بشپړې کړئ:

جرم او جنايت، سرطان، عمر، حجري.

- د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبيعي په وړاندې مبارزه ده.
- د خېړنو په رڼاکې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د کچه زياتوي.
- د شرابو استعمال د ښې يا ځيگر د سبب کېږي.
- د شرابو د څښلو له امله په لومړي سر کې د مغز ته اکسيجن نه رسېږي او بيا له منځه ځي.

په خپل شاوخوا کې د یو داسې چا د ژوند د ستونزو یا بدمرغیو په اړه یو یو مخ ولیکئ چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پیدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سگریټو، شرابو، الکولو، پوډرو او نورو په اړه هم وي.

نامیدی کې امیدونه راسره وي
په تیاره کې مشالونه بنکلي بنکاري

چې په سیوري پسې ځغلي ای طاهره
سرتنه نه رسي د هغو مرادونه
(طاهر کلاچوي)

هر چه غمونه د دنیا ډپر کړي
د عقبا غم به له دله هپر کړي

د حسد اور په طاعت لگېږي
غریب حاسد به تر عمل تېر کړي
(پیر محمد کاکړ)

د شعر په اړه څرگندونې

— آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی؟
— د کوم شاعر شعر مو خوښېږي او ولې مو خوښېږي؟
— آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو یاده ده؟
د شعر په اړه خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوښېږي او ولې یې خوښېږي؟ دا یو ډېر په زړه پورې بحث دی. د دې لپاره لازمه ده چې موږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی؟ څه ځانگړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي؟ په دې لوست کې به همدې ښکلې موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

د شعر په اړه او د شعر د تعريف، پېژندلو او ځانگړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او كېږي. په عمومي توگه دوه نظره د پام وړ دي. هغه كسان چې د شعر ظاهري اړخ يې په نظر كې وي، هغوی شعر موزون او مقفی (قافیه لرونکی) بیان بولي. د دوی په نظر وزن او قافیه د شعر نه جلا کېدونکې برخې دي. البته په همدې ډله کې هم ځینې کسان بیا قافیه د شعر ذاتي ځانگړنه نه، بلکې له لازمو یا فروعاتو یې گڼي.

یو بل نظر چې زیاتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرگند اړخ کې نه ویني، بلکې د هغه په منځپانگه او هنري اړخ کې یې لټوي چې هغه د خیال، تصویر او د شعر د نورو ځانگړنو غوښتنه کوي. له همدې امله زیاترو کسانو شعر هغه کلام گڼلی دی چې وزن او تخیل ولري. د شعر په اړه همدغه دویم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی. د نړۍ شعر پېژندونکي او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل کېږي چې د شعر د موضوع، محتوا یا منځپانگې په اړه یې لري. د یو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربیتي او روزنیزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده دا ده چې د ټولني د یو آگاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونکي غږي په توگه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره کې اغېزمن کار وکړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ښکلا ییز او هنري اړخ څخه زیات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونکي بیا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ یا جوهر د هغه د ښکلا او هنر اړخ دی. دوی وايي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبلیغ وکړي، بلکې مهمه ځانگړنه یې باید دا وي چې په انسانانو کې د ښکلا خوښوونې احساس پیاوړی کړي.

ځیني شعر پېژندونکي، کره کتونکي او پوهان بیا منځنۍ لاره غوره گڼي او وايي چې شعر باید هم د یو عالي او پیاوړي انساني پیغام او عالي متن او محتوا لرونکی وي او هم د ښایست او ښکلا هنگامي راوهڅوي. رنگینۍ ولري او د موسیقۍ په څېر ولولې راوپاروي.

په پخوانیو شعري یا منظومو چوکاټونو کې چې موږ ورته د کلاسیک شعر چوکاټونه وایو، قافیه، د شعر چوکاټ او ځانگړی وزن د زیاتې پاملرنې وړ دی. د نظمونو یا شعرونو په دغو چوکاټونو کې غزله، قصیده، مثنوي، څلوریزه او نور د یادولو وړ دي.

په نوې شاعرۍ کې د پخوانیو شعري قالبونو د پاللو په څنګ کې د سپین او آزاد شعر خواته هم پوره پام اوښتی دی. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافیه پکې حتمي نه ده، وزن یې په عمومي

ډول د يو شعر په کليت کې په پام کې نيول کېږي او وزن يې د کومې ټاکلې بېلگې تابع نه دی. کرښې يې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د يو ډول طبيعي آهنگ او موسيقي تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقيقت کې آزادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره دا ده چې آزاد شعر نه يوازې دا چې له کلاسيکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپير لري، د مضمون او محتوا له پلوه هم ورسره بايد توپير ولري. په آزادو شعرونو کې بايد د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپين شعر بيا هغه شعر ته ويل کېږي چې قافيه ونه لري. په اروپايي شعرونو کې زياتره کلاسيک روايتي او کيسه يي شعرونه په همدغه قالب کې وو چې د بيتونو وزن او اندازه يې سره برابره وه خو د قافيې له قيد څخه آزاد وو.

د شعر ځينې ځانگړنې:

لکه چې ومو ويل، د شعر د تعريف، پېژندنې او ځانگړنو په اړه بېلابېل نظرونه شته، په دې اړه د ځينو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پام لازم دی:

– ((شعر په ولوله ييز او موزونه (آهنگواله) ژبه د بشري فکر ځانگړې او هنري څرگندونه ده، له دې امله به مور شعر موزيکال فکر وگڼو.))

– ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قاموسونو کې يې راوړې، پراخه ده او د بيان قدرت يې زيات دی.))

– ((شعر بايد د ژوند د اړتياوو او معيارونو تابع نه کړو. د گلاب گل څوک د دې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترگو د درمل په توگه استعمالېدای شي، بلکې د دې لپاره يې خوښوي چې گلاب ښکلی دی او ښکلا په خپله يو مستقل ارزښت دی.))

– ((د شعر هدف په ملت کې د روښنایي خپرونه ده.))

د شعر په اړه په تعريفونو کې په ځانگړې ډول دغه گډ ټکي د پام وړ دي:

تخیل، جذبات (يا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعيت انگازه) همدغه ټکي د شعریت معيارونه هم گڼل کېدای شي.

((په شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو يوازې د مفکورې شته والی د شعریت دليل نه گڼل

کېږي، بلکې مفکوره بايد په شاعرانه بڼه راوځلېږي.))

کاندید اکاډميسين محمد صديق روھي د شعر د عمدہ او اساسي توکو يا ځانگړنو په اړه ليکي:

((شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د دې خبرې ضمني معنا دا ده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري. له دغو یادونو څخه وروسته کولی شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره څرگنده ده، په بڼه شعر کې د تخیل په اړه باید وویل شي چې: په شعر، ادب او ټولو هنرونو کې تخیل ځانگړې ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبیهاتو، استعارو او څېرو په بڼه راڅرگندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلی. د ليو تولستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس وروپېږدوي)).

یو بل لیکوال وايي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه راڅرگندېږي)).

استاد روھي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او ليکي:

شعر دوه ډوله ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي او په خپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د

شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډيالوجي (مفکورې) ته

خدمت کوي. متعهد شاعران د شعر بهرنيو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د یوې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډيالوجي مرام ته وقف شوی دی او له دې امله

د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه گرځي، خو همیشنی (تلپاتې) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل

کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشریت لپاره

له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زمانې په اوږدو کې هر نسل ته احساس او عواطف ور انتقالوي.

عشق، ښکلا، سوله او دوستي، ایشار، زړه سوی، گلې ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د

شعر بڼې تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، آهنگ

(وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه بايد شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ايښودل کېدای شي.

د متن لنډيز:

شعر د ادبياتو يوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په اړه بېلابېل تعريفونه شوي دي. مور کولی شو، د شعر يو ښه تعريف په دې ډول وکړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکيب دی.))

د شعر په ذاتي او اصلي ځانگړتياوو کې: ښکلا، تخیل، تصوير، هنري ژبه، وزن احساسات او جذبات د يادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سياست، ايډيالوجي (مفکورې) او نورو پورې اړه پيدا کوي.

همېشني او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ويل کېږي او له همېشنيو ارزښتونو سره يې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې يوازې په يوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

د شعر جوهر: له دې څخه موخه د شعر اصلي اړخ يا اصلي ټولگه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولگه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو يادولی.

ليو تولستوی: د روسيې يو نوميالی ليکوال دی چې په نولسمه پېړۍ کې يې په روسيه او ټوله نړۍ کې د ستر ليکوال په توگه شهرت درلود. ((جگړه او سوله)) يې ډېر مشهور ناول يا رومان دی.

- ۱_ د لوست یو یو پراگراف دې یو یو زده‌کوونکی ولولي او نور دې غوړ ورته ونیسي.
- ۲_ زده‌کوونکي دې په څلور ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د دې لوست د یو لغت یا اصطلاح په اړه له بلې ډلې پوښتنه کوي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بیا به په سرچپه توگه همدغه کار تکرارېږي. ځوابونه دې لنډ لنډ وي.
- ۳_ څلور تنه زده‌کوونکي دې د یوې یوې ډلې په استازیتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توگه گوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانگړتیاوې
- د شعر بهرني ارزښتونه

- ۴_ زده‌کوونکي دې په ټولگي کې یوه کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه یې په یادو یاد وي، ټولگيوالو ته دې یې واوروي، که یوازې یو، یا څو بیته وي، هم سمه ده. بیا دې یو بل ټولگيوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا یو څه ووايي، دا کار دې همداسې دوام وکړي او ټول زده‌کوونکي دې یا په شعر لوستلو او یا په خبرو کې ونډه واخلي.

- زده‌کوونکي دې د خپلې خوښې یو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دې په یوه پاڼه کې ولیکي او ترې لاندې دې دا هم ولیکي چې ولې یې دا شعر انتخاب کړی او شعر د ده په نظر کومې ځانگړتیاوې لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

د ماین، ناچاودو توکو او معلولیت رواني اغېزې

په تېرو ټولگيو کې تاسو د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نږدې په هر ټولگي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې څنگه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، څنگه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهوو او په دې برخه کې څنگه له ټپيانو سره لومړنۍ مرستې وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماین او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانگړې، کورنۍ او عمومي ټولنيزې ستونزې هم راپيدا کېږي. دا په حقيقت کې يو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بيا وېشن او بيدار ځوانان بايد ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

په بېلا بېلو جنگونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له ماينونو هم د خپلو اهدافو لپاره گټه اخيستل شوې ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې ماينونه کارول شوي او زموږ يو شمېر افغانان يې د غم پر تېغر کښېنولي دي.

دا چې د ماينونو له کبله يو شمېر افغانان ټپيان شوي او بيا معلول شوي دي، دغه معلوليت د ښکاره ستونزو او تکليفونو تر څنگ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پام وکړو له څرگندو نښو نښانو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغي يې بايد ويولو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولني لپاره ډېر زيات خطر لري. دا يوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنيزو ستونزو سره مخامخ کولی شي. له همدې امله دې ستونزې ته د يوې درنې ټولنيزې ستونزې په توگه بايد غور وکړو.

ستونزه په پيل کې له دې څخه راوړېږي چې:

۱- د ماينونو او ناچاودو توکو (او يا په عمومي توگه د جگړو له امله) يو څوک ټپي شي. لاس، پښه، سترگه يا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوند کې اضافي نه دی او هر يو يې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې يو څوک معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هيلې له لاسه ورکړي.

۲- ښايي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳- ښايي کله کله په شاوخوا چاپېريال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پيدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترگه وگوري.

۴- په داسې حالاتو کې که معلول انسان له ټولني څخه ځان گوښه کړي، يا خپل مهارتونه او وړتياوې له لاسه ورکړي، نو ورو ورو له رواني پلوه په يو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولني ته زيان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلول کس په گډون) لازمه ده چې د دې ستونزې د مخنيوي لپاره په ټولنه کې د معلولينو د ښه جذب او په عمومي توگه د يوې سالمې ټولني د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پام وکړو:

۱- معلول کس باید په هېڅ ډول خپل ځان د ټولنې نیمګړې برخه ونه ګڼي. هغه باید په رواني ډول ځان داسې وګڼي چې هېڅ نیمګړتیا او عیب نه لري. هغه معیوب نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲- د معلول کس کورنۍ باید په دې برخه کې زیات پام وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مینه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳- مور باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلولینو سره په چلند کې، په لیکنو او ویناوو کې معلولینو ته د معیوب او نیمګړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنډو او تحقیر څرک ترې ولګي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې مور هغوی ته د کاڼه، رانده، ګوډ، شل، لیوني او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی ترې راپورته شي. د دې په ځای باید هغوی داسې معلولین وګڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که مور هر یو له داسې پېښو سره مخامخ شوي وای، په همدغه حالت کې به وای.

۴- معلولین باید د ټولنې د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان یې چې د زیات معلولیت له امله د کار جوګه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانتیاوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوګه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توګه به هغوی د عادي انسانانو په توګه ځان د ټولنې داسې مهمه برخه وپولي، لکه نور ټول چې دي.

۵- معلولو ماشومانو، ځوانانو او لویانو ته باید د زده کړې امکانات هم برابر شي. دوی کولی شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې ګډون وکړي، باید ټول همزولي ورته د وروڼو او

خویندو په توگه له ځانه سره په برابره بڼه وگوري او زیات درنښت یې وکړي چې له معلولیت او ستونزو سره سره له دوی سره په څنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولنې د پرمختګ او سوکالی لپاره گټه واخیستله شي. که د دې امکان نه وي چې ځینې کسان یې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلابېل ځانګړي ښوونځي ورته جوړ شي.

د اسلام مبارک دین او دغه راز نړیوالو بېلابېلو تړونونو د معلولینو د حقونو په برخه کې ډېر زیات ټینګار کړی دی. معلولین یې د ټولنې هغه برخه گڼلې ده چې هم ورسره باید مرسته وشي، پالنه یې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره یو ځای د ګډ ژوند او ګډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که مور داسې وکړل، نو له رواني او ټولنیز پلوه به مو مهم کار ته پام کړې وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولینو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سیال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وګڼي.

د متن لنډيز:

د ماینونو او ناچاودو توکو له امله زموږ زیات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټپیان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له یو لړ ځانګړو کورنیو او ټولنیزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. مور باید خپلې دغه خویندې او خپل وروڼه د خپلې ټولنې پر اوږو بار ونه ګڼو، باید درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابرو حقوقو او وجایبو لرونکي وشمېرو، نه نیمګړي کسان.

له معلولینو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پیاوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

۱- زده کوونکي دې په خپل خپل وار د دې متن یو یو پراگراف ولولي. نور زده کوونکي دې ورته غور ووي. د پراگراف له لوستلو وروسته دې د هغه په څنګ کې ناست ټولګیوال د دغه پراگراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲- پنځه تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه په خپل کور، دوستانو او یا په خپل شاوخوا کې د کوم معلول په اړه خبرې وکړي، دا چې څنګه معلول شوی او اوسنی حالت یې څنګه دی؟

۳- دغه متن د (ی) گانو له نظر کې نیولو پرته لیکل شوی دی. تاسو یې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د (ی) گانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((مور ته لازمه ده چې خپلو معلولو هیوادوالو ته د ژوند په هره برخه کې د خپلو سیالو او د مساوی حقونو لرونکو هیوادوالو په سترګه وګورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسې ونه کړو، هغوی له ډېرو روانی ستونزو او ناروغی سره مخامخ کېږي. راځی چې دوی له یاده ونه باسو. دوی خپلی خویندی او وروڼه وګڼو او ټولنی ته یې د غوره انسانانو او غړو په توګه روزنی او پالنې ته پرله پسې پام وکړو.))

هر زده کوونکی دې په خپل کلي کور کې د یو معلول کس په زړه پورې کیسه ولیکي، څنګه معلول شوی؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی؟ اوس څه کوي؟
د دغې لیکنې (کیسې) د متن ټولې (ی) گانې باید سمې لیکل شوې وي او که ناسمې وي، سبا ته یې په ټولګي کې سمې کړي.

په دې کیسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونیسي:

۱- د ټولني روان واقعتونه دې په پام کې ونیسي.

۲- نثر دې هنري او ادبي ځانگړنې ولري، يعنې نثر دې خوږ او روان وي.

څه غواړو؟

چې وړي تياره د جهالت هغه سحر غواړو مور
وطن د علم په رڼا کې منور غواړو مور
چې په وطن کې يې خبرې د بښگنې وشي
هسې مامور هسې آمر، هسې عسکر غواړو مور
نه چې سبب د زرد رویی شي د وطن لپاره
چې خوار غريب په گپډه مور کا هغه زر غواړو مور
په فېشنو او عبثياتو پسې مه څه گوره
ای د مکتب ځلميه تاته لوړ هنر غواړو مور
چې وي صادق او په ايمان سره خادم شي د قام
داسې اديب داسې شاعر داسې رهبر غواړو مور
(قيام الدين خادم)

يوه بيباكي يوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.

((لويي پاستور))

ادبي کره کتنه

په تېرو ټولگيو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه يو لړ معلومات ترلاسه کړي دي. د ادب خپرلو، ارزولو، کره کولو او تاريخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب پوهنه درې عمده څانگې لري: د ادب تيوري، ادبي کره کتنه (يا ادبي نقد) او د ادب تاريخ. ادبي کره کتنه د ادبپوهنې يوه مهمه څانگه ده، د ادبياتو د ودې او پرمختگ په بهير کې ادبي نقد يا ادبي کره کتنه ځانگړی ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي کره کتنه څه شی ده؟ په ادبي هلو ځلو کې يې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معيارونه لري او کوم کوم ډولونه يې مهم دي؟

د ادبي نقد يا کره کتنې په هکله ډېر تعريفونه وړاندې شوي دي، خو د پېژندنې تر ټولو مهمې برخې يې دا دي:

ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده چې د دغو آثارو ښکلاوې، ارزښتونه او نيمگړتياوې په نښه کوي. د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پياوړی، کوم منځنی او کوم يو کمزوری دی؟

د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لېوال او مينه وال د ادبي آثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې امله څېړونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادی چې د ادبي اثر د ليکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسيله شي. کره کتونکی د ليکوال او لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل دی، د اړيکو مزى دی او څومره چې دا مزى پياوړى وي، د يو ملت د ادبي يون په پياوړتيا او ښکلا کې خپل اغېز زياتوي. د کره کتونکي دنده دا ده چې لوستونکو ته څرگنده کړي چې په دې يا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوې او پياوړتياوې کومې کومې دي، يا دغه او هغه اثر څه کمزورى او نيمگړتياوې لري؟ که دغه واسطه، يا د اړيکو پل او مزى نه وي، ښايي يو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او يا يې له پياوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مينه وال د يو ادبي اثر له نيمگړو خواوو او کمزوريو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او ليکنو اصلي او ريښتيني ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د يو دقيق کره کتونکي کار دا نه دی چې د يو ادبي اثر په اړه د ښه يا بد حکم وکړي، يعنې يو اثر په بشپړه توگه (ښه) يا (بد) وگڼي. د هغه موخه بايد دا وي چې د يو اثر هر اړخيزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه يې راوسپړي، ځلاوې او نيمگړتياوې يې يادې کړي. سره له دې چې نقاد يا کره کتونکی هم ښايي کله کله د خپلو ځانگړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم ور داخل کړي، خو مهمه خبره دا ده چې دی وکولى شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د يو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

ادبي کره کتونکی د یو ادبي اثر د کره کولو او نقد په وخت کې باید د یو ځانگړي ادبي اثر د لیکوال د وخت حالات، شرایط او امکانات له یوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا باید دې ته پام وکړي چې د هغو شرایطو په رڼا کې د هغه وخت عمومي ادبي وضعیت څه ډول و؟ آیا لیکوال هغه څه په بڼه توگه ویلي دي چې غوښتل یې وېي وایي؟ که داسې نه وي او منقد او کره کتونکی د ادبي اثارو ارزونه یوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به یې بریالی نه وي.

لکه چې ومو ویل ادبي نقد د ادبي اثارو ارزونه ده او دا خبره په حقیقت کې له یو ډول ((قضاوت)) سره ملگرې ده. د دې خبرې معنا دا ده چې ادبي کره کتنه د ادبي اثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې امله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي اثارو په هکله د رښتیني معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه باید یو لږ داسې اصول او معیارونه خپلې مخې ته ایښي وي چې د هغو له مخې وتوانېږي، په غوره او دقیقه توگه د کره کتنې په کار کې بری ترلاسه کړي. له همدې امله یې دغو ټکو ته پام اړین دی:

۱- د کره کتونکي موخه دا نه ده چې یو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او لیکل شوي دي، تحلیل او توصیف یې کړي، بېلابېل اړخونه یې وڅېړي او د بېلابېلو برخو اړیکې یې و ارزوي، له همدې امله هغه باید د یو منځگړي او دریمگړي کس په توگه ادبي اثر و ارزوي.

۲- ادبي کره کتونکی د دې په څنگ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توگه له ادبیاتو سره یې مخه ده، له ډولونو څخه په یو ډول یې له ښکلا پوهنې، ټولنپوهنې او ارواپوهنې سره هم اړیکې باید له پامه ونه غورځوو. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لرل لازمي دي.

۳- کره کتنه د ادبي بهیر په وده او بشپړتیا کې اساسي ونډه لري. دا یوه ستره موخه ده. نقاد د یوې داسې سترې دندې لرونکی دی. له همدې امله باید ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتیا یا کینې څخه بهر په عمومي توگه د یو ولس د ادبي بهیر په پیاوړتیا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د یو ځانگړي ادبي اثر په اړه قضاوت

کوي، د دغه عمومي ادبي بهير بشپړتيا، ښکلا او ځلا ته يې پام وي.

ځينو خپرونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم گڼلي دي:

۱- ذوق، ۲- پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳- تجربه او زيات تمرين.

۱- ادبي ذوق: د ادبي اثارو د پياوړتياوو او نيمگړتياوو د څرگندولو غوره عامل دی.

ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربيت چې اکتسابي (زده کېدونکې) بڼه لري.

۲- هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که د زياتې مطالعې، لوستنې او خپرې ستونزې پر ځان ومني، کولی شي چې د ادبي اثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبياتو او د نړۍ د ادبياتو په اړه پراخه او ژوره مطالعه، د ادبياتو په اړه د نورو اثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د يوه کره کتونکي کار پياوړی کوي.

۳- کره کتونکي ته لازمه ده چې د کره کتنې کار ته د يو عادي او سرسري کار په سترگه ونه گوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بيا بيا تمرين وکړي او وتوانېږي چې يو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د ډولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوې دي. ځينو خپرونکو ورته بېلابېل ډولونه په نظر کې نيولي دي چې يو څو يې يادوو:

سنتي نقد، تاريخي نقد، فلسفي نقد، فورمولیستي (شکلي) نقد، ارواپوهنيز نقد، اجتماعي نقد او نور...

د متن لنډيز:

ادبي کره کتنه يا ادبي نقد د ادبپوهنې يوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي اثارو د ارزښتونو د راځلنو څرگندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي اثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده. مور کولی شو چې د کره کتنې په وسيله لوستونکي او د ادبي ليکنو مينه وال په دې وپوهوو چې کوم اثر ډېر لوړ او پياوړی، کوم يې د منځني حد او کوم يې کمزوری

دی؟ ادبي نقاد او کره کتونکی په حقیقت کې د ادبي اثر د لیکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل یا د اړیکو مزی دی.

خپرونکو د کره کتنې یا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم گڼلي دي:

- ۱- ذوق، ۲- پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳- تجربه او زیات تمرین.
- غوره کره کتونکی د ټولني د ادبي بهیر په وده، ښکلا او بشپړتیا کې ستره ونډه لري.
- له کره کتنې پرته د یو ولس ادبیات لازمه وده نه شي کولی.

فعالیتونه

۱- زده‌کونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

- ادبي کره کتنه څه ته وايي؟
 - ادبي کره کتنه د اثارو د لیکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حیثیت لري؟
 - د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
 - د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کومو کومو ټکو ته پاملرنه په کار ده؟
- ۲- څو تنه زده‌کونکي دې په دغو موضوعگانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او لیکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي.
- د کوم پښتو لیکوال لیکني مو خوښې دي او ولې؟
 - ایا په کوم شعر یا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، آیا خوښ شوی مو دی که نه؟ د خوښېدلو یا نه خوښېدلو علتونه یې په لنډه توگه خپلو ټولگيوالو ته وواياست.
 - کره کتونکی باید څه وکړي چې کره کتنه یې ښه او پخه راشي؟
 - کره کتنه د ټولني د ادبي بهیر په وده او پرمختگ کې کومه ونډه لري؟

زده کوونکي دې د دولسم ټولگي د پښتو لوست د کتاب کوم شعر يا داستان په غور ولولي او يوه دوه مخيزه کره کتنه دې پرې وليکي. معرفي دې يې کړي او پياوړي او نيمگړي اړخونه دې يې په گوته کړي.

د کره کتونکي کار دا دی چې د يو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په ليکلو کې د ليکوال محرک يا د هڅونې لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د يو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې يې کار نشته.

انگليسي ليکوال

سامرست موام

((داسې کوم شي نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هېڅ شی زده کړې ته نه رسېږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای يې راوړي. زده کړه انسان د پښتو تر کچې لوړ وي))
مارک تواین

وېپانگه

((الف))

بدوي: لومړنی، ابتدايي، وحشي

برېن: لوړ باغ

برتي: خېره (لکه په پوځ کې برتي کېدل - خېره

کېدل) په لښکر کې شاملېدل

بردمه: بالکل، مالا مال

برمل: ماسپښين

برهان: دليل

بری: پخوا يې فعلي بڼه (بول: فتحه کول) هم

مستعمله وه، اوس بری د برياليتوب يا ظفر لپاره

کارول کېږي.

بريا: لاسته راوړنه، کاميابي

بريځر: غرمه

بصر: سترگې، نظر

بلاغت: څرگند، تيار

بمېن: د هندوانو روحاني مشر

بنسټيز: بنيادي، اساسي

بھير: جريان، کتار، لړ

بودتون: بتخانه، بتکده

بورجل: اقامت گاه، سنگر، مسکن

بولله: قصيده

بت بېديا: توده صحرا، تود بيابان

بېړی: زولني

((پ))

پامور: د پام وړ، د پاملرنې وړ، د توجه وړ

پرتله: مقايسه

پرتم: ددبده، شکوه

پسمانده گي: وروسته پاتې والی

پسول: گاڼه، زيور

پسولل: گاڼل، ښکلي کول، اراستن

آز: حرص

آغلی: ښکلی

استخراج: راويستل، راوتل، خارجېدل

استوگه: استوگنه، مېشتېدنه

اشلوک: شعر، نظم

امسال: سر کال

انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر - پاشلی،

خپاره)

انتصابي: نومول شوی، چې انتخابي نه وي، نصب

شوی

اند: فکر

اوربلكی: اورلگيد

اوره: وريخ

اواللعزم: لوی پيغمبران چې په خپل ماموريت

کې يې له پوره زغم او استقامت څخه کار

اخيستی وي.

ايثار: قرباني، سرښندنه

ايرونه: يوه دسته کښتۍ (د اير په بڼه هم شته)

ايلايي: اطاعت (له ايل او ايلېدل څخه)

ايواد: (اوس د هېواد په بڼه)

اړينه: ضروري

((ب))

باجره: غنمو او وريشو ته ورته يو ډول داني دي

چې ډوډۍ ترې پخوي.

بال: وزر

بجلي گر: د برېښنا مسوول

کلمه ده، هغه نړۍ لار چې د سیند او غر	پلوڅه: مو، بته
ترمنځه تېرېږي.	پن: انداز
تريخی: تلخه	پوپل: د یوگل نوم
تسلسل: دوام، جریان	پوکړونه: پوکول، پوف کول، دمول
تسبیحات: په پاکۍ یادول، په سپېڅلتیا سره	پویایي: فعالیت، حرکت، ولولې
تصنعي: غیر طبیعي	پیشنمی: پیشلمی
تعاون: مرسته، همکاری	پیودل: پییل، منظم کول
تعلیقات: نېلونی، لمن لیکونه	پیخ: زغم، صبر، نیمگړتیا، عیب
تکلف: سختي، پېچلتیا (له تکلیف څخه)	پېر: دوران، مهال، وخت، ځل، وار
تکلف: سختي، تکلیف	((ت))
تل: ژورې، عمق	تاثر: خواشیني، خپگان
تمهید: مقدمه، سريزه	تادیب: ادب ورکول
تمیز: پاکي، نظافت، غور، فکر	تالاو: ډنډ، تالاب
توکم: نژاد	تانی: حوصله، دقت
توکي: عناصر، برخې	تبعید: شړنه، له خپل هېواد څخه په زور شړل،
توکي: عناصر، مواد	په بل ځای کې چېرې اوسېدنه
تیرون: تېرېدل، گذر، (خو دا کلمه د تیري او	تپ: زخم
یرغل په معنا هم راځي)	تثیبت: جوت، ثابت، خرگند، ښکاره
تېرېدنگ: فعلي بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه:	تحقیق: کم گڼل، سپک گڼل
تېرېدنگ لکه خپرېدل: خپرېدنگ	تذکره نگار: تذکره لیکونکی، د ژوندلیک
((ب))	لیکونکی
ټاپی: دوران، وخت، مهال	ترېته: وارخطا، هک حیران
ټوپکې: شگون، جادو	ترقي یافته: پرمختللی
ټیک: له سرو څخه جوړه شوې گانه چې په	ترمل: ماښام (بنايي مل د مهال لنډیز وي په دې
تندي راڅپړي	توگه: برمل: لوړ مهال (ماسپینین)، برمل: کور
((ث))	مهال: مازینگر او ترمل: تور مهال یا تیاره مهال
ثقافت: کلتور، فرهنگ	ماښام وي.)
ثمین: گران بیه، قیمتي، ارزښتمن	تری: د تېرېدو ځای، عبور، پلي، (د تری په
	مؤننه بڼه اوس هم په ختیځه لهجه کې ژوندی

((ج))

خپسر: ځان، خپل ځان، خپلسر
 ختن: په چين کې د افسانو او ښکلاوو سيمه
 گڼل شوې ده. وايي چې د هوسيو نافي يې د
 مشکو او عطرونو ښکلې څپې خپروي.
 ختي: لباس، کميس
 خدم: خادم، خدمتگار
 خلقت: خوی، عادت
 خندا: مانع
 خوان: دسترخوان
 خوف او رجاء: ډار او اميد
 خونول: (په بولله کې وخنوليه) مصدر يې
 خونول: قربانول، څارول، نثارول
 خور: د سيلاب د راوتلو لار

جاج: سوچ، فکر
 جاگير: ملکيت، د ډېرو ځمکو ملکيت
 جام جم: د جمشيد جام چې هر څه په کې
 ښکارېدل
 جبلې: غرنۍ، طبيعي
 جبين: تندي، ټنډه
 جرړې: رښې، بيخونه
 جگړن: جنگيالي، عسکر، لښکر
 جندې: جگه ونه
 جنډې: گل
 جهل: زندان

((چ))

((خ))

ځل: ځلېدل، درخشش
 خلا: رڼا، روښنايي

چنډې: شاعر
 چوڼی: بلبل
 چيتر: د چيتر مياشت، د پسرلي باراني
 مياشت

((ش))

څپان: څپاند، موج، څپه لرونکی
 څکول: کشول، کشيدن
 څنډونه: څنډ: افق، کناره

((ح))
 حاذق: هوشيار، تکړه (حاذق طيب) ښه او
 اغېزمن طيب
 حباب: د اوبو په سر پوکښی
 حباب: پونپاکه
 حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاری
 حشم: شوکت، جلال
 خصمانه: غليمانه، دښمنانه
 حلقه: کرې

((د))

د ژوند مدار: د ژوند چاپېريال، د ژوندانه ډگر
 درنگ: کان، معدن
 دړونه: غمي، مرغلرې
 دري: له درېدلو څخه اخیستل شوی، درېږي،
 ودېږي

حليم: مهربان، شفقت، نرمي

((خ))

دريځ: منبر، د درېدو ځای
 دکلمه: په دقيقه او شاعرانه بڼه د شعر لوستل،
 د شعر بڼه او غوره لوستل، غوره ادا

خارپوڅي: خاپوړي

((س))	دلالت: د دليل راوړل
سالونه: شنبلی، سرمه ریگ	دبیاچه: سریزه، مقدمه
سپند: سپلنی	دیوات: مشوانی
ستهان: ستان، خمکه، سرزمین	دبڼه: دبڼمن، غلیم
سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی، آهنگ لرونکی	((ذ))
سریول: گرت کول، لکه د چایو سر پول	ذاتي: اصلي
سرگذشت: هغه څه چې په ژوند کې تېرېږي، د ژوند حالات، ژوندلیک	((ر))
سفله: ناپوه، جاهل	رابیا: راگرځول، بېرته ترلاسه کول
سلاست: رواني	رامشت: طرب، ساز او سرود
سلنه: فیصدي	رامشتگر: مطرب، سازی
سماج: ټولنه	رپی: بیرغ، جنپه
سمبول: نښه	رسالتمن: د رسالت لرونکی، متعهد، ژمن
سهل: اسان	رسن: (دار و رسن):
سوراپا: وچ کلک	رغونه: د غرو لمنې
سوژه: موضوع	رکن: برخه، غړی
سیر: سفر، گرځېدل، یون	رمز: راز، سمبول
سینگرې: کار، سنگلاخ	رندانه: مستانه
سپنسن:	((ز))
((ش))	زاید: اضافه، سرباري، ډېر زیات
شاخ: ښاخ	زبون حالي: بدمرغي
شام: ماښام	زغل: ځغستل، منډه وهل
شرف: ویاړ، شرافت	زلما: ځوانی، زلمیتوب
شنسب: د غوریانو د لوی نیکه نوم دی (شین اسبه)	زنار: رسی
شها (شهی): ښکلې، معشوقه	زور: فریاد، هنگامه، ولوله
شهکار، بې جوړې کار، له عظمته ډک اثر، ستر کار	زېرمه: ملاتړ حمایت، حفاظت، (اوس د ذخیرې په معنا کارول کېږي)
	((ژ))
	ژانر: ډول (ادبي ډول)

((غ))

غزال: هوسی
 غله: غله جات، دانې، حبوبات (غنم، وربشې او نور مواد)
 غورپول: خپرول، خورول

((ف))

فانوس: چراغ، (د پانوس په بڼه هم راځي)
 فتنه: فساد، امتحان، ازمايش
 فراغت: خلاصون، وزگارتيا
 فرقان: د پاک قرآن يو بل نوم، د قرآن عظيم الشان ۵۲ سورت چې (۷۷) آيته لري
 فروعات: ضمني، څنگيز، چې اصلي نه وي
 فکت (فاکت) سند، لاسوند

((ق))

قريحه: شعري ذوق او وړتيا، استعداد (د شعر په برخه کې راځي) بڼه قريحه، بڼه ذوق، بڼه استعداد
 قطب: د ځمکې دوه مخامخ مرکرونه چې شمال او جنوب بلل کېږي.

((ک))

کتابگوټي: کوچنی کتاب، رساله
 کجل: د رنجو په شان تور مواد
 کرکتر: (د کيسو او افسانو) څېره، اتل، قهرمان
 کلاسيک: لرغونی

کمند: لومه، جال، پړی، تناب

کهاله: کهول: کورنی، خاندان

کوکب: ستوری

کون: دنيا

کور: هېڅ، په هېڅ شمېرلی

شولل: شول (اوس يوازې په يو لام په فعلي

بڼه)

شن (شنا): مست، مستي، فعلي بڼه يې شنبدل دی چې اوس هم په ختيځه لهجه کې شته او د آس د شنبدلو لپاره کارول کېږي.

((ښ))

ښندو: د ښندل له مصدر څخه، نثارول، بخششول

ښکلونکی: سينگاروونکی، ښکلی کوونکی (آراینده) (ښکل يې هم د فعلي مصدر بڼه ده).

ښځمنو: ښځينه وو، مېرمنو

((ص))

صراحت: څرگندوالی، په ښکاره بڼه

صم: کوکک، زهر

صیقل: تورل

((ط))

طنازه: ښکلی، دلربا

طوس: طوس په اوسني ايران کې يوه سيمه ده،

د فردوسي د زوکړې ځای

طوق: د غاړې زنجير

طيلسان: بې لستونو اوږده جامه، هغه جامه چې قاضيان او خطيبان يې اغوندي.

((ع))

عارضه: نقصان

عارضی: ضمني (چې اصلي نه وي)

عروج: لوړتيا

عقلیت: هوبنياري، پوهه

مهيار: قابو، په خپل لاس کې نيول	وجايب: دندې، وظيفې، مکلفيت
مهتاب: سپوږمۍ	وچوبۍ: وچوالی، وچ شوی، بې اوبو
مواعظ: وعظونه	ويسا: باور، اعتماد، ډاډ، اوستا
موشگاف: نازکخيال، باريکخياله، چي خيال	ويساک: د هندوانو جشن
پي ويښته سوري کوي	ويلارې: نيت، هوډ، اراده
ميرخمن: دښمن، غليم	ويريا: وړيا، مفت
((ن))	ورپتيا: استعداد
ناچاودي: نامنفر شوي	ورنگن: درخشان، مشعشع، (ورانگو ته منصوب)
ناخن: نوک	((ه))
نادر: ډېر لږ، کم، خال خال	هتياتي: هت، کلمه خوشی و در وقت اختيتام کار بکار برده ميشود.
نرد: (شطرنج) يوه لوبه ده	هلال: سپوږمۍ (نوې مياشت)
نسب: نژاد، قوم، قبيله	هويت: پېژند
نشت: نشت د نشته يوه د لنډيز بڼه ده. نابود	هويه: هگۍ
اوس هم په پښتو کې شته لکه په ښېرا کې	هلبو: بيخي (اصطلاح غونډې ده)
((خدای دې نشت کړه))	((ي))
نغرل: تېرول، خوړل	يم: درياب
نغورېدل: اورېدل	ينه: ځيگر
نقاد: کره کتونکی، نقد ليکونکی	يون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تگ
نقش نگين: د غمي انځور	
نمری: جامې، کالي، لباس	
نمزدک: جومات، مسجد	
نوع: ډول	
نول: غم، بدمرغي، خپگان، وير، کړاو، ماتم	
نيسان: پسرلی (د ثور مياشت)	
نيلی: اس	
((و))	
واله: ويا له، جوی	

اخځليکونه:

- ۱- احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزي، پېژندنه او تعليقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سرريزه او لمنليکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډمي، ۱۳۸۷هـ.ش. کال
- ۲- اوسني ليکوال، دويم ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل
- ۳- اوسني ليکوال، لومړی ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ۱۳۴۰هـ.ش. کال
- ۴- پټه خزانه، محمد هوتک بن داوود، کابل، ۱۳۳۹هـ.ش. کال
- ۵- پښتانه شعراء، لومړی ټوک، عبدالحی حبيبي، کابل
- ۶- پښتانه، پوهاند ډاکټر حبيب الله تری، د پښتني فرهنگ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ۱۳۷۷هـ.ش. کال
- ۷- پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکيډمي، ۱۹۹۳م. کال
- ۸- پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، خپرندوی حبيب الله رفيع
- ۹- تذکرة الاولياء د سليمان ماکو، پوهاند عبدالحی حبيبي په سرريزه، کابل
- ۱۰- تور برېښ، سرمحقق عبدالله بختاني، ۱۳۴۷هـ.ش. کال
- ۱۱- د ادبياتو په لړ کې، پوهنمل بريالی باجوړی، ۱۳۸۷هـ.ش. کال
- ۱۲- د استاد ياد (د مقالو ټولگه) کابل، ۱۳۶۴هـ.ش. کال
- ۱۳- د افغانستان ژبې او توکمونه، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴هـ.ش. کال
- ۱۴- د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، کابل
- ۱۵- د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، کابل چاپ.
- ۱۶- د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی او دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۴هـ.ش. کال
- ۱۷- د پښتو د نوي ادب لارې، پوهاند عبدالحی حبيبي
- ۱۸- د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم يو دی؟ کابل مجله، ۱۳۶۶هـ.ش. کال (جدي - حوت) د زرین انځور مقاله.
- ۱۹- د پښتو نثر تاريخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دويم چاپ، ۱۹۹۵م. کال
- ۲۰- د پښتو نثر هنداره، پوهاند صديق الله رښتين، پېښور
- ۲۱- د حمزه شينواري کليات، پېښور، پښتو اکيډمي چاپ
- ۲۲- د خلکو سندرې، حبيب الله رفيع، کابل، ۱۳۴۹هـ.ش. کال
- ۲۳- د عبدالحميد ديوان، د سرمحقق زلمي هېوادل په زيار او سرريزه، کابل چاپ.
- ۲۴- د عبدالحميد مومند کليات، د محمد اصف صميم په سرريزه، ۱۳۸۶هـ.ش. کال
- ۲۵- د عبدالحميد مومند کليات، دويم چاپ، سرريزه، سپرڼه او تدوين د محمد اصف صميم، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه
- ۲۶- د عبدالحميد مومند ياد (د مقالو ټولگه) کابل، ۱۳۶۶هـ.ش. کال

- ۲۷- د علي محمد مخلص ديوان، ډاکټر پرويز مهجور خویشکی سریزه او تدوین، پښتو اکیډیمي، پېښور یونیورسټي.
- ۲۸- د غني کلیات، غني خان، کابل، د قومونو او قبایلو وزارت، ۱۳۶۴هـ.ش. کال
- ۲۹- د قافیې فن، محمد ابراهیم همکار، پېښور چاپ، ۱۳۸۱هـ.ش. کال
- ۳۰- د قلم خاوندان، همیش خلیل، پېښور
- ۳۱- د کاظم خان شیدا دیوان، د عبدالرؤف بېنوا په زیار او سریزه، کابل چاپ
- ۳۲- د میرزا خان انصاري دیوان، سمونه او څېړنه د ډاکټر پرويز مهجور خویشکی، پښتو اکیډیمي، پېښور، یونیورسټي، ۲۰۰۴م. کال
- ۳۳- درباره ادبیات و نقد ادبي، دکتر خسرو فریک ورد، تهران، ۱۳۷۸هـ.ش. کال
- ۳۴- دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال
- ۳۵- شعر پېژندنه، اکادمیسین کانديد محمد صديق روهي، پېښور، ناهید کتاب چاپولو مؤسسه، ۱۳۷۴هـ.ش. کال
- ۳۶- شفیق د پښتو لنډې کیسې یو شهید لیکوال، د محمد زرین انځور مقاله، سپېدې مجله، پېښور
- ۳۷- عبقریان، محمد موسی شفیق، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال
- ۳۸- غني او اجمل، د سمنار د مقالو ټولگه، کابل، د قومونو او قبایلو وزارت، ۱۳۶۵هـ.ش. کال
- ۳۹- فرهنگ اصطلاحات ادبي، سیما داد، تهران، انتشارات مروارید، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
- ۴۰- فرهنگ اصطلاحات ادبي، سیما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
- ۴۱- فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم، ۱۳۸۶هـ.ش. کال
- ۴۲- قافیه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸۶هـ.ش. کال
- ۴۳- قصه نویسی، رضا براهنی، تهران، ۱۳۴۸هـ.ش. کال
- ۴۴- کمکی خبیر (مجله)، ۱۳۸۸هـ.ش. کال، شپږمه گڼه، کیسه او ژوند، د زرین انځور مقاله
- ۴۵- گجري، قلندر مومند، یونیورسټي بک ایجنسي، پېښور، ۱۹۵۸م. کال
- ۴۶- محکوم بېگناه یا گلچینی از بهترین آثار نظم و نثر ویکتور هوگو، ترجمه شجاع الدین شفا، تهران چاپ.
- ۴۷- مکتب های ادبی، رضا سید حسینی، تهران چاپ
- ۴۸- ملي هنداره، محمد گل نوري
- ۴۹- نقد ادبي، ج ۱، دکتور عبدالحسین زرین کوب، تهران چاپ
- ۵۰- نقد ادبي، دکتر عبدالحسین زرین کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳هـ.ش. کال
- ۵۱- ننگیالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمنار د مقالو ټولگه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال
- ۵۲- ولسي سندرې، زلمی هېوادمل، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال
- ۵۳- سلسله الاحاديث الصحیحة للالباني
- ۵۴- مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح
- ۵۵- سیرت النبي، ابن هشام
- ۵۶- په ۴۵ مخ کې «ادبیات د اسلام ...»، اتم لوست د عربي ژبې له څانگې څخه اخیستل شوی دی.

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English